



د ختيځ بيا رغونې اداره (کور)

د هغې فتوی رینستینې ځواب چې:

د ښځې لیک لوست ناروا گڼي

او

د ښځې یو لړ مهم حقوق او وجایب

لیکونکې: پوهاند محمد اسحق حسین خیل

**Khatiz Organization for Rehabilitation (KOR)**



## **Education and some other rights of women in Islam**

Prof. Mohammed Ishaq Hussainkhel

زموږ پته:

G.P.O Box 607, Peshawar, Pakistan

E-mail: kor\_bazger@hotmail.com

ختیځ بیارغونې اداره (کور)

خپرونو څانګه، خپرني لړ ۴۱



د هغې فتوی رېښتیني ځواب

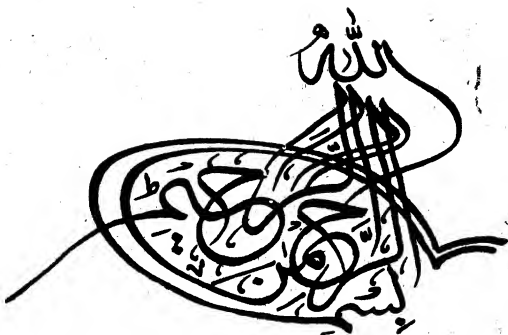
چې د ښځې لیل لوست ناروا ګڼي



او

د ښځې یو لړ مهم حقوق او وجایب

لیکونکي: پوهاند محمد اسحق حسین خیل



## کتاب پېژندنه

کتاب نوم : د هغې فتوی رېښتینې خواب چې د ښځې لیک لوست ناروا گڼي

لیکونکی : پوهاند محمد اسحق حسین خیل

خپرونکی : ختیځ بیارغونې اداره (کور)

تایپ : کور خپرونو خانګه

ډیزاین : قاري ملګزی ساجد

چاپ چاري : ډاکټر محمد فرید بزګر

چاپ لګښت : لیکوال او کور

چاپښته : تله ۱۳۸۱ هـ ل / اکتوبر ۲۰۰۲ ع

چاپشمر : ۵۰۰ ټوکه

خپرنی لړ : ۲۱

© د چاپ ټول حقوق خوندي دي!

زموږ پته : GPO Box 607, Peshawar, Pakistan

E-mail: kor\_bazger@hotmail.com

د ارتباط نورې پټې د کتاب په پای کې وګورئ!

# نيوليک

مخ	سرليک
۷	فتوی (د بنځو لپاره د افغانستان په (شان) ځای کې مکتب وېل ناروا دي) ---
۱۰	سربزه -----
۱۴	د بنځې د لیک او لوست په هکله د پورتنۍ استفتاء ځواب -----
۲۱	په اسلام کې د بنځې درنلوی -----
۲۵	په اسلام کې د بنځې بولړ مهم حقوق -----
۳۶	د بنځې د کرامت حق -----
۳۶	د بنځې تملک -----
۳۶	بنځه حق لري چې ځان سینگار کړي -----
۳۶	بنځه حق لري چې ګانه واغوندي -----
۴۱	د بنځې سیاسي حق -----
۴۵	د بیعت ډولونه -----
۴۹	بنځه د حضانت ( د خپل اولاد د پالنې او ساتنې) حق لري -----
۵۰	د بنځې د نفقې حق -----
۵۲	اوله اجماع -----
۵۴	د میرمنې د اوسیدو ځای حق -----
۵۴	د میرمنې د کالیو حق -----
۵۷	د بنځې د پټ، عزت او کرامت حق -----
۵۸	د ملاعنې بنځې د نفقې حق څرنگوالی -----
۶۰	د بنځې د میراث حق -----
۶۱	خور د ورور نیمه برخه د میراث وړې -----
۶۲	د خلعي په وسیله له مېړه نه د بنځې ځان خلاصولو حق -----
۶۵	د افغانستان په مدني قانون کې خلغ داسې بیان شوي ده -----
۶۶	د خپل مېړه په غوره کولو کې د بنځې حق -----
۶۸	د بنځې وجائب -----
۶۸	د بنځې حجاب -----
۷۱	د مخ او لاسونو تر لومړۍ بندونو پورې لوڅول -----
۷۲	د بنځې وجیبه ده چې کورني مسائل تنظیم، ترتیب او سرته ورسوي -----

د ښځې وجيبه ده چې د کور خدمت لکه پخلی، وښځل، پاکول او داسې نور	
وکړي	۷۲
ښځه وجيبه لري چې خپل د زينت ځايونه غير له خپل مېړه نه بل چاته ښکاره	
نکړي	۷۶
ښځه وجيبه لري چې امينه وي	۷۷
ښځه وجيبه لري چې ځان د نارينه و په شان جوړ نه کړي	۷۸
ښځه وجيبه لري کله چې له گوره وځي عطرونه او خوشبوني پر ځان ونه وهي	۷۸
د مخ پټول واجب نه دي	۸۸
د کورنۍ نارينه د ښځو کوټو ته له اجازې پرته نه شي ننوتلای	۹۱
ښځه وجيبه لري چې د مېړه اطاعت وکړي او که نه هغه ناشزه ده او نفقه يې	
ساقطېږي	۹۳
مېړه وجيبه لري چې مېرمنې سره په خلاص تندي، ښه اسلوب او خوشالي سره	
روبه وکړي	۹۵
د ښځې موقف په اوسنيو قوانينو کې	۹۶
د ښځې پوهنه او روزنه	۹۹
د اسلامي او وضعي روزنې توپير	۱۰۰
اسلام د عقيدې او شريعت دين دی	۱۰۶
هغه علوم چې ښځې ته يې زده کړه فرض عين ده او هغه علوم چې زده کړه يې	
فرض کفائي ده	۱۰۹
د خبري له لارې تخصصي پوهه لاس ته را وړل	۱۱۶
ماخذ	۱۳۵



هه انشاء يت عبد الله قنبر دهر رسول الله صلو الله عليه وسلم  
 وانتم حفصة قتال الاتعت هذه رقية الفتاة كما علتها الكتابة ورواه ابو داود  
 مسكوة هذا كتاب الطلب والرقى قال الخطابي فيه دليل على ان تعليم النساء  
 الكتابية خير من كونهن قلات يفتقر ان يكون جازم الصافي دون الخلف والنسوان في  
 هذا الزمان ثم رأيت قال فيهم فقصت به حفصة فذلات نساء بني على الله  
 عليه وسلم خصصن بالشاء قال الله تعالى يا نساء انا في لست احده من نساء في  
 غير لا تظوهن الكتابية محتط على علمها النساء خوفا لا تفتن عليهن مونا  
 حاشية مسكوة الزين علوم شديكة بمأعت فيا صبه واقع شهادت در فستند  
 است بمنزلة الفتوى ديوبند و جواب سوال كه برش زمان تعليم انجمن عام صوت  
 دارو جواب اولاً دفع صوت باين آفت نيت و ايمان بالغرض ضرورت با شد  
 پس انرا محرم خود حاصل كنند فناوی دالعلوم ديوبند ۱۳۳۷ مولوی محمد الله



۶ ليكنو نبي ارقم جات وليد محمد يونس  
 ۷ كلى خدمت خيل سله خوشنوبل پشاور



## د ښځو لپاره د افغانستان په (شان) ځای کې مکتب ویل ناروا دي

المستفتی: نحمدہ ونصلی علی رسولہ الکریم: اما بعد

الاستفتاء فقیر خلیفہ عبدالواحد نقشبندی عفی عنہ

څه وایي علما د دین مبین او مفتیان د شرع متین پدې مسئله کې چې ځینې کسان وایي چې عصري ایجاباتو تقاضا د ښځو لپاره (کتب سکول) ویل او خصوصاً د ډاکټرۍ مکتب او سکول په واسطه جایز او ضروري کار دی چې د مریضې ښځې تداوي او علاج باید ښځې وکړي. آیا دا مکتب د سپېڅلي اسلامي دین د احکامو له مخې روا او جایز دی او که نه بینواتوج (افتوی):

الجواب هوالموفق للصواب: د دې عصري مکتبونو، سکولونو، ښوونځیو تعلیمي نظام غیر اسلامي دی ښځو ته په مروجو توگه د افغانستان مکتب ویل بالکل ممنوع او ناروا دي چې د یوې خوا علم د خط او کتابت شارع ((رسول الله صلی الله علیه و اله وسلم)) ښځو لپاره ممنوع او منهي عته کار بللی دی او له بلې خوا ښځې مستورې دي د کافرانو په څېر د دوی لباس او بازار، کلي او صحرا ته راوتل د قران عظیم الشان د صریحو ایاتو له امله منهي عته او ناروا کار دی بله دا چې د ضرورت په مجبوریت نارینه مسلمان ډاکټر کولای شي چې د ښځو د پوشیده او پټو امراضو علاج وکړي.

[کما قال الله تعالى، و قرن فی بیوتکن ولا تبرجن تبرج الجاهلیة الاولى]

الایه ۳۳ جز ۲۱ سوره ۳۲

و اخرج ابن سعد و ابی شیبہ و ابن جرید و ابن المنذر و ابن ابی حاتم عن ابن نجیح رضی الله عنه فی قوله تعالى و لا تبرجن تبرج الجاهلیة الاولى قال: التیخر و اخرج ابن ابی حاتم عن مقاتل رضی الله عنه فی قوله تعالى و لا تبرجن الایه قال: التبرج انها تلقی الخمار علی راسها و لا تشده تواری قلائدها و قرطها و عنقها و ید ذلك کله منها و ذلك التبرج ثم عمت نساء المومنین فی التبرج: الدر المنثور و اخرج الحاكم و البیهقی فی شعب الايمان و ابن مردويه عن عائشه رضي الله تعالى عنها مرفوعا لا تنزلوهن الغرف و لا تعلموهن الكتابه یعنی النساء و علموهن الغزل و سورة النور:

الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور ص ۱۸ و تفسیر جمل ص ۲۰۶ حاشیه صاوی علی الجلالین ص ۲۹۴ و السرة لیست من العوره و لکن ما تحتها من العوره فلا ینبغی ان ینظر الیه الرجل من الرجل و اله آة من المرأة حتی یتاتی العذر فاداء العذر فلا یباس بالنظ الی ذالک مبسوط امام محمد رحمہ اللہ تعالیٰ علیہ ص ۶۲ الی ۶۶ و اذا اصاب امرأة قرحه فی موضع لا یحل للرجل ان ینظر الیه و لکن یعلم امرأة دواها لتداویها لان نظر الجنس الی الجنس اخف الخ مبسوط ص ۶۵ و ان لم یجدوا امرأة تداوی تلك القرحة و لم یقدروا علی امرأه تعلم ذلك اذا علمت و خافوا ان تهلك او تصیبها بلاء او وجع لا یحتمله فلا یباس ان یستروا منها کل شی الاموضع تلك القرحة ثم یداویها رجل و یغض بصره ما استطاع الا عن ذالک الموضع لان نظر الجنس الی غیر الجنس اغلظ فیعتبر فیہ تحقق الضرورة و ذالک لخوف الهلاك علیها و عند ذالک لا یباح الا بقدر ما ترفع الضرورة به و ذوات المحارم و غیرهم فی هذا سواء: مبسوط ص ۶۵.

از حدیث شریف ثابت هست کہ جناب سید المرسلین صلی اللہ علیہ و سلم از تعلیم کتابت بزنان نہی فرمودہ اند چنانچہ امام بیہقی روایت نمودہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ و سلم لا تعلموهن الکتابہ: الحدیث. و در بارہ مأمور بہ بودن تعلیم و کتابت زنان حدیثی ثابت نگردیدہ است مگر از یک حدیث بہ ظاہر تقدیر فرمودن حضور سید المرسلین صلی اللہ علیہ و سلم این فعل را مفہوم میشود چنانچہ امام ابوداود روایت کردہ الاتعلمین هذا رقیہ النملہ کما علمتها الکتابہ الحدیث شراح محققین بہ مقنضای احتیاط و تحقیق در ہر دو حدیث تطبیق فرمودہ اند و حدیث نہی را معمول بہ قرار دادہ اند و حدیث ثانی را بنا بر چند احتمال قابل استدلال نداشتہ اند شیخ محدث دہلوی در اشعہ اللمعات بہ ذیل ترجمہ حدیث کما علمتها الکتابہ فرمودہ اما تعلیم کتابت مرزنان را در حدیثی از ان نہی امده چنانچہ فرمودہ و لا تعلموهن الکتابہ و ازین حدیث کہ جواز ان مفہوم گردیدہ و این مگر پیش از نہی باشد و بعضی گفتہ اند کہ بہ نساء انحضرت صلی اللہ علیہ و سلم مخصوص اند الخ و بعضی علماء کہ برای جواز بلاکراہیت حکم کتابت برای ترجیح حدیث ثانی تضعیف بعضی راویان حدیث اول از بعضی کتب اسماء الرجال قائم مینمایند حجت تامہ

نیست که در بعضی روایان ثانیه هم بعضی محدثین را کلام است مثلاً نسبت عبدالعزیز ابن عمر بن عدالعزیز يك راوی ان حکم مخطی بودن فرموده اند چنانچه در تقریب هم لفظ یخطی مصرح است بھر حال به قاعده اصول حنفیه ترجیح نافی بر مبیح باید نموده و نهی تا و قتیکه رجحان معارض او از اباحت ثابت نشود یا محمول بر حرمت است فی الغالب یا به کراهیت تحریمی کما هوالمصرح فی الفقه والاصول: و حال از منه متاخره را براز منه صحابه و دیگر متقدمین قیاس نمودن بیجاست پس اگر یکی را از متقدمان حدیثی رسید و ثانیاً بر حمل هر يك احتمال کراهی فعل از ایشان بظهور آمده بود از ان فعل حجت تامه آوردن بر جواز کتابت و استحباب و اباحت ان در حق زنان برای جمله زنان خطاست پس اهل اسلام بمقتضای احتیاط اسلامی احتراز از ارتکاب همچون امر لازم: والله اعلم بالصواب و هو الحاکم فقط مجموعه الفتاوی علی الخلاصه ص ۲۲۸ کتابت الکراهیه.

عن شفاء بنت عبدالله قال رسول الله صلى الله عليه وسلم وانا عند حفصه فقال الاتعلمين هذه رقيه النمله كما علمتها الكتابه رواه ابوداود مشكوه ص ۳۹ كتاب الطب و الرقي، و قال الخطابي فيه دليل على ان تعليم النساء الكتابه غير مكروه، قلت يحتمل ان يكون جائزا للسلف دون الخلف و النسوان في هذا الزمان ثم رايت قال بعضهم خضت به حفصة رضى الله تعالى عنها لان نساء النبي صلى الله عليه وسلم خصصن بأشياء قال الله تعالى يا نساء النبي لستن كأحد من النساء و خبر لا تعلموهن الكتابه يحتمل على عامه النساء خوفاً للافتنان عليهن مرقاه حاشیه مشکوه ازین معلوم شد که ممانعت به سبب واقع شدن در فتنه است، نیز در فتوی دیوبند و جواب سوال که برای زنان تعلیم انگریزی چه صورت دارد جواب اولاً ضرورت باین افت نیست و اگر بالفرض ضرورت باشد پس از محرم خود حاصل کنند، فتاوی

دارالعلوم دیوبند ص ۱۰۳۲ / ج ۲

مولوی حمد الله

لا سلیکونه او تاپی

مخکې له دې نه چې د پورتنۍ استفتاء ځواب ورکړو، لومړی دا ځواب په لنډه سريزه پيل کېږي او بيا به اصل مطلب او ورپورې اړه مسایل په لاندې ډول تر څېړنې لاندې نيسو:

### سريزه:

بنځه په اسلامي شريعت کې حقوق او وجائب لري، خو مخکې له دينه لازم بولم چې د قرانکریم حکیمانہ اسلوب د ټولنيزو او طبيعي علومو په اړوند چې د زوجيت فطري قانون ورسره تړاو لري په ډېر اختصار سره وړاندې کړم.

۱. ټولنيزو علومو په اړوند ډېر نصوص د قران مجيد د کليه مباديو او عامه احکامو په بڼه رانازل شويدي ځکه قران کریم چې د هدايت او اصلاح سرچينه ده، ټول بشریت ته روستنی احکامو د الله جل جلاله باندې اشمال لري، چې په هر زمان او هر مکان کې د تطبيق وړ دي پدې اعجاز نه ډک کتاب کې گورو چې تغيير نه منونکي چاري په هر راز زمان او مکان کې لکه عبادات د واده تړون، طلاق، ملاعنه، ميراث او د کورنۍ، داسې نور مسایل او يولي عقوباتو د حدودو ته وړ تفصيل ورکې شويدي، ترڅو له بدعت او تحريف نه عبادات وژغورل شي او نوموړو نورو چارو کې د استقرار او امن ټينگېدو په خاطر پراخ بيان په شريعت کې ورکې شوی دی. او تغيير منونکي چاري لکه اقتصادي، سياسي او ټولنيزي څانگي د لوړو مباديو او بنسټيزو اصولو په راوړلو سره د جزئياتو له بيان او د کيفياتو له تفصيل نه يې قصدا ډډه شويده. ځکه داسې چاري د زمان او مکان د حالاتو او عرفونو په بدلیدو سره بدلېږي. خدای پاک چې د خپلو بنده گانو اسانۍ او سهولت غواړي د يو جامد او نه تغېرمنونکي شکل په توگه د داسې چارو پيشبيني کول به ارومرو خلک له رېږي سره مخامخ کول او تنگي به پري راوستل کيده نولدي کبله د بيلگي په توگه په سياسي چارو کې گورو چې د شوري پرمېدا ټينگار شويدي او امر پري کړای شويدي، چې ټولو ته څرگند دي چې امر د وجوب لپاره راځي. اما دا چې دا شوري

خه ډول وی او څرنگه تحقق مومی؟ او څرنگه د حاکم او محکوم اړیکې  
تینګولای شي؟

دا ټول د هری زمانې خپله اسلوب او د هری واقعی ظروفو ته او د هرې  
سیمې جلا حکم نه پریښودلی شویدى د پوهانو او مثقفو خلکو  
چاپیریال د بدویانو او بیرته پاتې امیانو نه توپیر لری، د امن او سولې  
حالات د جنگ حالاتو سره توپیر لری. د عام المجاعه یعنی لوږې کال او  
د قحطی زمان د عادی حالاتو او د پراخې زمان سره توپیر لری او  
همداسې نوری... اما یو حقیقت په ډاګه کوی چې بی د شوری او بی د  
اختیار د خلکو استبدادی حکومتونه ردوی اونه مني که څوک د چارو  
واګی باندې قبضه وکړي او د خدای د شریعت لاره پرېږدي او خان د  
خدای او خلکو له مسئولیت نه ویاسی داسی سیاسي تګ لاره د  
قرانکریم د شوری د امر او تاکید سره مخالفت او تناقض لری. د رسول  
الله (ﷺ) او خلفاء راشدینو سیاسي غوره کړنلاره، د هر مسلمان زعیم د  
افتداء وړ ده، د هغوی په زمانه کې شوری نده پریښودلی شوی خود  
شوری په هکله کړنلاره کې له یوه وخته تر بل پوری توپیر لیدل کېږي،  
چې دا موږ ته څرګند حق راکوی چې ډېر غوره اسلوب د دی ستری  
مبدي د تحقق لپاره اختیار کړو، او ټول پری بی د تبعیض نه یو موټی  
شو.

۲ همدغه راز قرانکریم د طبیعی علومو په اړوند عام کلی مبادی  
لری، چې د ساینس علماو ته یې د بحث او فحېص او استنباط لاره  
پراخه پریښی ده اولدی مبادیو نه یوهم د زوجیت قانون دی چې  
لومړی ځل قرانکریم فرمائیلى دی: "وارسلنا الریاح لواقع"<sup>۱</sup> ترجمه معنی  
موږه لیږلى دی بادونه بلاربوونکى. "د دغه قانون په اړوند "قران او  
ساینس" په نامه کتاب کې پراخه علمى څېړنه شوی ده چې د بادونو  
په واسطه تلقیح نومول شوی دی. پدی څېړنه کې د وریځو خوځیدل او د  
باران وریدل چې د ځمکې د اوبو او د فضا ترمنځ د اوبو د دوران په  
نامه نن زمان یادېږي د بادونو په واسطه دغه ټول جریان سرته رسېږي

<sup>۱</sup> د الحجر د سورې (۲۲)، ایت

او هم د نباتاتو او اشجارو د تلقیح او میوه نیولو عملیه د بادونو د جریان نه ښودل کېږي او همدغه راز د مصنوعي بازاران ترکیب او جوړول د پورتنی مبارک ایت د معنا د څېړلو په پای کې لاس ته راوړل شوی دی. او د دغه قانون څېړندویه مصدر یوازی همدغه الهی کتاب دی چې لومړی ځل یې د بشر پام دغه پر زړه پوری څېړنوته اړولی چې پورته ذکر شوی ایت خورا لویه محتوی لری. نو ځکه خلکو دغه قانون د وگړو تر منځ او بیا د ژوو تر منځ، او بیا د نباتاتو تر منځ، او همدغه راز په جماداتو کې هم وموند. چې د برېښنا په شان مثبت او منفی چارچونه لری او همدغه راز بیا څیر شول چې د اتم د یوی وړی ذری جوړښت هم د مثبت او منفی چارچونو لرونکی هستی نه پیدا شوی دی. د دی ټولو شیانو د زوجیت قانون ته قرانکریم په وضاحت سره پدی بل مبارک ایت کې داسي فرمائی: "و من کل شیء خلقنا زوجین لعلکم تذکرون"<sup>۲</sup> ترجمه: یعنی د هر شیء نه موږ جوړی (نر او ښځی) پیدا کړی دی د دې لپاره څو تاسی عبرت او پند واخلي. او همدغه راز الله تعالی فرمایلي دي:

[سبحان الذی خلق الأزواج كلها مما تنبت الرض و من نفسهم و مما لا يعلمون]<sup>۳</sup>

ژباړه: (پاکي ده هغه الله ته چې پیدا کړي یې دي دغه جوړې ټول له هغو څیزونو چې زرغونوي یې ځمکه او له ځانونو د دوی او له هغو مخلوقاتو څخه چې دوی یې نه پېژني. یعنې په نباتاتو او انسانانو او په هغو نورو مخلوقاتو کې چې لا له هغوی څخه خلک خبر نه دي جوړې پیدا کېږي لکه نر او ښځه خواږه او تروه، تور او سپین او داسي نور.

۳- اوس د دی الهی قانون "زوجیت" په مقتضی کوم چې د خدای په طبیعی نظام د کائناتو کې د هر راز موجود د فطرت د غوښتنی سره سم ایجاد شوی دی، گورو چې بشري زوجیت د نارینه او ښځی سره جوړه کیدل چې د ازدواج په نامه یادېږی د یولې ځانگړی، جلا ټولنیزو

۲ د الذاریات د سوري (۴۹) ایت

۳ د یاسین د سوري (۳۶) ایت

ادابو ، رسوم او حقوقو د ارزښتونو د لارښودنو په لړ کې تر سره کېږي او په دې توګه هره جوړه د خپلې ایډیالوژۍ او عقیدې سره سم د واده تړون وي ، مسلمان یې د اسلامي شریعت په بنسټ ، مسیحی او یهودی یې د خپلو معتقداتو په رڼا کې بشپړوي .

له دې کبله ده چې په وروستیو پېړیو کې ورته د شخصیه احوالو (Status Personnels) اصطلاح ورکړ شوی دی . او ښایي دې ټکي ته څېر شو چې اسلام د فطرت دین دی ، پدې معنا چې خدای (ج) په کوم فطرت چې مخلوقات پیدا کړي دي په تېره بیا د بشر فطرت چې قرانکریم فرمایي " فطرة الله التي فطر الناس عليها لا تبديل لخلق الله" <sup>(۱)</sup> ترجمه: یعنی داسې خلقت او فطرت سره چې خدای خلک پیدا کړيدي تاسې پخپل واک او اختیار هغه ته بدلون مه ورکوی .

او مه یې خرابوي

۴. نو بیا پر دې اصل یې خپل احکام پر ټولو شیانو جاری کړيدي او پر همدې اصل ښځه چې په کوم لطیف او نرم فطرت سره پیدا شویده په اسلام کې یې توپیر سړی سره ښودل شويدي . ښځه نه یوازې په ظاهري اندام کې بلکه د بدن په هره حجره کې له نارینه سره توپیر لري ، د ښځې د بدن اورګانیک ځانګړي جوړښت ، ځانګړې عصبي سلسله ، ځانګړې فيزيولوژيکي وظایف سرته رسوي ، دهغې وافر عاطفه ، زړه سواندي د زړه رقت او نرمی ، شدت د انفعال او تاثر ، ډېره مینه او دوستي په تېره بیا له اولاد سره . هغې د پالنې او روزنې سره ځانګړې لیوالتیا ، د حمل لوی بار ته د فرح جذبه لرل ، د کورنۍ امورو په تنظیم کې د فطري استعداد لرل ، دا ټول هغه مواهب دي چې ښځه ورڅخه برخمنه ده .

د ښځې دغه راز فطرت د خدای د قدرت کمال او آیات د ربوبیت او وحدانیت د خالق ښودل شويدي قرانکریم فرمایلي دي .

(۱) د روم د سوري ۳۰ ایت .

[و من آياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجاً لتسكنوا اليها و جعل بينكم موده و رحمه، ان فى ذلك لايات لقوم يتفكرون]<sup>(۱)</sup>

ژباړه: يعنې د خداى د قدرت كمال يو د ښځې په خلقت كې ښكارى چې هغه يې ستاسې له جنس او صنف نه بنى ادم لكه تاسې پيدا كړه كه چيرې له بل جنسه واى نو دغه راز الفت، مينه او محبت ستاسې تر منځ نه پيدا كېده. تاسې ته د هغوى په څنگ كې سكون او ارامى راځي او د تاسې له منځه يې يو خاص مودت او رحمت پيدا كړى دى، پدې هغه څوك پوهېږي چې د فكر او تامل خاوند وي.

د ښځې د ليك او لوست په هكله

د پورتنۍ استفتاء ځواب

۵- له خلكو سره د ښځې د ليك او لوست په هكله درې ډوله نظريې موجودې دي. يوه ډېره ټينگه دريزه، له تعصب نه ډكه، مترمته چې اكثراً د بومى او قبيلوى كلتور تر اغېز لاندې راغلى ده او په واهى دلائلو باندې بنا شويده.

دوهمه داسې مطلقه او بې بندو باره خپلواكه نظريه ده، چې له خپلې بشپړ ارادې نه سوي نور هېڅ ډول قيد او يا لږ څه تنازل نه مني. د داسې نظريې پلويان هغه كسان دي، چې د لويديځ په ازاده فضا كې لوى شوي دي او له اسلامي ثقافت نه بې برخې پاتې شويدي.

درېيمه: د افراط او تفريط تر منځه، معتدله واقعي نظريه ده، چې ښځې ته هغه حقوق چې شريعت وربښلي دي بې لډينه چې د كومى خوا تر اغېزې لاندې راشي، وركوي، او د شريعت ځلانده، وړانگي د جاهلي دور دود او دستور په گردونو نه خيژوي، او د ښځې د ليك، لوست، پوهنې او روزنې په اړه په اسلام كې هېڅ مانع او خنډ نه ويني.

كله چې د اسلام بنسټيز اصول (كتاب او سنت) ته په څېر سره كتنه وكړو، او نورو اديانو او مذاهبو سره يې تر پرتليزې څېړنې لاندې ونيسو، دا حقيقت راڅرگنديږي چې اسلام له ټولو اديانو او مذاهبونو

(۱) دروم د سوري ۳۰ ايت.



زيات خلك د پوهنې او روزنې او ليك او لوست خواته هڅولې دي او د پوهانو فضليت او لوړتيا د پوهې د مزايو په لرلو سره پر ناپوهانو څرگندويي كله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم راځي او په مخكې يې دوه ډلې ناستې وي، يوه د ډاكرينو او عبادت كوونكو دوهمه د عالمانو ډله، او هغه لارښودونكې د خلكو صلى الله عليه وسلم تيرېږي او د علماو په ډله كې كښيني، دا او داسې نورې ډېرې بيلگې دي، چې د اسلام اوچت مقام او كمال د اهتمام پوهنې او پوهانو ته ښی، اسلام خلك رابولي چې خپله پوهه د خدای تعالی په ملكوت كې په كار واچوي، او هغه شيان چې لوی خدای (ج) د خلكو لپاره په بحر او بر كې پيدا كړيدي، هغه ټول كشف كړي او پر اسرارو او خواصوي په پوهيدو سره ورنه گټه واخيستله شي.

د اسلام د پرتليز ماهيت پيژندلو يو فكتور، د دې امت د متعلمه امه شعار لرل دی چې د نورو امتونو په پرتله، د پوهنې او روزنې وياړ لری دا ځكه چې لومړی ايه د خدای د روستي دستور بشريت ته د لوستلو په امر سره [اقرا باسم ربك الذی خلق] پيل شوی دی، او ورپسې د "قلم" سوره چې مكې سورت دی او (۵۲) ايتونه لری نازل شويدي چې فرمايي (ن والقلم وما يسطرون...) يعنی خدای پاك د قلم ارزښت ته په اشارې سره په قلم باندې قسم كوي، دا ځكه چې په قلم سره د علم بيان حاصلېږي، او قلم هر هغه شی ته ويل كېږي چې ليكنه پری كېږي او هم پيل د سوري په (ن) سره چې يو توری د هجا د تورو څخه دی، او په يو تاويل سره دمشواني اشاره بلله شويده، په رښتيا سره د دې دين موخه د علم او تعلم أوليك اولوست اوسواد زده كړې خواته ښی نور د "ن" په كله چې مقطعاتو تورو څخه دی ابن كثير او نورو تفاسيرو ته دې مراجعه وشي چې د دې تورو په هكله د بقرې د سورت په پيل كې پراخ نظريات او تاويلات د علماو څرگند شوي دي اولنډه خبره په كې دا ده چې خدای ښه پوهېږي په مراد د دې حروفو.

او هم په حديث شريف كې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: (كله چې بني ادم مړ شي ټول اعمال يې قطع كېږي پرته له دري

عملونونه، صدقه جاريه گټور علم او صالح اولاد چې دعاوي ورته کوي<sup>(۱)</sup> بنی ادم نر او ښځه دواړو ته ويل کېږي.

ب: اوس د دې سوال په ځواب کې چې: (فقهاء کرام او د دين امامان او د مسلمانانو پوهان څه وايي د ښځې د ليک، لوست په هکله چې جواز لري او کنه؟

۶- امام ابوالطیب<sup>(۲)</sup> (عقود الجمان فی جواز تعليم الکتابه للنسوان) په نامه يوه رساله ليکلې ده او په دغه رساله کې پورتنی سوال ته ځواب ورکړي دی.

دغه رساله که څه هم د کميت او حجم په پرتله وړه ده، اما د کيفيت له نظره خورا لويه محتوی لري. ځکه د يو لړ علمي بنسټيزو، مستندو او ارزښتناکو اصولو په اشمال سره، د مسألې پرتليزه تحليلي او تحقيقي څېړندويه پای کې يې د ښځې حقوق د عدل او انصاف په تله تللی ده، د کرامت او عزت تاج يې چې شريعت ور په برخه کړی وه، د ښځې په سر ايښی دی دا ځکه چې پدې رساله کې د موضوعی احاديثو خطر ته ګوته نيولی شوی ده، او خلکو ته خبرداری ورکړی شوی دی چې پام وکړي قوی حديث په موضوع کې پری نږدی او په موضوعی او ضعيف حديث عمل جاری ونه ساتي.

رسالی د ښځې د تعليم مسئله څېړلې ده، او په دې اړوند د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) له ريښتنی سنت نه ورکې په ګاڅه دفاع کړې ده. دا رساله په بيروت کې د (استاذ زهير الشاويش په اسلامي دفتر کې) طبعه شويده، اما زموږ په لاس کې پاکستاني طبعه ده، چې د (علمي ټولنې) موسسني لخوا په کراچۍ کې چاپ شويده.

د رسالی مولف د پورتنی سوال د ځواب په اړوند ټول هغه روايات چې ښځې ته د ليک ښوونې په هکله وارد شوی په دوه ډوله ويشلی دی

(۱) دا حديث مسلم په باب د وصيت (۱۴) شماره ابو داود هم په باب د وصاياو (۴)

شماره او ترمذی په باب د احکامو (۳۶) شماره کې ذکر کړيدي.

(۲) امام ابوالطیب محمد شمس الحق عظیم ابادی چې په (۱۲۷۴ - ۱۳۲۹ هـ کې

وفات شويدي.

لومړۍ هغه روایات چې لیک بنوونی ته یې جواز ورکړیدی، دوهم هغه روایات چې جواز نه ورکوي، او پر دغه دوهم ډول روایاتو د ضعیف او باطل حکم په ټینګه کوی، د رسالې په (۲۱) مخ کې داسې راغلی دی: "اما په هغه روایاتو چې ښځې ته د تعلیم او لیک لوست اجازه نه ورکوی تمسک کول او یا یې دلیل او حجت د حکم ګڼل جواز نلري، ځکه دا ضعیف او باطل دلائل دی او شرعی احکام په داسې دلائلو نه بنا کېږي او نه پری ثابتیدای شي".

نوموړې بیا په خپله رساله کې هغه عمده او اساسي دلیل د تعلیم او لیک لوست د اجازې نه ورکولو په تړاو داسې بیانوي: (له عائشې (رضي الله عنها) نه روایت شوی دی، چې دې وویل: فرمایلی دی رسول الله (صلى الله عليه وسلم): «(ښځې کوټو ته مه ننه باسی او هغوی ته د لیک بنوونه مه ورکوی او ورته او بدل او د نور سوره وروښی)»<sup>(۱)</sup>

د دې په نامه حدیث د ذکر نه وروسته بیا مؤلف د رسالې هغه معیاري رښتیني نکاتو ته د حدیث پیژندنې په اړه اشاره کوي خود دغه تش په نامه حدیث د ضعف نکات ډاګیزه شی، او په دې اړه یې د لوړو نامتو ټکه او معتمدو محدثینو ویناوی رانقل کړی دی.

• لکه حافظ شمس الدین الذهبي په (میزان الاعتدال) نومی کتاب او امام ابن الجوزي په (العلل المتناهیة فی الاحادیث الواهیة) نومی کتاب او حافظ ابن حجر په (التقریب) قومي کتاب، او علامه صفی الدین الخزرجي په (خلاصه التهذیب) کتاب کې.

بیا پر هغوی چې سند د دي حدیث صحیح بولی په لاندیني رانقل شوی ارزښتناکه علمي دلایلو داسې رد کوي، او وایی: په سند د روایت د دي حدیث کې محمد بن ابراهیم الشامي شته او هغه منکر الحدیث او وضع کوونکي د اخادیثو دي.

(منکر هغه حدیث ته ویل کېږي چې سبب د طعن په راوړي کې دهغه فاحش اوله حده زیاته غلطی وي، او یا ډېر غفلت او فسق ولري.

<sup>(۱)</sup> الدر المنثور فی التفسیر بالماء، نورص (۱۸).

او په کتاب د (الباعث الحثيث)<sup>(۲)</sup> کې د منکر حديث تعريف داسې کوي که چيرې راوی د حديث له معتمدو او ثقو و، راويانونه مخالفت وکړي، هغه حديث ته منکر مردود ويل کېږي. او که چيرې راوی عدل او ضبط ونلري، که څه هم مخالفت له ثقاتو راويانونه ونکړي، بيا هم د ده په روايت حديث منکر او مردود بلل کېږي نو بيا پر دې اصل حافظ شمس الدين الذهبي په ميزان الاعتدال کتاب کې ليکلی دی چې الدارقطني ويلي دي محمد بن ابراهيم الشامي درواغ روايت کوونکی راوی دی او ابن عدي ويلي دي د هغه په روايت ټول احاديث محفوظ ندی يعنی شاذ او مردود دی. ابن حبان وايي: له هغه نه د حديث روايت رواندي مگر د عبرت لپاره ځکه د بصيرت خاوندان اعتبار ورکوي هغه څه ته چې گوري يې. او لدې کبله چې دی وضع کوونکی د احاديثو، نو د صحيح او موضوعي احاديثو د توپير په منظور کيدای شي د ده روايت نقل شي خو بېلگه د باطلو احاديثو وگرځي او د بصيرت خاوندان د هغه په شان راويانو رواياتو ته موضوعي اعتبار ورکړی دی. ابن جوزي<sup>(۱)</sup>

په العلل المتناهيه کې تصريح کړی چې دا حديث چې " (بخي کوټو ته مه ننه باسي، او ليک مه ورنيسي، او هغوی ته او بدل او د نور سوره ورونيږي) صحت نه لري، ځکه محمد بن ابراهيم الشامي راوی د دې حديث دی او هغه احاديث وضع کول.

۷ (موضوعي حديث هغه حديث ته ويل کېږي چې سبب د طعن په راوی کې د هغه درواغ ويل پر رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وی. دا ټول احاديث په اتفاق د علماو، جواز نه لري چې څوک يې روايت وکړي، مگر په هغه صورت کې چې د وضعي کيفيت بيان کړی. پدې هکله علماو، ډېر کتابونه ليکلي دي لکه شيخ ابوالفرج ابن الجوزي چې يو کتاب يې پکې تصنيف کړيدی او ټول اسباب د وضعي يې څرگند کړيدي. او داسې نور.

(۲) الباعث الحثيث، شرح اختصار علوم الحديث للحافظ ابن كثير ص ۶۷.

(۱) ابن جوزي، العلل المتناهيه في الاحادث.

یوه بېلگه پدی هکله داده چې ابن جوزی له ابی جعفر بن محمد الطیالسي نه روایت کوی چې هغه وویل: احمد بن حنبل او یحیی بن معین (رحمهما الله) درصافه په جملات کې په لمانځه کې سره یو ځای شول، د دوی د وړاندې یو مداح یا قصه ویونکی ودرید او داسی یې وویل: ماته حدیث بیان کړیدی احمد بن حنبل او یحیی بن معین. او هغوی داسی وویل: موږ ته عبدالرزاق معمر له قتاده له انس نه روایت کړیدی، چې ویې ویل: فرمایلی دی رسول الله (صلی الله علیه وسلم): چا چې وویل: لا اله الا الله. خدای یې له هر توری نه یوه الوتونکی مرغه پیدا کوی چې مینوکی یې له سروزرو څخه وی، او ټنګی یې له مرجان نه جوړی شوی وي، همدغه راز قصی ته چې تقریبا شل پانی یې ډکولي پر له پسې دوام ورکولو، نو احمد بن حنبل یحیی بن معین ته او یحیی بن معین احمد بن حنبل ته سره وکتل. یوه بل ته وویل: تا ورته دا روایت کړیدی؟ هر یوه وویل: قسم په خدای چې دا می ندی اوریدلی او یوازی مې دلته واوریده نو کله چې ویونکی له خپلو خبرونه خلاص شو، او له هر چا نه یې یو څه لاس ته راوړه او نور هم د غوښتلو حرص ورسره و، یحیی بن معین ورته لاس وښوراه، چې راشه، او هغه راغی د ډېر شی لاس ته راوړو په هیله، اما یحیی بن معین ورته وویل: چا تا ته دا حدیث روایت کړیدی؟ هغه وویل: احمد بن حنبل او یحیی بن معین هغه ورته وویل: زه یحیی بن معین یم او دغه احمد بن حنبل دی. موږه هېڅکله داسی روایت د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په احادیثو کې ندی اوریدلی. مداح وویل: ما هر کله اوریده چې یحیی بن معین احمق دی، اوس راته ثابته شوه. ایا غیر له تاسی نه نور احمد بن حنبل او یحیی بن معین په نامه د حدیث په راویانو کې نشته؟ ما له اولس (۱۷) تنه احمد بن حنبل په نامه او یحیی بن معین په نامه خلکونه روایات لیکلی دي. احمد بن حنبل (رح) خپل لستونی پر مخ واچاوه، او وي ویل: پرېږده چې پاڅېږي، نو هغه پاڅیده استهزاء کوونکی هغوی ته.

نوموړی کتاب (الباعث الحثیث) کې د موضوعی حدیث په اړه داسی راغلی دی چې یو لړ بد علماء چې اخرت یې پدی دنیا پلورلېدی،

پاچایانو او د قدرت خاوندانو ته د تقرب لپاره داسی درواغجنی فتواوی ورکوي او ان تردی چې درواغ پر رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ټپي خو خپلو ناوړه غریزوي مادي او یا سیاسی غوښتنو ته ورسېږي.

بیا مولف د رسالې یو صحیح حدیث ته په موضوع کې ګوته نیسي، چې ښځو ته لیک ښودل جواز ورکوي. او هغه شفاء د عبدالله د لور په روایت حدیث دی چې هغی وویل: رسول الله (صلی الله علیه وسلم) کورته راننوت او زه حفصی سره ناسته وم، ماته یې وفرمایل (ایا دیته د مېرتنو دعا نه وېښی لکه چې لیکنه دي وروښودله).

مولف د عقود الجمان په دې رسالې کې د دې حدیث د راویانو د ثقه توب په هکله پراخي خپرني کړي دي او په پای کې یې په صحت د دي حدیث بیان ورکړی دی: او په هغوی چې د ضعیف توب نسبت یې ورکړی و، قوی رد وروارد کړي، او بیا یې ویلي دي: اوس چې هېڅ د شک ځای په صحت د دی حدیث، د شفاء بنت عبدالله ندی پاتی، بیا هم یولی د شک او شبها تو لرلو سره تش په نامه حدیث منی او په غیر حق پری مجادله کوونکی دی چې ځانونه په ناجائزه لاره اړم ګرځوی او په تاسف سره داسی قوی حدیث پرېږدی او په موضوعی او باطل په نامه حدیث عمل کوي، دا د حق د منکرانو کړنلاره ده، چې هر کله د حق په لاره کې ځانونه خنډ ګرځوی او د شیطان په اغواء دومره جذباتی شي چې ټول اسلامی معایيرو ته پام نه ساتی. موږ د خدای د داسی انحرافی کړو وېړو لارو نه وژغوری، (انا لله و انا الیه راجعون).

۸ بیا مولف د رسالې پر هغوی چې د ښځی د لیکنی بندول غواړی، اواجازه نه ورکوي چې ښځه لیک زده کړی د هغوی د وینا، د ذکر نه وروسته داسې وایی:

(زه تعجب کوم له دغو مشرانو نه، چې څرنگه راز، راز احتمالات پیدا کوي، او د مشکاکه د شراحو په حواله ځانګړتیا د لیکنی یوازې ام المومنین حفصی (رضي الله عنها) ته ورکوي. حال دا چې دا خبره د شراحو لخوا په مطلقه توګه نده ثابته .... اما دا چې دعوی کوي، یوازی د سلف امت ښځولپاره روا وه نه د خلف امت د زنانو و لپاره، دا یو ډول ترجیح ورکول بی د مرجحه دلائلو د وړاندې کولو نه شمیرل

کېږي، او داسې بي دليله حکم کول جواز نه لري، ځکه اسلامي امت  
 ټول د حلال او حرام په اړوند سره برابر دي. او يوازې هغه چاته داسې  
 خصوصيت شته چې د شارع- صلی الله عليه وسلم- لخوا ورکول شوی  
 وي، شارع اصلا الله (ج)..... دی چې بشريت ته يې الهي شريعت د زمان د  
 هر پړاو په تېرېدو سره رالېږلی دي او رسول الله صلی الله عليه وسلم ته په دي  
 لحاظ شارع ويل کېږي چې رسونکی بيان او تفصيل ورکونکي د شريعت  
 خلکو ته دي. لدې کبله ده چې ويل شوي د رسول الله صلی الله عليه وسلم  
 سنت د قران د پوهيدو کلې ده. او دا جوتنه ده چې پدې هکله شارع کوم  
 خصوصيت چاته ندی ورکړي. او دا دليل چې خوف د فساد په بنحو کې  
 د ليک د پوهيدو له کبله پيدا کېږي، داسې خوف په مخکينۍ پېړيو د  
 اسلامي امت کې هم و، لکه څرنگه چې دې ايه کریمه نه څرگندېږي (و  
 لقد علمنا المستقدمين منكم ولقد علمنا المستأخرين وان ربك هو  
 يحشرهم انه حكيم عليم)<sup>(۱)</sup>. يعنی او خامخا په تحقيق معلوم دی موږ ته  
 پوښنی له تلسی او خامخا په تحقيق معلوم دی موږ ته وروستنی خلق  
 ستاسی هم، او بيشکه رب ستا هم دی به راتپولی دوی  
 (په محشر کې) لپاره د جزا. نو نیکو کارته پاداش ورکوی او بد کار ته  
 جزا ورکوي ځکه دا مطلوب او مقصود د حشر څخه دي او غير له  
 وروستۍ استازی د الله محمد بن عبدالله (صلی الله عليه وسلم) چې الله  
 معصوم ساتلی او نور انبياء ټول معصوم دي په رسولود الهي احکام خلکو  
 ته او په دې اړه مسلمانان د نظراتفاق لري اما دا چې يو لړ شيعه وائي: کله  
 کله له دوی نه خطا واقع شوي دي. هغوی ته په خواب کې ويل کېږي چې د  
 الله له خوا په خطا په دين کې او په فسق او درواغو او هر عيب چې د هغوی  
 نبوت ته تاوان او زيان ورسوي هغوی ساتل شوي دي او په اتفاق د  
 مسلمانانو هغوی پاک او منزه دي له دغو عيوبونه.<sup>(۱)</sup>  
 د بالغو، ځوانو نجونو د ليک زده کړی په هکله هېڅ شک او شبه په جواز  
 کې نشته چې د ښځو لخوا او يا د محارمو لخوا ورته ورکړی شي اما

<sup>(۱)</sup> د الحجر سورة، ۲۵ ايت

<sup>(۱)</sup> منهاج السنه جز (۱) ص ۴۸۱

غیربالغې او غیر مشتھاتي نجونې کولای شي له هر چا نه چې وي ليک،  
لوست زده کړې او لیکنه سبب د فتنې نشي گڼل کېدای، ځکه که سبب  
وای د شارع لخوا به نه روا گرځیدله. له خدای نه هېڅ شی هېڅکله نه  
هېرېږي (و ما کان ربک نسیا)<sup>(۲)</sup>

او هم بالغو نجونو ته څه مانع نشته چې غیر محارمو لخوا په صنف او  
عام ځای کې زده کړه د ليک او لوست او ټولو علومو ورکړل شي. نو جلا  
تعلیم د نجونو او د حجاب<sup>(۳)</sup> په رعایه کولو سره د تعلیم او تعلیم په هکله  
یې د پورته ذکر شوو دلایلو له مخې څه مانع نشته لکه چې اوس په  
سعودی عرب قطر او یو لړ نورو اسلامي هېوادونو کې پدغه شان د ښځو  
پوهنه او روزنه جریان لري او د اسلامي نامتو پوهنتون الازهر د مصر په  
جمهوریت کې د ښځو د لوړو زده کړو څانگه له هلکانونه جلا جریان لري،  
او په داسې حجاب چې مخونه یې لوڅ نور وېښتان او ټول بدن یې پټ دي  
خپله زده کړه تر سره کوي، کله چې ما هلته زده کړه کوله هلته لکه استاذ  
محمد أبوزهره نامتو لوی عالم د دین رحمه الله رحمه واسعه او نور جید  
علماء و، خو هیچا پرې نیوکه او انتقاد نه و کړی.

اما دا چې ناروا او ناجائزه دودونو یو لړ اسلامي ټولني متاثری کړيدي  
چې لاندینې بېلگې د ټولنو دننه مفاسدو، او کړو، وهو څرگندویه  
واقعیتونه دي، لکه:

۱ ښځې ته حق نه ورکول څو خپل خاوند پخپله غوره کړي، او یا لږ تر  
لږه خپل رضایت ورسره ښکاره کړي.

۲ ښځې ته لکه یو داسې متاع په شان کتل، چې کېدای شي  
ویلورله او وپېرودله شي.

۳ د شغار (بدل) نکاح شائع کیدل، ان تردی چې د مهر مهمی مسالې  
ته چې شرط دی په نکاح کې پام نه ساتل کېږي.

(۲) د مریم د سورت (۶۴) ایت.

(۳) د حجاب د کیف او کم په هکله روسته لنډه څرگندونه راځي.





۴ بنځې ته د ميراث حق نه ورکول، او کله چې مېړه يې مړ شي د ورونو متروکه گرځيدل.

۵ بنځې د پوهنې او روزنې له لوی نعمت نه محرومي گڼل.

۶ شرعی اصل د عدالت د بنځو د تعدد په اړه نه رعايه کول، او سره د هر راز کمزوريو، د څلورو معيار ډکول.

۷ بنځه معلقه پرېښودله، داسې چې نه پخپله ورسره د واده احکام پر ځای کول غواړي او نه يې طلاقوي څو بل چا سره واده وکړي داسې او داسې نور جاهلي کړه وړه او دودونه دي، چې مخکې له اسلامه د عربو تر منځ جاري وو، او اوس هم په يولړ اسلامي ټولنو کې چې جهل او بې بنېده دودونه د اسلامي حقه تعليماتو پر ځای خپور شوي جريان لري. خو اسلام داسې دودونه نه پيژني، او د داسې کړو وړو په ضد قاطع نصوص لري، چې د اسلام پلې کېدو سره په ټولنو کې د نر او بنځې نيکمرغۍ او بشپړ عزت او کرامت لاس ته ورتلای شي او پدې کې څه انديښنه نه شته چې اسلام د هلك او نجلۍ حق د پوهنې او روزنې په لاره کې يو برابر ټاکلی دي، اما د پوهنې او روزنې دروازه پرې بندول غير اسلامي عمل دی.

۹- د يولړ دلائلو نه کوم چې د اسلام ژوره پاملرنه د بنځې پوهنې او روزنې ته ښيي، يو هم د امام محمد بن اسماعيل بخاری (رح) يو مستقل باب ايښودل دي چې د بنځې د تعليم لپاره يې پخپل جامع کتاب کې ايښی دی. امام بخاری (رح) د دې باب لاندې دا حديث راوړی چې له ابی سعيد خدری (رض) نه روايت دی او هغه دا چې: بنځو نبي کریم (صلی الله عليه وسلم) ته عرض وکړ او ويي ويل: نارينه و ستاسی حضور ته د وړاندې کېدلو له کبله ۱۰ پر موږه غلبه کړيده، غواړو: يوه ورځ تاسې پخپله موږ ته وټاکي، يوه ورځ هغوی ته وټاکله شوه، او په هماغه ورځ هغوی د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) د مجلس له فيوضاتو نه برخه مني شوی او د هداياتو په ترڅ کې رسول الله (صلی الله عليه وسلم) وفرمايل: "يوه د تاسي که چېرې دري اولاده ټولنې ته وړاندې کړي دا به دې ته حجاب گرځي د اور نه، بلې بنځې وويل: که چېرې دوه يې وړاندې کړي وي؟ رسول الله (صلی الله عليه وسلم)

وسلم) وفرمايل: كه دوه يې وړاندې كړي وي هم د هماغه اجر مستحقه ده. امام بخاري (رح) نور ابواب هم د ښځې د تعليم لپاره پخپل كتاب صحيح البخاري كې لري لكه:

۱ باب په بيان د تعليم وركول د سړي خپلې كورنۍ ته.

۲ باب په بيان د وعظ او تعليم وركول د امّام ښځو ته.

۱۰- نامتو محدث او مشهور عالم شيخ ناصر الدين الباني، د حفصی (رض) پر حديث چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) له شفا بنت عبدالله نه غواړي چې حفصی ته ليكنه وروښيي. داسې شرحه او توضيح وړاندې كوي: امام بخاري په (الادب المفرد) خپل كتاب كې <sup>(۱)</sup> داسي يو باب ايښی دی: (باب دی په بيان د ليكل ښځو ته او ځواب د ليك وركول د هغوی لخوا) دي باب لاندې په صحيح سند سره له موسى بن عبدالله نه روايت شوي حديث پدې تفصيل سره ذكر كوي چې هغه وويل: (چې عايشه بنت طلحه وويل: ما عايشی صديقي (رضي الله تعالى عنها) ته وويل: داسې وخت كې چې خلك له ښارونو ورته راتلل، مشرانو زه د خپل استازي په توگه هغې ته لېږلم دا ځكه چې زه ورته ډيره نژدې وم او تقرب مې درلوده، او ځوانانو به زه خور گڼلم او هدايایي رالېږل او له ښارونو نه به يې ماته رالېكل، ما به عايشی صديقي (رضي الله تعالى عنها) ته ويل: ای زما تروري دا ليك د هغه چا دی او دا يې هديه ده. عايشی به ماته ويل: ای لوري ځواب يې په حقه وركوه او كه چېرې تا ته ريښتنی او صحيح ځواب نه درځي نو زه به صحيح ځواب دركړم. او پدې توگه هغې صحيح ځوابونه وركول. ابن تيميه (رح) په (منتقى الاخبار) كې د دي حديث په پای كې ليكلي دي، چې (دا دليل دی پر جواز د ليك، لوست د ښځو لپاره). او ورپسې شيخ عبدالرحمن بن محمود <sup>(۲)</sup> بعلبكي د ابن تيميه خبره تائيد كړيده. او بيا

<sup>(۱)</sup> الادب المفرد للإمام البخاري ص (۳۷۱) رقم الحديث (۱۱۲۱) او په طبعه د

طشقند ۱۴۰۰ هـ شماره د حديث ۵۲۴: باب الكتابه الى النساء وجوابهن ص

۲۸۴ كې ذكر شوي دي.

<sup>(۲)</sup> المطلع لعبدالرحمن بن محمود البعلبكي (۱) (۱۰۷)

شوکانی پخپله شرحه کې<sup>(۲)</sup> جواز د ليک ، لوست ښځو ته تائيد کړيدی. او دا يې هم ويلي دي : " نهی د نه ښودلو د ليک ښځو ته " هغه حالت ته حمل کېږي چې د ښځو د فتنی او فساد ويره پکې وي. جناب شيخ البانی پر دې تعليل د امام شوکانی سخته نيوکه کوي او داسې پرې د اعتراض په ډول وايي : " داسې تعليل هله مجال لری چې حديث د نهی له ليکلو نه صحيح وای ، حال دا چې دا په رښتيا سره ثابته ده چې دا حديث موضوعی دی. لکه څرنگه چې الذهبي ويلي دي: ټولی طريقی د روايت يې چټی او بی اساسه واهی دي. او هم پدی اړه د شيخ البانی لخوا د (ضعيفو احاديثو په سلسله) کې په شماره (۲۰۷۷) کې په وضاحت سره بيان ورکړ شوي چې دا موضوعی او مردود حديث دی. او ښايي دې ټکي ته پام وساتو، چې ويره له فتنی او فساد نه يوازې زنانه و نه ځانگړتياوی نلری، او ډېر نارينه دی چې د ليکنی له لاری دين او اخلاق يې زيانمن کېږي نو لدی کبله پر نارينه هم ښايی د ليکلو بنديز ولگول شوی او هم دغه راز پر لوستلو هم ښايی بنديزونه ولگول شوی، ځکه لدې لارې هم د فتنی او فساد ويره شته.

حقيقت دا دی چې ليکل او لوستل ، دواړه داسې نه انکار منونکي نعمتونه دي ، لکه ليدل او اوريدل ، او گڼيدل او داسې نور نو دانه ښايی پلار ته چې خپله لور د پوهنې او روزنې له نعمت نه محرومه کړي، پدی غلطه مفکوره ، چې غواړی اسلامی روزنه ورکړی نو ځکه يې ليک لوست پری بند کړيدی. پر پلار واجب دی چې د اوډونو تر منځ توپير ونکړي، په تيره بيا د پوهنې او روزنې په برخه کې کوم حق چې د زوی لپاره شته د لور لپاره هم شته، او هغه څه چې هلك ته جواز لری ، انجاي ته هم جواز ورکړ شوي دي. او توپير د نجلی او هلك تر منځ نشته لکه چې رسول الله (صلی الله عليه وسلم) پدی اړوند فرمايلي دي " انما النساء شقائق الرجال " يعنی ښځی له نارينه و سره برابری دی. دا حديث الدارمی او نورو روايت کړيدی او صحيح حديث دی نو توپير د ښځی او سړی تر منځ هغه وخت راځي چې نص پری دلالت وکړي، او

لکه چې مو وکتل داسې کوم نص نشته په اسلامي بنسټيزو اصولو د شريعت کې چې کتاب او سنت دي او پر ضد د توپير صحيح نصوص وجود لری لکه چې مو ورته اشاره وکړه او هم دا حديث چې له ابن عباس رض الله عنه په طبراني او بهيقي کې پدي لفظ تصريح شوي دي چې « سووايين اولادکم ولو کنت مفضلا احدا لفضلت النساء » يعنې يو برابر ورکړه د حقوقو د بچيانو وکړي او که چيري ما کوم يو نه برتري ورکولای نو نجونو ته به مې ورکړي واي.

۱۱- دا چې د ښځې د پوهنې او روزنې په هکله ټينگار کوو، علت دا دی چې د اسلام واقعيت خلکو ته ښکاره شي، ځکه زموږ نه چار چاپيره غلمانې او کفری نظامونه دي او د هغوی کره وړه او کلچر زموږ پر ځوانانو اغېزه کړېده د بېلگې په توگه نجونې داسې د نوکانو رنگ استعمالوی چې هغه کلک او قشر لری او اوبه په اوداسه کې اصلي بدن ته يې نه رسېږي نولدی کبله د دوی اودس نه کېږي اما که چېرې د هغې په وخت کې استعمال شى جواز لری ځکه تردغه مودې پورې لمونځ نه کوی او يولې نورې دي چې خپل نوکان اوږده پرېږدي دا ټول مخالف د شريعت دی ځکه نبی (صلى الله عليه وسلم) فرمایلی دی: " ما أنهر الدم وذكر اسم الله عليه فكل الا السن والظفر، فان السن عظم والظفر مدى الحبشه ".

يعنې هر شى چې د ذبح شوی حيوان وينی جارى کړی او ذبح کوونکى د الله نوم پری واخلې له هغه نه خوره غير له بحی د غاښونو او نوک سره ځکه غاښ هډوکى دی او نوک د حبشو چاره ده مراد ترې وحشیان دي چې لکه څنگليانو په شان ژوند تیروي نو زموږ ځوانان د مدنيت په نامه هغه منفي چارې د غربي مدنيت تقليدوي چې د انسان له فطره سره جوړښت نلري او ځکه خپل نوکان اوږده کوی او ښائي د خپل عقل نه کار

(۱) ص ۸ نیل الاء وطارج (۲)

(۱) فتاوى المراه المسلمه لابن العثيمين وغيره من الشيوخ ص ۲۱۹ ج ( ) طبع جميعه احيا التراث الاسلامي

واخلي چې په دې ډول مدنيت كې خومره بې نظافتي ده او هم د خپل  
 تخرگ لاندې وېښتان نه اخلي. داسې ناوړه تقليد د لويديځ نه پدې علت  
 كېږي چې دوی د خپل دين له مزايو نه خبر ندی او بشپړ علم نلری. نو  
 د ظاهري مادي مدنيت د كافرانو تر اغېزې لاندې راغلی دی او ځینی د  
 وريځو او بانو وېښتان شکوی چې دپته نمص ويل كېږي او رسول الله  
 (صلی الله عليه وسلم) پری لعنت ویلی دی او دوی هغه په لاس شکوی  
 خو نری او باريکی شی دغه ټول ناروا دي. اما د پښو په وېښتانو کې څه  
 نص ندی راغلی، نو دا سکوت د شارع لخوا نه یوازې پدې ځای کې  
 بلکه په هر ځای کې د عفوی معنا ورکوی، اولدی کبله ښځی واک  
 لری چې اخلي یې او کنه یې اخلي.

اما په مخ کې په غیر عادي توگه که وېښتان پیدا شي او د هغې صورت  
 بدرنگه کوي نو کولای شی زیاتی وېښتان اخلي. یوازې د وريځو او  
 بڼو نه نهی راغلی دی. او یو لږ نور داسې پښتنی ښځې دی چې په  
 اصطلاح سر جوړوی هغه باندې رنگ وهي او یا کنډ څیرښ پری وهي  
 چې هغه جرم لری او مانع د اوبو د نفوذ اصلی بدن ته كېږي نو د هغوی  
 هم نه غسل كېږي او نه لمونځ یې.

۱۲- منظور دا دی چې د ښځو او نارینه و اسلامي احكام هغه وخت پر  
 هغوی پلي کېدای شی چې هغوی ته د علم او پوهې دروازی پرانستل  
 شی او اوس اوس یو مضمون د اسلامي ثقافت په نامه په ټولو پوهنځیو  
 کې تدریس كېږي په تېره بیا په طبیعي علومو کې نو نجونی که په طب  
 کې وی او په هره څانگه کې ضرور د اسلامي شریعت پر احكامو پوه كړل  
 شی. او پدې توگه هغوی کولای شی خپل ټول مسئولیتونه درك کړی او  
 خپل حقوق او وجائب په اسلام کې وپیژنی او کله چې په اسلام پوهه  
 شی نو د نارینه و له ظلم او تیری نه هم خلاصېږي.

زما په عقیده د افغاني ټولنې خصوصیات د سوسیالوژي یا علم لاجتماع  
 په موازینو لمړی مطالعه شي اوبیا دهغوی د غوښتنې سره او ملي عنعناتو  
 سره او دیني ارزښتونو سره سم د سمون او اصلاحاتو گامونه اوچت کړای  
 شي. کمونستانو چې په زور او په بیرې غوښتل خپله کړنلاره په افغاني ټولنه  
 کې پلي کړي له ماتي سره یې مخه شوه، همدغه راز هر څوک چې دیني او

کلنوري چارو په وړاندې اړم کيږي پايښت نه لري. په تيره بيا د ښځو په ديني او عنعنوي چارو کې بدلون راوستل چې داسلامي ثقافت معيارونه وربدل کړل شي دا به ډيره رېږه په مخ لري خو چې داسې حلول او لارې چارې بڅپله ل اسلامي بنسټيزو اصولو په دننه کې ونه لټول شي.

سوره اسلام کې طلاق ورکول يوازي د ميره په لاس دی خو دا حق داسې ندی چې په غير اسباب مجوزه ورته ورکړي لکه دا چې وغواړي له ميراثه يې محرومه کړي او داسې واقعه د حضرت عمر (رضي الله عنه) په زمانه کې پېښه شوی وه او هغه داسې چې ابن حزم له بشپړ سند ذکر کولو نه وروسته وايي:

« غيلان بن سلمة الثقفي خپلې ښځې طلاقې کړې او خپل ټول مال يې د زامنو تر مينځ و ویشل، دا خبره حضرت عمر رضي الله عنه ته ورسېده او هغه ته يې داسې و ويل ښځې دې طلاقې کړې او مال دې د زامنو تر مينځ و وېشه هغه و ويل هو؛ حضرت عمر رضي الله عنه ورته و ويل: قسم په الله (جل جلاله) چې زه وينم شيطان له هغو شيانو چې استراق د سمغې کوي ستا د مرګ خبره يې هم ا ورېدلې او دا په زړه کې لره چې ته نو ښايي ډير لږ وخت ژوندی پاتې شې؛ او قسم په خداي که بيرته له طلاقه رجوع ونکړي او مال دې بېرته د ټولو ورته و تر مېنځ ونه وېشي زه په تاکيد سره ستا له مرګه وروسته به دغه مال د هغوی تر مېنځ و وېشم او بيا به امر وکړم او بيا په تاکيد سره به ستا قبر ضرور رجم کړل شي لکه چې د ابو رغال قبر رجم کړ شو. راوي وايي چې هغه بېرته خپلو ښځو ته رجوع وکړه او مال يې هم بيا و وېشه نافع وايي يوه هفته (اوه ورځې) وروسته هغه مړ شو. »

او هم ښايي دې ټکي ته پام وساتو چې طلاق داسې روا او جائز عمل دی چې د الله تعالی ور څخه کرکه راځي او بدېې ورڅخه راځي او که هيڅ علاج ونشي بيا دې حق ته لاس پورې کوي. او بيا هم که طلاق د سړي په لاس دی خود مالګی (رج) په اجتهاد کې په څلورو حالاتو کې ښځه کولای شي خپل بېلتون له محکمې نه وغواړي.

۱ دا چې ښځه اذيت شي.

۲ دا چې مېړه نفقه ورکولای نشی

۳ دا چې مېړه عیب ولری

۴ دا چې مېړه یې غایب شي

او دا د "ولهن مثل الذی علیهن بالمعروف"<sup>(۲)</sup>

یعنی ښځی په معروقه توګه د هغو حقوقو مستحقې دي چې په هغوي باندې د تکالیفو معادل او برابر اوسی،

ایه مبارکه په روحی سره راجح اجتهاد دی چې په ټولو احوال شخصیه قوانینو کې او په تېره بیا د افغانستان په مدنی قانون کې په ۱۷۶ او ۱۸۳ او په ۱۹۱ او په ۱۹۴ مادو کې په تفصیل سره داسې تذکر ورکړ شوی دی.

۱۴- لومړۍ جزء- د عیب په سبب بیلټون: ښايي پام مو وي چې اصلي ماده په دې هکله ۱۸۶ ماده ده خو یو څو نورې مادې چې دې مادې سره تړا لري په لاندې ډول وړاندې کېږي.

۱۷۶ ماده: ښځه هغه وخت کولی شی چې د بیلټون والې غوښتنه وکړي، چې مېړه یې په داسې مرض اخته وي چې بیرته جوړیدل یې ممکن نه وي. یا د هغه د معالجې له پاره اوږده موده لارمه وي. په داسې توګه چې یو ځای اوسیدل ورسره بې له کلي ضرر څخه ناممکنه وي. او په ۱۷۸ ماده کې داسې تصریح کوي: ددې قانون د (۱۷۶) د درج شوو عیبونو د تثبیت په باره کې د اهل خبره د نظریو څخه استفاده کېږي. او په ۱۷۹ ماده کې په دې هکله داسې فرمایي: که عیب له داسې نوعي څخه تثبیت شي چې جوړیدل ورڅخه ناممکن وي، محکمه به یې درنګه د زوجینو په بلټون حکم کوي. که عیب د علاج وړ وي خو د معالجې د پاره یې اوږده موده لارمه وه، محکمه به دبیلټون غوښتنه چې د یو کال څخه زیاته نه وي په ځنډ اچوي. او په ۱۸۰ ماده کې وایي: د عیب په سبب جدایي پائن طلاق دی.

دوهم جزء- د ضرر په سبب جدایي ۱۸۳ ماده: که ښځه د مېړه دیو ځای اوسیدو څخه د داسې ضرر دعوی وکړي چې د یو ځای اوسیدلو دوام په

(۲) د بقری د سوری ۲۲۸ آیت (۱)، المحلی ج ۱ ۵۶۱ - ۵۶۲ ص او په ۱۰ ج کې دري ورحي وروسته نې مړینه راغلی ده.

داسې حالت کې د زوجینو د امثالو تر مینځ ناممکن کړي. کولای شي چې د محکمې څخه د بیلټون غوښتنه وکړي. او په دې تړاو په ۱۸۴ ماده کې داسې راغلي دي (۱)، که دعوی کړل شوی ضرر ثابت شي. او د زوجینو تر مینځ اصلاح رانه شي. محکمه به په بیلټون حکم کوي. (۲) بیلټون د یو باین طلاق حکم لري.

دریم جزء- د نفقي د نه ورکولو په سبب بیلټون ۱۹۱ ماده: که میره د نفقي د ورکولو څخه ځان وژغوري. که په ظاهر کې د شتمنی مالک نه وي او د نفقي د ورکولو څخه یې بې وسي هم ثابت نه شي. ښځه کولای شي چې د بیلټون غوښتنه وکړي. ۱۹۳ ماده: بیلټون چې د زوجینو تر مینځ د نفقي د نه ورکولو په سبب د محکمې په حکم صورت مومي. د رجعي طلاقو حکم لري. میره کولای شي چې خپلې ښځې ته د عدت په اوږدو کې رجوع وکړي. خو په دې شرط چې میره د نفقي د ورکولو د پاره خپل مالي قدرت او تیاری ثابت کړي. څلورم جزء- د غیابت په سبب بیلټون ۱۹۴ ماده: که میره درې کاله یا تر هغې څخه زیات بې له معقول عذر څخه غایب شي. په هغه صورت کې چې ښځه د هغه د غیابت څخه ضرر وگوري. کولي شي چې د محکمې څخه بیلټون وغواړي، که څه هم میره د شتمنی خاوند وي. او ښځه ورڅخه خپله نفقه پوره کولی شي. ۱۹۴ ماده: که میره د محکمې په قطعي حکم په لس کلن یا تر هغې زیات حبس باندې محکوم شوي وي. ښځه کولی شي چې د پنځو کلونو د مودې څخه وروسته د بیلټون غوښتنه وکړي. که څه هم حبس شوي میره د نفقي د ورکولو قدرت ولري. ۱۹۷ ماده: (۱) د غیابت په سبب بیلټون د رجعي طلاق حکم لري. (۲) که غایب میره حاضر. یا بندي شوي میره خلاص شي. کولي شي چې د عدت د پوره کیدو تر مخه خپلې ښځې ته رجوع وکړي.

له دې کبله چې ډیرې داسې پروپاګندې د اسلام د دښمنانو له خوا کیږي. چې اسلام د ښځو حقوقو ته د سترگو په کنج (Side glance) کتلي دي. مال دا چې که ښځې فقهي او قانون باندي پوهې شي، پخپله د داسې بې بنیاده اتهاماتو هیڅکله ښکار نه شي کیدای. او همدغه راز دوه حالتو د امریکي په احوال شخصیه قانون کې هم (Separation) بیلټون او (Divorce) طلاق تر عنوان لاندې وجود لري. نو ځکه ما دغه موادو ته چې د ښځې لوړ مقام



ته په دي اړه د حقيقت ښکارندوی دي يو څه تفصيل ورکړي. او يوه خبره د يادونې وړ ده چې په عيوبيو کې د نارينه عقيم يا په بل تعبير سره د اولاد نه کيدلو عيب ښځي ته خپار ورکوي چې ځان ورنه بيلوي او که نه؟ دا حق ورته په اسلامي شريعت کې ورکړ شوي دي. ځکه حضرت عمر رض داسې سړي نه چې ولده يې له يوې ښځي سره کړي و، پوښتنه کړېده چې ايا ته هغې ښځي ته وويل: چې زه عقيم يم، هغه وويل نه. ما ندي ويلي، بيا حضرت عمر (رض) ورته امر وکړ چې ورشه او خبر يې کړه او بيا حضرت عمر (رض) هغې ښځي ته خپار ورکړ چې ورسره پاتې کيږي او که نکاح فسخ کوي.<sup>(۱)</sup> نو ځکه اسلام کې ښځه بې بي ده، هدفمنده ژوند لري، وسيله د موقتي رغباتو او وسيله د سياستونو ننده، عفت او شخصيت يې مصئون او د احترام وړ دی، د نر غوندې يو شانته حقوق لري، بيا هم د اتفاق وچيبي نه معافه ده او پدې توگه حقيقي درناوی يې د اسلام تر نظام لاندې لاس ته ورځي.

### په اسلام کې د ښځې درناوی

۱۵- د شپږمې ميلادي پېړۍ په وروستيو کې د ښځې د حقوقو په هکله کوم ناوړه حالات چې د نړۍ په گوټ گوټ کې روان وو، د جزيره العرب د سوزنده شگو او وجودښتو او د تورو غرونو د پاسه په مکه مکرمه کې قدسې پيغام، د خدای په وروستۍ استازي حضرت محمد (صلي الله عليه وسلم) نازل شو، او د هغه په رښتيا ويونکي ژبه داسې اعلان شو چې: "ان المسلمين والمسلمات والمؤمنين والمؤمنات، والقانتين والقانتات، والصادقين والصادقات، والصابرين والصابرات، والبائمين والباائمات والحافظين فروعهم والحافظات والذاكرين الله كثيرا والذاكرات اعد الله لهم مغفرة واجرا عظيما"<sup>(۲)</sup> ژباړه: -پيشكه مسلمانان

(۱) زاد المعاد في هدى خير العباد دواين القيم جوزي تاليف ض ۱۶۵ پنځم ټوك دطبع كال

۱۹۹۶م

(۲) د احزاب د سورة ۳۵ ايت

سړې او مسلمانانې ښځې او مومنان سړي او مومنانې ښځې او اطاعت  
 کوونکې ښځې او رښتین سړي او رښتینې ښځې او صبر کوونکې سړي  
 او صبر کوونکې ښځې او ویریدونکې عاجزې کوونکې سړي او  
 ویریدونکې عاجزې کوونکې ښځې او خیرات کوونکې سړي او خیرات  
 کوونکې ښځې او روژه نیوونکې سړي او روژه نیوونکې ښځې او  
 حفاظت کوونکې سړي ځای د شهوت خپل (له ښځو) او ساتونکې ښځې  
 (ځای د شهوت خپل له سړو څخه) او ذکر کوونکې سړي الله لره (په ذکر)  
 ډیر او ذکر کوونکې ښځې (الله لره په ذکر ډیر) تیار کړي دی الله دغو  
 (لسو وارو جامع الطاعاتو سړیو او ښځوته) مغفرت او اجر ډیر (جنت).  
 ځینو مطهراتو ازواجو ویلي و، چې په قران شریف کې دېر ځایونو کې د  
 نارینه وو ذکر شته مگر د ښځو ذکر نشته نو دا ایت خدای پاک د زنانه  
 و طبقې د اطمینان او ډاډگیرنې لپاره نازل او ویی فرمایلي چې همغسې  
 چې نارینه وته د روحاني او اخلاقي ترقی د حاصلولو ذرایع او وسایل  
 شته ښځو ته هم دغه میدان خلاص دی، کنه هر هغه حکم چې په قران  
 کې نارینه ولپاره ذکر شوی دی هم هغه عموماً پر ښځو هم عائدېږي او  
 د بېل نوم اخیستلو لپاره هېڅ ضرورت نشته. هوا په دوی پوری نور  
 خصوصي احکام بېل بیان کړی شوی دی.

په پورته ذکر شوی مبارک ایت کې مو ولیدل چې د ښځې حقوق او  
 وجائب او د هغوی بشپړ کرامت او منزلت ټولو نړیوالو ته اعلان شو. او  
 پدې توګه پر ټولو ناروا دودونو او ناوړه کړو وړو چې پېړیو راهیسې د  
 تاریخ په اوږدو کې د ښځو د حقوقو په برخه کې دوام درلود. او د سړي  
 د خود خواهي او استبداد له کبله د هغې حقوق تلف او ورڅخه سلب  
 کړي شوي و دا ټول ورته د اسلام د دین په راتګ سره ورکړل شول.  
 همدغه راز د ښځې موقف په دې دین کې سم د راتلو سره یې داسې  
 لوړ ښوول کېږي څرنگه چې ابوهریره (رض) نه روایت دی<sup>(۱)</sup>

(۱) فتح الباری شرح صحیح البخاری ج (۷) ص ۱۰۸-۱۰۹.

چې خبرئیل (ع) نبي کریم (صلی الله علیه وسلم) ته راغی او ورته یې وویل: ای د خدای رسول، دغه خدیجه ده چې تاته راځی او ورسره لوښی دی ورکي [راوی شک کړی چې وویل] کتغ یا طعام یا د ځکلو څه دی. او په روایت د سعید بن کثیر له طبراني نه ورکي ښوروا ده. نو کله چې تاته نژدی شوه، ولوله ورباندې سلام له جانيه د پروردگار یې او زما له خوا او ورته زیری ورکړه د یو کور ورته په جنت کې له لولو نه او در یاقوت نه چې مینځ یې پراخ وی لکه مجلل لوی قصر. او ورکي نه منازعه وجود لری او نه څه رېږه. د طبراني په روایت کې د اسلام ورباندې هله وویل شو چې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په حراء کې و. او کله چې ورته دا خبره ابلاغ شوه هغی ویل: په تحقیق سره خدای سلام دی، د خدای له خوا سلام دی. پر جبرئیل دې سلام وی او پرتا دې سلام وی یا رسول الله او د خدای رحمت او برکات دې وی. وهر چا چې اوریدلی پر ټولو دې سلام وی غیر له شیطان نه.

علماء وايي: په دې قصه کې د دې د فقاقت او پوهی څرگندونه ده، ځکه ویې نه ویل و علیه السلام لکه چې یو له صحابه و په التحیات کې به ویل "السلام علی الله" نونبی کریم (صلی الله علیه وسلم). هغوی منع کړه او ورته یې وویل: خدای پخپله سلام دی یعنی سلام د خدای نوم دی او هم دعا د سلامتی ده چې دواړو توجیهاتو سره خدای ته و علیه السلام ځواب کول مناسب ندی او ووايي: التحیات لله. یعنی حمد و ثنا خاص خدای ته ده. پدی توپیر دا پوهه وه د عليك السلام په ځای خدای رب العزت ته یې حمد و ثنا وویل او مخلوق ته یې د هغوی مناسب و عليك السلام ځوابونه ورکړه.

او همدغه راز رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د حجة الوداع په مشهوره خطبه کې وفرمایل: ای خلکو زما خبره واورئ ځکه زه نه پوهېږم ښايي له دې کال نه وروسته او له داسې موقف نه وروسته زه هېڅکله له تاسې سره ملاقات ونکړم. او د نورو خبرو په ترڅ کې یې داسې وفرمایل: له الله نه د ښځو په هکله وډار شئ ځکه تاسې هغوی د الله له لورې په امانت سره

نيولي دي او د الله په امر او وينا سره تاسې ته له هغوی نه جنسي گټه حلال  
گرځول شوي دي.<sup>(۱)</sup>

ستاسې حق پر هغوی دا دی څی چاته ستاسې پر فرش چې بد يې گټی ځای  
ورنکړي او که هغوی دغه کار وکړي هغوی (تاء ديب) لپاره و وهی (داسې  
وهل چې له اعتدال نه زیاتې ونکړی او یوازې تادیبي منظور وي) او دهغوی  
حق پر تاسې دا دی چې په ښه دستور سره لباس او خواړه ورته برابر کړی.<sup>(۲)</sup>  
او همدغه راز رسول (صلی الله علیه وسلم) فرمایلي دي: که څوک چې  
تاسې يې له ایمانداري او اخلاقو نه راضي یاستی د واده غوښتنه يې  
ستاسې د لور یا خور نه وکړه ورته يې نکاح کړی او کله فتنه او لوی فساد  
به پر ځمکه راشي» له دې کبله و چې حضرت بلال چې حبشي وو د  
عبدالرحمن بن عوف لور سره چې لوی غني او قریش و واده وکړ. و همدغه  
راز سعید بن المسیب خپله لور يې امیر ته ورنکړه او یو فقیر د ښه اخلاقو  
سړی ته يې ورکړه.

---

(۱) اشاره د الله تعالی امر ته ده په قران مجید کې چې «فانکحوا...» یعنې نکاح

وکړی لدې کبله غیر له نکاح نه، جنسي گټه اخستو کې حد لازمېږي.

(۲) فتح الباری ج ۸ ص ۸۴ او مختصر سيرة الرسول (ص) ۳۹۷ ص ۵۸۲.

## په اسلام کې د ښځې يو لړ اهم حقوق

۱۴. د ژوندون حق: ښځه د اسلام نه مخکې د بشپړ ژوندون له حقه محرومه وه، لکه څرنگه چې قرانکريم د ښځې د دې حق د بېلا لاس ته راوړلو له کبله د هغوی ژوندی خاورو ته سپارل په ټينگه سره غندی او هغی معصومي وژل شوی ته خطاب کوي، خو د دې وحشيانه وژلو وژونکي، او داسې دود او کلتور پلويانو پام واپړوي، خو د داسې لوی جرم او د بې وزلو نجونو په ژوندون په ډېره بې رحمۍ سره د تيری مخه بنده شی او لدې کبله يې وفرمايل چې: "واذالمودة سئلت، بای ذنب قتلت" يعنی کله چې ژوندی خاورو لاندې کړی شوی انجلۍ وپوښتله شی چې په کومه گناه ووژله شوه.

د دې ایه کریمه په تفسير کې پوهان ليکي چې نجونې کله چې څلور يا پنځه کلنۍ ته رسيدلی، پلار به يې له ځانه سره دښتۍ ته بيووله او کنده به يې کيندله او دا به يې په څنگ کې ولاړه وه، او په پای کې به يې وروغوړخوله او خاوری به يې پری واچولی تر څو به چې مړه کيدله. لدې کبله ده چې حضرت عمر رضی الله عنه نه رانقل شوی چې ده به هر کله ويل: دوه عمله د جاهليت د زمانې ما ژپړی، او هم مې په خدا راولی.

هغه څه چې مې ژپړی: هغه دا دی چې ما خپله لوړ ژوندی د خاورو لاندی کولو ته بوتله او ما ورته کنده کيندله خو هغی زما د پيری څخه خاوری څنډلی او نه پوهيده چې زه څه پری کوم او بيا ما هغه کندی ته وار توله او په بيره مې خاورې پرې واپړولی. له چې دا پېښه مې يادېږي ناڅاپه په ژړا شم. او هغه پېښه مې خندوی هغه دا وه چې ما لکه د نورو په شان له خرما (کجوری) نه ځانته بت جوړاوه او د شپې به مې خپل سر پوری د ځان د ساتنی لپاره کېښوده، خو سبا به چې له خوبه راځېدم هغه به مې خوړلو کله چې دا راپه زړه شی نو بيواره خدا راځی.

۱۷- د بنځې د کرامت حق: بنځه له دې کبله چې انسان ده <sup>(۱)</sup>

تکریم او احترام وړ ده. الله تعالی فرمایلی دي (ولقد کرما بنی آدم)

۱۸- د بنځې تملک: د مال لاس ته راوړو حق: بنځه په مشروع لاره

کولای شي لکه سړی مال کسب کړي. ځکه صالحه ذمه پدې اړه لري او

د مال اکتساب یو سبب میراث دی چې په شریعت کې دا حق ورته

ثابت دی. او بنایي دي ټکي ته پام وکړو، چې یو د تملک یعنې د یو شي د

لاس ته راوړلو حق دی، چې عمومي حقوقو پورې اړه لري او کله چې یو شي

لاس ته راوړل شو، بیا د ملکیت حق یې پرې ثابتېږي چې حقوق خصوصی

پورې اړه نيسي.

۱ دواړه ډوله حقوقونه بنځه برخه منه ده.

۱۹- بنځه حق لري چې ځان سینګار کړي د خپل میره لپاره کله

چې کور کې وي اما کله چې بهر وځي روانده چې سینګار وکړي.

۲۰- بنځه حق لري چې ګاڼه واغوندي. امام ابوحنيفه (رح) د

بنځې په ګاڼه زکاة لازم ګڼي اما جمهور علماء پري زکاة لازم نه بولي

چې د استعمالولو لپاره وي او یا یې په عاریت ورکولو د پاره څه مخالفت

ونکړی ځکه عاریت ورکول د ګاڼو زکات ګڼل کېږي او کله چې د واده

په وخت کومه بنځه د خپل سینګار د پاره توان ونه لري او بله بنځه خپلي

ګاڼې ورته په عاریت ورکړي همداني ذکات ګڼل کېږي او لکه چې نن زمان

ګورو د واده په شپه دغه راز د تزین سامان په ګرانه بیه په اجاره اخلي که

چېرې یو لږ بنځینه خیریه موسسې د ګاڼو عاریت په دغه مناسبت تنظیم

کړي ډیره ګټوره پایله دواړو خواو ته لري اما که د استعمالولو او عاریت

په توګه ئي ورنکړي او د ځان لپاره د ساتلو لپاره وي نو په اتفاق سره زکاة

پري لازمېږي.

<sup>(۱)</sup> دغه حق له جهانی ستاندرد د حقوق بشر سره چې په کال ۱۹۹۸ اعلان شوی

توافق لري. Compiled by Frederick Quinn Warsaw Poland, in cooperation

With U.S. Department of State and U.S. AID P. 58

او که غواړي چې احتیاط یې په خلاصولو د خپلي ذمي په کار وړی وي  
والله اعلم.<sup>(۱)</sup> بهتره دا ده چې د گناهې زکاة ورکړي خو د اختلافاتو نه  
خلاصه وي.

۲۱- بنځه حق لري چې داسې اولوالامر نه اطاعت ونکړي چې د  
مشروع تعلیم دروازي پرې بندې کړي ځکه الله تعالی فرمایلي دي: "اطيعوا الله و اطيعوا الرسول و اولی الامر منکم"<sup>(۲)</sup>  
پدې مبارک ایت کې دریم ځل له اولوالامر سره اطاعت ندی تکرار شوی  
او دا داسې معنا ورکوي چې طاعت د اولوالامر تابع دی د الله او رسول  
(صلی الله علیه وسلم) طاعت ته نو که د اولوالامر امر مخالف د الله او د  
رسول (صلی الله علیه وسلم) له امر سره وی اطاعت یې رواندی او هم  
ښایی وانه وریدل شی ځکه: رسول (ص) فرمایلي دي "لا طاعة لمخلوق  
فی معصية الخالق"<sup>(۳)</sup>

یعنی د بنده تابعداري چې په گناه او معصیت امر وکړی جواز نلری.  
۲۲- د بنځې د مهر حق: د واده د تړون یو شرط دا دی چې میرمنی  
ته مهر وټاکل شي او پخپله هغی ته ورکړی شي. مهر معجل وی او که  
مؤجل. خو بهتره بنځې هغه دی چې مهر یې لږ وی. لږ مقدار د مهر لس  
درهمه او یا معادل یې تعیین شوی چې مساوی له اوه (۷) مثقاله سپینو  
زرو سره کېږي نظر په وزن سبعة ځکه د رسول (ص) له عصر نه د حضرت  
عمر (رضي الله عنه) تر زمانې پورې درې او زانه په چلند کې و. یو وزن  
خمسه، (پنځه مثقالیزه) چې لس درهمه پنځه مثقاله او بل وزن سته (شپږ  
مثقالیزه) چې لس درهمه شپږ مثقاله او بل وزن سبعة (اوه مثقالیزه) و. چې  
لس درهمه یې داوو مثقالو سپینو زرو سره برابري وې او حضرت عمر رضي  
الله د صحابه و په مشوره له دغه موازنو نه وزن سبعة یې په چلند کې  
پرېښود چې په دې توگه ټیټه اندازه د مهر معادل د (۷) مثقالو سپینو زرو  
سره ده او له دینه لږ نه صحیح کېږي.

(۱) فتاوی المرأة المسلمة ص (۳۴۲) ج (۱)

(۲) د نساء سوره / ۵۹ ایت.

(۳) د امام احمد رحمه الله په مند کې دا حدیث ذکر شوی، ۵ جلد ۶۶ ص.

لکه چې په هدایه<sup>(۱)</sup> کې تصریح شوی دی اما حد اعلی د مهر ندي تعین شوی او رضا او توافق د دواړو خواو ته پریښودل شوی دی. او کله چې حضرت عمر (رض) غوښتل چې دا یو معین مقدار ته مشخص کړي پداسې حال کې چې پر منبر باندې یې دا خبره کوله چې د ښځو مهر زیات دی او ځوانان وروڼه نشي کولای غواړم یو معین حد ورته وټاکم. نو یوې ښځې ورباندې غږ وکړ چې الله تعالی فرمایلي دي [او ان اردتم استبدال زوج مکان زوج و ایتیم احداهن قنطارا فلا تاخذو منه شیئا اتاء خذونه بهتانا و اثما مبینا]<sup>(۲)</sup>

ژباړه: - او که اراده وکړه تاسې (ای میړونو) د بدلولو د یوې ښځې په ځای د بلې ښځې (چې یوه طلاقه کړې او د هغې پر ځای بله په نکاح کړې) حال دا چې ورکړی وي تاسې یوې ته د دوی (چې لمړۍ ښځه ده) ډیر مال (په مهر کې هم) نو مه اخلئ تاسې (ای میړونو! بیرته) له هغه مال نه هېڅ شی ایا اخلئ به تاسې دغه (مال) په ناحقه او په گناه ښکاره.

له مسروق نه ابویعلی روایت کړی دی چې: حضرت عمر رضي الله عنه د رسول الله (ص) منبرته پورته شو او داسې یې وویل: ای خلکو ولې تاسې د ښځو مهر ډیر اخلئ له تاسې نه مخکې رسول الله (ص) او اصحابو له څلورو سوو درهمو نه زیات نه اخستل او که چېرې لدینه زیاتو اخیستلو کې تقوی وای هغوی له تاسې نه به ډیر دا کار کولو. نو زما په فکر د ښځې په مهر کې له څلورو سوو درهمونه زیات به نه اخلي او بیا کوز شو خو یوې ښځې ورسره معارضه وکړه او داسې یې ورته وویل: ای امیر المومنینه تا خو خلک د مهر به زیادت نه پر څلور سوو منع کړل هغه ورته وویل: هو: دامي وکړه. بیا ښځې وویل ایا تا ندي اوریدلي څه چې په قران پاک کې نازل شوي؟ هغه وویل: هغه څه دي؟ هغې وویل: نه دې دي اوریدلي چې الله پاک فرمایلي دي:

[او ان ایتیم احداهن قنطارا] هغه وویل: ای الله ما وینسه، ټول خلک له عمر نه ډیر فقاقت لري په دین کې او بیا یې بیرته په بیرته مراجعه وکړه او په منبر

(۱) هدایه للمریغینانی ج (۱) ص ۱۷۷.

(۲) د نساء سوره (۲۰) آیت.



پورته شو او داسې يې وويل: ما مخکې تاسې له زيات د مهر نه پر څلور سو درهمو منع کړې وئ، څوک چې غواړي له خپل مال نه هر څومره چې غواړي ورکړي. ورکولای شي ابويعلې وايي زما په فکر داسې وويل: چاته چې ورته غوره ښکاري هماغسې دې وکړي.<sup>(۱)</sup>

ددې روايت اسناد ډير ښه او قوي دی. معنا داچې په دې اړه ډول ډول روايات رانقل شوې دي.

د نوموړې ښځې د اعتراض موجب دا و، چې له پورتنې ايه کریمه نه د مهر اعلی حد د دواړو توافق ته پریښودل شوي دی نو څرنگه يې حضرت عمر تحديد وي. اما ادنی حد د مهر ټاکل شوي چې لس درهمه ده د امام ابو حنيفه رحمه الله او د هغه د يارانو په نظر اما امام مالک او د هغه ياران چې په تحديد د ادنی حد د مهر لکه ابو حنيفه رحمه الله معترف دی خو مقدار يې څلورمه برخه د يو دينار له سرو زرو نه يا درې درهمه بولي، او دا درې درهمه مساوي دی له ربع (څلورمې برخې د دينار) سره.

اما امام شافعي او احمد، اسحاق، ابو ثور د مدینې فقهاء د تابعينو نه دوی ټول وايي چې ادنی (تیمت) مقدار يې هم ندی ټاکل شوې او هر شی چې ثمن او قیمت د یو شي کیدای شي، مهر هم واقع کیدای شي.

او داهم ويل شوي دي چې له جابر رضي الله عنه نه له رسول (ص) دا روايت شته چې فرمایلي دي:

[لأمر أقل من عشرة دراهم]

ژباړه:-- مهر نه صحيح کېږي لږ له لس درهمو نه. که چېرې دا حديث ثابت وای نو اختلاف به له سره ورکې نه وای. اما محدثينو دغه د جابر رضي الله عنه حديث يو ضعيف حديث بللی دی ځکه په سند د روايت کې يې مبشر بن عبيد له حجاج بن اراطه نه او هغه له عطاءه او عطا له جابر نه روايت کړی دی خو عطا له جابر سره ملاقات نه لري.

نو له دې کبله ورکې اختلاف پېښ شوې دی او هم د جابر او علی رضي الله عنهما حديث د سهل بن سعد په روايت حديث سره چې ټولو يې په قوت او صحت اتفاق ښکاره کړی معارضه نشي کولای. د سهل بن سعد حديث چې

(۱) فتح الباری ج (۹) ص ۱۶۷.

امام شافعي او امام احمد رحمۃ اللہ پرې تمسك كړی او په ټيټې اندازې د مهر معترف نه دی داسې پيل شوې دی.

[يوه ښځه رسول (ص) ته راغله او وی ویل: ای د الله استازیه ما په تحقیق سره خپل نفس تاته هبه کړه او ډیره په ځنډ سره ولاړه وه. یو سړی ودرید او داسې یې وویل: ماته یې په نکاح کړه که ستا ورته څه اړتیا نه وي. رسول الله (ص) ورته و فرمایل: ایا ته څه لری چې په مهر کې ورکړی؟ هغه وویل: ما سره غیر له لنگ یا زموږ په اصطلاح پرتوګ نه مې نور څه نشته رسول الله (ص) ورته وویل: لټوه که څه هم یوه گوته د اوسپنې وي. هغه ولاړ او تفحص یې وکړ خو څه یې پیدا نکړه او راغی بیا رسول الله (ص) ورته و فرمایل: ایا تاته څه قران درځي؟ هغه وویل: هو، دغه دغه سورې او د سورو نومونه یې یاد کړه نو رسول الله (صلی الله علیه و اله وسلم) و فرمایل: تا سره مې د هغې د واه تړون د هغه قران په بدل وکړ چې تاسره دي. نوځکه دغه امامان شافعي او احمد (رحمهما الله) وایې چې د (اوسپنې گوته) دابنۍ چې ادنی حد مهر ته نشته او کچېرې وای نو د بیان وخت و او ضرور به رسول صلی الله علیه و اله وسلم هغه بیان کړای وای ځکه تاخیر د بیان د اړتیا له وخته جواز نه لري. داو د مهر په هکله لنډیز او د مذاهبو طرز د تحلیل او تمسك پخپلو اقوالو.<sup>(۱)</sup>

او له پورتنۍ ایه کریمه نه دا ډاګیزه کېږي چې میړه باندي وروسته له مجامعت نه ټول مهر لږمېږي او د خلوت صحیحه په صورت کې هم بشپړ مهر لږمېږي. اما مخکې له دې حالاتو نه که طلاق ورکړي بیا نیم مهر د مسمی پرې واجبېږي.

اما پورته ذکر شوي دوه مذهبه چې ادنی حد یا مقدار یې واجب بولي دا مسئله په نصاب د سرقت قیاسوي. امام مالك صاحب هغه ربع دینار یا

---

(۱) فتح الباری ج (۹) ص ۱۷۱. په حدیث کې لفظ د (ازان) راغلی دی چې رداء یعنی څادر یې نه درلوده نو کیدای شي په پرتوګ زموږ په عرف او په لونګ وژباړل شي منظور دا چې ښو کیدای هغه ور سره تقسیم کړی او دا د صحابه کرامو د فقر حالت ښی د سوال کلمه چې د نووي په شرح مسلم کې نزدیوالي له تېبان سره ورکې تذکر ورکړ شوی معریه شوې چې زموږ په فارسي اصطلاح تمبان معنی افاده کوي. د پرتوګ سره توافق لري.

درې درهمه گڼي او امام ابوحنيفه رحمه الله هغه لس درهمه بولي ځكه نصاب د سرقت د ده په نظر لس درهمه دي. والله اعلم. ددې مسالې نور تفصيل په فتح القدیر دا بن همام رحمه الله او په الحطاب شرح د مختصر خليل په مالکي مذهب کې وگوزي.

۲۳- د ښځې سياسي حق: په اسلام کې د ښځې سياسي حق په بيعت کې څرگندېږي ځکه بيعت يو سياسي عمل دی او لکه څرنگه چې ما په مقدمه کې اشاره کړې ده، سياسي او اقتصادي او ټولنيزې چارې ټول د مباديو په بڼه په قرانکريم کې رانازل شوي دي، خو د راتلونکې زمانې له کړو وړو سره يې د جزئياتو پلې کيدل له خنډونو نه ژغورل شوي وي. نو د ښځو بيعت په کتاب الله او سنت د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) کې ثابت شوي دي، اما د نارينه ولاس په لاس کېښودلو سره التزام او تعهد راغلی او د ښځو بې د لاس ورکولو په وينا سره پرې اکتفا شوې دی. اما د زمانې د ايجاباتو سره چې د خلکو د شمېر زياتوالی او نورو عواملو له کبله که چېرې د بيعت ورکولو ډول ته څه بدلون راشي چې مقاصد د شريعت سره سمون ولري د مخکينيو اصولو په وينا څه شرعي مانع ورکې نه ليدل کېږي.

د بيعت معنی: التزام او تعهد د بيعت کوونکي په اطاعت او انقياد د امام دی لکه چې د بيعت ډولونه له رسول الله (صلی الله عليه وسلم) سره صحابه و د عقبه په شپه د ونې لاندې دغه تړون وکړ. لومړی لاس په لاس اېښودو سره لکه چې صحابه و هر يوه خپل لاس د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په لاس کېښودلو او بيعت يې ورسره کولو.

دوهم: ډول بيعت په وينا سره ثابته ده: چې هغه د ښځو بيعت له رسول الله (صلی الله عليه وسلم) سره دی لکه چې اميمه بنت رقيقه کله چې يوي ډلی ښځو مجلس ته ننوته چې د بيعت لپاره راغونډی شوی وی وائی چې هغوی رسول الله (صلی الله عليه وسلم) ته ټولو وويل: چې لاس دی راکړه چې موږ درسره بيعت وکړو، نو رسول الله (صلی الله عليه وسلم)

و فرمايل: چې زه ښځو سره لاس په لاس مصافحه نه كوم. او همدا رنگه له بې بې عايشې (رضي الله عنها) نه روايت دى چې وايي: "والله ما مست يد رسول الله يد امرأة قط، غير انه يبائعهن بالكلام" يعنى قسم په الله چې لاس د رسول الله د نامحرمو ښځو لاس سره هېڅكله تماس ندى كړى، خو له ښځو نه يې په وينا سره بيعت اخستلو.

درېم ډول بيعت په ليكلو سره دى لكه چې نجاشى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته داسې وليكل: "بسم الله الرحمن الرحيم، الى محمد رسول الله من النجاشى الاضحم بن ابجر، سلام عليك يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ورحمة الله وبركاته من الله الذي لا اله الا هو الذي هداني للاسلام اما بعد فقد بلغنى كتابك. فيما ذكرت من امر عيسى..."<sup>۲</sup> ژباړه:

بسم الله الرحمن الرحيم: محمد رسول الله ﷺ ته د نجاشى الاضحم د ابجر زوى له خوا سلام دې وى پر تا اى د الله رسوله ﷺ او رحمت او بركات دى وي، د الله له خوا چې نشته بل الله "معبود" غير له هغه نه هغه ذات چې زه يې هدايت كړم اسلام ته. اما وروسته بيا: درته وايم چې ستا ليك اى د الله استازى ماته په تحقيق سره راوړسيد چې د عيسى (ع) په اړه دې راته ليكلي و... او بيا يې په پاى كې داسې ويلي دي: "وقد بايعتك و بايعت ابن عمك واصحابه واسلمت على يديه لله رب العالمين". يعنى: په تينگه ما تا سره بيعت وكړ او ستا د تره زوى او د هغه يارانو سره ما بيعت وكړ او د هغه په لاس ما خاص د الله لپاره چې رب العالمين دى ما اسلام راوړ.

د ښځو بيعت په قران مجيد كې داسې بيان شوى دى: "يا ايها النبي اذا جاءك المومنات يبائعنك على الاشركن بالله شيئاً ولا يسرقن ولا يزنين ولا

<sup>۱</sup> رواه البخارى فى تفسيره الممتحنه. فيح البارى (۸/۶۳۶) او ابن ماجه فى الجهاد.

<sup>۲</sup> البدايه و النهايه ۸۳/۳ او مجموعه الوثائق السياسيه للعهد النبوى ص ۷۸ د: محمد حميد الله ط

يقتلن اولادهن ولاياتين بيهتان يفترينه بين ايديهن وارجلهن ، ولا يعصينك في معروف فبايعهن<sup>١</sup>

ژباړه: اى زما پيغمبره كله چې راشي تاته مومنانى ښځې چې بيعت كوي له تا سره پر دې شرط چې نه به شريكوي دوى له الله سره هېڅ شى او نه به كوي غلا دوى او نه به كوي زنا دوى او نه به وژنى دوى اولاد خپل او نه به راتله كړى په درواغو سره چې جوړوي يې دوى په مينځ د لاسواو پښو خپلو كې (يعنى له خپله ځانه) او هغه داسې چې خپلو ميرو ته درواغ وايي چې دا زوى ستا دى او هغه د بل چا وى. او ابن عباس (رض) ويلي دى چې ښځو به انجلي زېږوله او بيا به يې د بل چا هلك پتياوه او بيا به يې ويلي چې دا دى ما زوى وزېږاوه<sup>٢</sup> او نه به كوي نافرمانى له تا څخه په ((معروفو)) ښو چارو كې. نو ته بيعت وكړه له دوى سره.

د توجه وړ خبره دا ده: چې له رسول الله (ص) نه غير له معروف او ښه كارونه بل څه نه صادريده او الله پاك ويلي دى چې ولايعصينك في معروف: نو دا په حقيقت كې تعليم دى امت ته چې كه اولو الامر په ناروا كار امر وكړي دهغه بيا اطاعت نشته او عصيان ورڅخه روا دى.

امام بخاري (رح) يو باب په نامه د ښځو بيعت اېښى دى<sup>٣</sup> او د دې باب لاندې څلور حديثه پدې اړه ذكر شوي دي چې ټولو كې پورتنى مطالب چې ايه كريمه كې ورته اشاره وشوه په احاديثو كې زيات تفصيل وركې راغلى دى: هدف دا دى چې د يو دولت اسلامى په جوړولو كې اهمو عقيدوى او لويو جرايمو ته اشاره شوى، چې پرته له دغسې التزاماتو نه چې شرك او غلا اوزنا او قتل او بيهتان او ناروا كارونو نه ځانونه و نه ژغوري او په ټينگه خپل تعهد د بيعت د تړون پر بنسټ عملي نه كړى داسې دولت چې وركې امنيت جاري وي نه شى راتلى نو د ښځو دغه حق له نظر نه

<sup>١</sup> الممتحنه ١٢٨.

<sup>٢</sup> زبده التفسير.

<sup>٣</sup> باب بيعه النساء ص ١٧٣ فتح الباري ١٣ ج

غورځول او بيعت نه محرومول ناروا عمل دی چې په شريعت کې بنسټ نه لري.

هدف دادی چې مخکې له جوړېدو د اسلامي دولت او مخ کې له هجرت نه دوه ځلې دوه ځايو کې چې «لومړی عقبه او دوهمه عقبه» کې بيعت اخستل شوی دی او هم نور بيعتونه اخستل شوي دي په دوهمه عقبه (نوم د ځای دی چې جمره عقبه هم ویل کېږي او په هغه ځای کې د قربانۍ په ورځ جمرې ویشتل کېږي په داسې حال کې چې مینې بنسټ لاس ته او بیت الله چپ لاس خواته وي او په مخه درومي د شیطان ځای په وړو تېرو وېي) کې بنځې او نارینه ونه بيعت اخستل شوی دی او وروسته د مکې له فتحې نه هم د بنځو او نارینه ونه بيعت اخستل شوې دی او د بنځو په شمېر کې هند د عتبه لور د ابوسفیان بنځه شامله وه. او په اتم (۸) جلد د طبقات الکبری د ابن سعد کتاب کې د نورو بنځو نومونه په دې بيعت کې ټول راغلي دي. عباده بن الصامت چې د بدر د غزوې د گډون ویاړېې درلوده د عقبه د شپې د بيعت صورت حال یې په تفصیل ذکر کړیدی او کله چې سړی ورکې سوچ کوي نو ورته څرگندېږي چې دا یو میثاق او پیاوړې ټینګ تړون په اسلام کې دی چې نشي کېدای د ژان څاک روسو ټولنیز تړون سره یو شانته و بلل شي ځکه دلته طبیعي حقوق نه دي ویشل شوي او یوازې د یو بشپړ نظام په Objective (آفاقي عامه توګه) ستنې او پایې لګول شوي دي چې هر راتلونکې اسلامي دولت په همدغه بنسټیزو ستنو ضرور ودرول شي چې هغه دادي:

لومړی تر ټولو د عقیدې پر واحدانیت د الله (ج) او کله چې داسې ټینګه عقیده یو ملت او دولت ولري ورکې اختلاف او تفرق نه راځي او ټول د توحید د عقیدې په وړاندې سره یو موټی کېږي. او د عقیدې د ټینګښت نه وروسته بیا د حقوقي تګلارې د پلي کولو وار رسېږي چې تطبیق یې د جرایمو مخه بند وي او په اسلامي ټولنو کې لوی جرائم لکه غلا، زنا، د انسان وژنه، افتراء او درواغ او بهتان دا ټول چې ورته اشاره شویده د دولت د ټولو ارګانونو د ثبات او استقرار ستنې لږوي نو له دې کبله یې په بيعت کې ورباندې ګوته نیولې شوې ده.

د بیعت خصوصی او عمومي ډولونه: بیعت له دې کبله دوه ډوله دی.

۲۴- اول: خاص بیعت دی چې د اهل حل او عقد لخوا په امت کې پیل کېږي او دا ډول بیعت له بیعت عامه نه د زماني او اعتبار له کبله وړاندې اجراء کېږي او د نامزد لو اعتبار لري چې د دولت مشر د عمومي بیعت لپاره مشخص کوي. او ښایې دې ټکي ته پام وکړو چې اهل حل او عقد د امام الماودودي سیاسي فقیه په وینا عبارت دی له (علماء، روسا او مخورو کسانو د امت نه).

وهم عام بیعت دی چې روسته له خاص بیعت نه تحقق مومي او د ټولو خلکو بیعت دي چې ښارونو کې وي او که په اطراف کې حتمي دی چې بیعت له خلکو واخیستل شي. یا پخپله د خلیفه لخوا او یا د هغه د نایانو لخوا په هره طریقه چې وي دا دواړه ډوله بیعتونه ضروري دي. او په دې دواړو بیعتونو (سیاسي تړونونو کې) د ښځې برخه اخستل یو مسلم حق د دوی دی چې مخکې له قران کریم او احادیثو نه په لنډه توګه تذکر ورکړ شو.

۲۵- ښځه حق لري: چې مېړه د دې په فطري حق د جنسي اړیکو په اړه اعتراف ولري او که چیرې دا لدې حقه تر دومره مودې محروموي چې د دې ښځینه طبیعت یې برداشت نشي کولای، نو دې ته دا حق ورکړ شوی چې ځان د داسې ظالم زیان رسونکي سړي څخه خلاص کړي او دا حقیقت د ایلاء له حکم نه پدې دوه ایتونو کې څرګندېږي چې الله تعالی فرمایلي دي "للذین یولون من نساھم تربص اربعه اشهر فان قا وا فان الله غفور رحیم. وان عزموا الطلاق فان الله سمیع علیم. ۱

ژباړه: دې هغو کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع) د ښځو خپلو نه (مطلقاً یا تر څلورو میاشتو پورې) انتظار، نو که بیا رجوع وکړه دوی (او سره یو ځای شول) بېشکه چې الله ښه ښوونکی (د خطیاتو) پوره رحم لرونکی دی (د اجر او ثواب په انعام سره). او که قصد وکړي دوی

طلاق (اور جوع ې ونه كړه) بيشكه چې الله ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه عالم دى (پر ټولو احوالو).

۲۹- د يولون معنى قسم كول دى او هغه داسى چې سړى لوړه كوي دا چې خپلى ښځې سره نه يوځاى كېږي. ابن عباس (رضي الله عنه) ويلي دي چې "د جاهليت په زمانه كې كله چې سړى له خپلى مېرمنې نه څه غوښتل كه هغى به نه وركولو نو سړى به لوړه كوله چې زه تا سره نه يو ځاى كېږم يو كال، دوه كاله، درى كاله او هغه يې نه خوشې كوله او نه د ميرمنې په شان ساتله او كله چې اسلام را نازل شو نو داسى حكم يې صادر كړ: كه چېرې سړى قسم وكړ چې زه خپلى ښځې ته تر څلورو مياشتو يا له څلورو نه زيات يا بې د مودې له قيده نه نژدې كېږم. نو ايلاء يعنى دا لوړه د ده څلورو مياشتو نه لږه نه كېږي، په دغه درى واړه صورتونو كې كه نارينه خپلى ښځې ته د دى څلورو مياشتو په منځ كې ورنژدې كېږي نو كفاره" پرې اوږې او ښځه يې په نكاح كې پاتې كېږي، كه نه د څلورو مياشتو په پاى كې له ده څخه بې د طلاقو د يادولو هغه ښځه په بائن طلاق سره جلا كېږي. او كه له څلورو مياشتو څخه په لږه موده قسم وخورى نو دا شرعى ايلاء نده او پورتنى ذكر شوى حكم پرې نه تطبيقېږي.

سعید بن المسيب ویلی دی چې د جاهلیت د زمانې یو د زیان او ضرر رسولو وسیله د ایلاء بد رواج و. نو که د سړی خپلی ښځینه کرکه راتله او نه یې غوښته او دایې هم نه لوریده چې بل څوک ورسره نکاح وکړی نو داسی قسم به یې کاوه چې هېڅکله ورسره نه یو ځای کېږي. او نه یې طلاقوي.

او كله چي اسلام را نازل شو. الله تعالى د غه دوه ايتونه نازل كړل او هر څه چې نارينه د خپلى ښځې په هكله لرى تر څلورو مياشتو فيصله شى. اما تنصیلی احكام چې د دغو دوه ايتونو څخه استخراج كېږي د فقهاو تر منځ د صحابه و له وخته تر تابعينو او وروسته له هغوى نه خلاف ليدل كېږي او ټولو يوشانته ذريځ ندی نيولى، او د ټولو تمسك هم پر نصوصو دهمدي دوه ايتونو سره د دې اختلافاتو بنا شوى دى.



## لډي احكامونه:

۱. يولې فقهاو ويلى دى او دا راجح بلل شوى دى چې قسم د مسلمان او غير مسلمان پدې اړه يوازې د الله تعالى په نامه سره ترسره كېږي او دا خبره امام رازي صاحب كړيده ۱.
۲. امام مالك او د هغه اصحابو، امام ابوحنيفه او د هغه اصحابو، اوزاعي، نخعي او نورو ويلى دي چې په ايلاكې كه ښځې سره مېړه يې مقاربت كړي وي او كه نه ايلالازمېږي. اما زهري او عطاء او الثوري ويلى دي چې ايلاء يوازې وروسته له مقاربت نه راځي. امام مالك رحمه الله ويلى دي چې كه بالغه نه وي ايلاء پرې نه راځي.
۳. ډېرو فقهاو ويلى دي چې ايلاء د رضاء او غضب په دواړو حالاتو كې راځي. او نورو ويلى دي چې د غضب په حالت كې يعنې د ضرر رسولو په موخه تحقق مومي. او دا دعلي او ابن عباس (رضي الله عنهم) قول دي. له سعيد بن جبیر نه روايت شوى چې هغه ويلى دي: "يو سړى علي (رض) ته راغى او ورته يې وويل: ما لوړه كړې چې خپلې ښځې سره به دوه كاله نه يو ځاى كېږم (مجامعت نه كوم) هغه ورته په ځواب كې وويل: زما په نظر تا باندې د ايلاء حكم كېږي. بيا هغه سړى وويل: ما دغه راز قسم لدې كبله وكړ چې هغي زما زوى ته پى. وركولى. حضرت علي (رضي الله عنه) بيا ورته وويل: نو پدې صورت كې پر تا دغه حكم نه راځي. همدغه شان روايت له حسن بصرى او ابراهيم النخعي نه نقل شوى دى كله چې حماد ورڅخه وپوښتل چې كه يو سړى قسم وكړي خپلې ښځې سره نه يو ځاى كېږي ترڅو چې خپل ماشوم ته پى. وركوي؟ ابراهيم ورته وويل: زه د ايلاء حكم يوازې د غضب په حالت كې گورم. ځكه الله تعالى فرمايلى دي: "فان فاء وا..." يعنې كه بيرته وگرځېدل له خپلې غوصې او غضب نه. او دغه راز بيرته گرځيدلو ته فئ ويل كېږي لكه چې په "الدر المنثور" ۲ كې همدغه معنى وركړ شوى دى

۱ التفسير الكبير ج (۶) ص ۸۷ ط. عبدالرحمن محمد.

۲ الدر المنثور للسيوطي: ج ۱ ص ۲۷۰-۲۷۱

اما نورو د فئ تفسیر مطلق رجوع سره غوره بللی که څه هم له غوصی نه پرته یې رجوع کړی وی. لکه چې ابن سیرین ویلی دی: که چېرې یې قسم د غضب په حالت یا د غیر غضب په حالت کې وکړ ورته ایلاء ویل کېږي. ابن المنذر ویلي دي دا صحیح خبره ده ځکه ټولو فقهاؤ اجماع کړې دي چې ظهار، طلاق او نور ټول قسمونه د غوصی او غیر غوصی په حالت کې واقع کېږي. نو ایلاء هم د غوصی او غیر غوصی په حالتونو کې واقع کېږي.

قرطبی کې ویل شوی: عمومیت د قران په همدې دلالت کوی او خاص ګرځول د غوصی حالت جلا دلیل ته اړتیا لری او داسې دلیل نشته.<sup>۱</sup> پدې اړه ډېر مسائل دی خو زما په نظر د قاضی ابن العربی مالکی خبره د پام وړ ده چې وایی: "که چېرې میره بې له عذرې - مرض یا پی ورکولو - په قصد د ضرر رسولو خپلې ښځې ته ووايي: چې زه تا سره نه یوځای کېږم که څه هم قسم ونکړی همدغه حکم د ایلاء پری جاری کېږي. او ښځه حق لری چې خپل میره باندې دعوی وکړي او قضا ته یې وړاندې کړي. او قاضی د دعوی له ورځې د ایلاء موده ورسره محاسبه کوي. ځکه د ایلاء معنی او مقصد ورکې شته دی. او دالدي کبله چې ایلاء پخپل ذات کې اویوازی په هماغه مشخص صورت منظور ندی او نص پر هغه صورت او پر معنی او مقصد یې ټولو باندې اشمال لري. او معنی او مقصد ورڅخه د ښځې ضرر رسول دی لکه چې مخکې مو وویل: چې علی او ابن عباس (رضي الله عنهم) ویلي دي: که قسم وکړي چې نه نژدی کېږي د پيو ورکولو له کبله ایلاء نه کېږي ځکه قصد یې صحیح دی او د ضرر موخه ورکې نشته.

۴. او ویل کېږي که څوک دوه کاله خپلې ښځې ته وړاندې نشي د دوی تر منځ جلا والی حکم نه کېږي اما وعظ او نصیحت ورته کېږي چې ضرر رسولو نه ډډه وکړي.<sup>۲</sup>

<sup>۱</sup> تفسیر القرطبی ج ۳ ص ۱۰۷

<sup>۲</sup> په تفسیر د دغه دوو ایتونو: احکام القرآن د جصاص او ابن العربی و قرطبی او رازی او ابن کثیر، خازن او الدر المنثور و کتل شي. او احکام د ایلاء په سبیل السلام ج ۳/۳

۵ دغه دوه صورته ښائی په نظر ونيول شى چې يو لوړه کول او بل بى لورى

۶ دغه ټول فقهي احکام چې ما ورته لنډه اشاره وکړه له دغه دوه ايتونو څخه استخراج شوى دى. سره د اختلافاتو په تفصيلاتو کې ټول دغه نصوصو پوزى تړاو لري او د نص اصلى موخى پورى تاوړا تاوپرني ټول په يو محور چور ږي او هغه د ښځې بچ ساتل د نارينه و له زبان او **حاجت** رسولو نه. او د اسلامي شريعت بشپړه اعتناء د ښځو اوضاعو او حالاتو او د دوى د درناوى بشپړ عزت او کرامت ساتلو ته ښى.

۲۴:- ښځه د حضانت (د خپل اولاد د پالنې او ساتنې) حق لري. اصلاً په لغت کې حضانت وزر لاندې خپل اولاد نيولو ته ويل کېږي نو ماشوم چې پالنې او روزنې ته اړتيا لري ولايت مالى يې نارينه و ته سپارل شوي د الله له خوا او تربيه او پالنه يې ښځو ته چې د ډېرې عاطفې او شفقت خاوندې دي ورسپارلي.

که چيري ميره او ښځه مخکې له ييلتون نه يا وروسته پرې نزاع وکړي مور ته رسېږي او مور له هر چانه وړاندې توب حق لري تر څو چې بل واده ونکړى او دا د ټولو فقهاو په اجماع سره ثابت دى. او که چيري دانسې مور چې مستحقه د حضانت وي نه درلوده نو بيا د مور مور مستحقه ده همدغه راز هر څومره چې دا سلسله پورته ولاړه شي او کچېرې مور يې مور نه درلوده بيا د پلار مور يې بهتره ده هر څومره چې پورته دا سلسله روانه شي او کچېرې هغه هم مړه شي يا واده وکړي نو بيا له يو مور او پلار خور ته رسېږي چې اعياني خوز ورته ويل کېږي او بيا د مور لخوا خور ته رسېږي چې اخيافي خور ورته ويل کېږي او بيا علاتي خور او بيا د خور لور ته چې د يو مور او پلار وي او بيا د خور لورته چې له يوې مور نه وي رسېږي او په دې ترتيب کې څه اختلاف نشته. اختلاف د خاله او د پلار لخوا خور تر مينځ ده. ځکه په روايت د کتاب النکاح کې د پلار لخوا خور

له خاله نه مستحقه ده او په روايت د كتاب (الطلاق) كې خاله مستحقه ده.<sup>۱</sup>

په قانون مدني افغاني كې له ۲۳۷ مادې نه تر ۲۵۵ مادې پورې د حضانت حق ښځې ته په ښه شان تنظيم شوې دي او د اسلامي فقهاو استنباطاتو سره سمون لري لكه چې پورته مو اشاره وكړه او په منظمه توگه ټول مسائل يې ترتيب شوي دي او د انجلۍ عمر<sup>(۹)</sup> كلنۍ او د هلك يې<sup>(۷)</sup> كلن پورې ټاكلي دي. اما كله چې د استقلال سن ته ورسېږي نور رسول الله (صلى الله عليه وسلم) واك وركړى چې كوم يو اختيار وي او په حنفي مذهب بيا پلار يې مستحق گڼل كېږي<sup>(۸)</sup> كه چېرې اصلح وي او په حنبلي مذهب كې د پورتنۍ حديث په استناد خپله هغوي ته واك وركول كېږي. نو قاضي ته لازم دى چې خپل بصارت په كار واچوي او هر څه چې د ماشوم په مصلحت وي هماغسې حكم وكړي.

## ۲۵- د ښځې د نفقي حق:

[ الرجال قوامون على النساء بما فضل الله بعضهم على بعض و بما أنفقوا من أموالهم ] سورة النساء /

ژباړه:- سړي سرپرست او حال كتونكى (مقرر شوي) دي پر ښځو باندې په سبب د دې چې فضيلت وركړى دى الله (ج) ځينې د دوى ته پر ځينو نورو باندې او په سبب د دې چې نفقه كوي دوى (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو. يوې صحابيې ښځې د خپل مېړه زياته نافرمانې كوله، آخر مېړه دا په خپېړه ووهله، ښځې خپل پلار ته وژړل پلار يې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته د دوى حال بيان كړ، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل (( دا دى هم له خپل مېړه نه بدل واخلي په دې حالت كې دا آيت نازل شو، نور رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل (زموږ خوښه بله وه او د الله تعالى (ج) اراده بله وه، څه چې د الله (ج) اراده ده په هغه كې خير دى.<sup>۳</sup>

<sup>۱</sup> الفتاوى الهندية ج/ ۵۶۲.

<sup>(۸)</sup> الاختيار لتعليل المختار ص ۱۵ ج (۴).

<sup>۲</sup> سورة النساء/ ۳۴.

<sup>۳</sup> د قرآن كريم پښتو تفسير دحرمينو شريفينو د خادم هدي.

نو دا آیه کریمه د اخبار په ډول دلالت کوي پر دې چې نارینه نفقه کونکې دی پر زنانه و، او نارینه د حال کتونکې او د درجې خاوندان دی پر ښځو د مهر او نفقې د ورکولو په سبب.

۲۹ د نفقې د مشروعیت دلیل له سنت نه: - دا روایت د جابر بن عابد الله رضي الله عنه دی چې په تحقیق سره رسول الله (صلی الله علیه وسلم) په خطبه د حجة الوداع کې وفرمایل:

[ ولهن علیکم رزقهن و کسوفن بالمعروف ]

ژباړه: - د ښځو حق پر تاسې باندې د هغوی نفقه او جامې دي سم له دستور سره. امام نووي ویلي دي: په دې حدیث کې د میرمنې د نفقې او جامې د وجوب دلیل شته او دا په اجماع سره هم ثابت دي.

او په بل حدیث کې چې ابو داود تخريج کړي دی له موسی بن اسماعیل نه چې هغه ویلي دي موږ ته حماد له ابو قراعه الباهلي له حکیم بن معاویه القشيري نه چې له خپل پلار نه یې روایت کړی دی چې هغه وویل: «ما و ویل ای د الله رسوله (صلی الله علیه وسلم) څه حق لري زموږ د یوه میرمنه په هغه باندې؟ رسول الله (صلی الله علیه وسلم) مبارک وفرمایل: «خواره ورته ورکړه او جامې ورکړه، په مخ یې مه وهه او کرکه ورته مه کوه او هغې نه غیر د کور دننه مه جلا کېږه.

ابو داود وایي په دې تصریح سره څرگندېږي چې د میرمنې نفقه او جامې د سړی د توان په اندول واجبېږي (۱).....

او هم د هغې یوازې پرېښودل چې ورته مخ واړوي روا نه دي او که چېرې له هغې سره نه یو ځای کېږي دا کار دننه په کور کې تر سره کولای شي نه دا چې هغه بیخي متروکه کړي او یوازې یې پرېږدي.

همدغه راز ام المؤمنین عائشه رضي الله عنها روایت کړيدې چې «هند د عتبة لور و ویل، ای د الله استازي په تاکید سره ابو سفیان یو بخیل سړی دی، دومره څه نه راکوي چې زما او زما د زوی کفاف پرې وشي نو زه

۲ مسلم د نووي شرحي سره ج/۸ ص/۱۸۴.

۳ عون المعیور ۲ جلد ۲۱۰ صفحه

ورڅخه اخلم پټ او هغه پرې نه پوهېږي رسول الله ورته وفرمايل اخلا ورڅخه هغه اندازه چې ستا او ستا د زوی کفاف پرې وشي سم له دستور (سره) دا حديث بخاري پخپل صحيح کې تخریج کړی او ابن حجر ویلي دي په دې کې دلیل دی پر وجوب د میرمنې د نفقې او داچې دا نفقه د کفایت کولو په انډول ټاکل کېږي او دا د ټولو علماو قول دی <sup>(۱)</sup> زما په نظر که چېرې نفقه واجبه نه وای نو احتمال یې نه و چې ورته اجازه وکړي چې واخلی د هغه له مال نه بې له اجازې نه یې والله اعلم.

۳۰- اوله اجماع نه: بن حجر رجمة الله ویلي دي چې د میرمنې د نفقې وجوب په اجماع سره ثابت دي او له المهلب نه هم نووي رحمة الله همدغه شان نقل کړی دی و ابن قدامه ویلي دي علماو اتفاق کړی په وجوب د نفقې د میرمنې پر مېړه باندې نه دواړه سره بالغ وي غیر له ناشري نه لکه چې ابن همام په فتح القدیر او کاساني په بدائع کې ویلي دي

۳۱- د نفقې د مشروعیت حکمت:- له دې کبله چې بنسټیز واجب د مسلمانې میرمنې په کړو وړو کې د ماشومانو روزنه او د کور د چارو سمول دي نو له دې سببه د هغې نفقه یوازې پر مېړه واجب شوي دي. په رښتیا سره کله چې مېړه د ژوند د رېږوند د تیږولو او غمونو او غوصو په ځان اختلو سره کله چې خپل کور ته راننځي، او وگوري چې یوه صالحه میرمنه په خندا او محبت سره د هغه استقبال کوي او د کور چارې یې منظمې مري یې پخه او هر شی یې مرتب وي نو روحاً راحت کېږي او هغه ټول د ژوند رېږی ورته اسانېږي او میرمنه کله چې اسلامي پوهنه او روزنه ولري او په اسلامي ماحول او اسلامي یونیورسټیو کې یې د روزنې دستور سره سم شخصیت بشپړ شوی وي بی له شکه هغه نیکه عضوه خپلې ټولنې وي، او د هغې په ټولو، کړو، وړو کې ورته دنیايي او اخروي اجر شته دی او مېړه که څه هم پرې نفقه ورکول واجب دي، خو که ښه نیت په دې اړه ولري الله تعالی ورته

(۱) فتح الباری ج ۹ ص ۵۰۷ او فتح القدیر ج ۲۳۱ ص او بدائع ج ۵ ص ۲۱۹۷

(۲) المغنی ج ۷ ص ۲۳۰

اجر ورکوي. ځکه په حديث شريف کې چې ابو مسعود انصاري رضي الله عنه له رسول الله (صلى الله عليه وسلم) نه روايت کړی. فرمايلي دي «کله چې مسلمان نفقه کوي پر خپلې کورنۍ او ثواب يې غواړي الله تعالى (ج) هغه صدقه ورته شماري»

«او همدغه راز له سعد رضي الله عنه روايت شوې چې ويلي دي. «رسول الله زما عبادت ته تشریف فرماشو او زه په مکه کې مريض وم، هاورته وويل زه مالداريم او ټول مال مې وصيت کوم رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وفرمايل نه، ما وويل: نيم يې وی فرمايل: نه، ما وويل: دريمه برخه يې، وی وفرمايل دريمه او دريمه برخه ډيره ده، که ته خپله ورته شتمن پرېږدي غوره ده لدینه چې هغوی پېټی د ولي بل چاته پرېږدي او هغوی خپل کفاف له خلکو نه په لاس اوږدولو سره غواړي، او هر څه چې نفقه کوي هغه صدقه شمېرل کېږي. آن تر دې چې يوه مړی د خپلې ميرمنې په خوله کې پورته ږدي» ابن حجر وايي: «طبري ويلي دي نفقه کول پر خپلې کورنۍ واجب دي، او نفقه کونکې ته د ده د نيت په کچ ثواب ورکول کېږي. او د واجب او صدقې په تعبيرونو کې څه تضاد نشته ځکه نفقه غوره ده له نفلي صدقې نه. المهلب ويلي دي چې: نفقه د کورنۍ په اجماع سره واجب دی او ورته شارع د صدقې تعبير ځکه کړی چې خلک داسې سوچ و نکړي چې د واجب امر په وړاندې څوک اجر نه لري. او هم خلکو ته دا پته ده چې په صدقه کې اړومرو اجر شته دی نو له دې کبله يې د صدقې تعبير ورکړی دی. او هم له دې کبله چې خپلې کورنۍ نه بغير دی مکلف نه دی تر څو چې خپل اهل ته د هغوی د کفاف په کچ ورنکړي او په دی تعبير کې د خلکو هڅونه ده دې اصل ته چې نفلي صدقه وروسته له واجبي صدقې نه ورکول کېږي.

«۱» دا حديث امام بخاري پخپل صحيح الجامع کې تخریج کړی دی. فتح الباري ص

۹۴۱ ج ۹

«۲» فتح الباري ص ۹۴۱ ج ۹

### ۳۳- د میرمنې د اوسیدو ځای حق: پر میره باندې چې

خپلې میرمنې ته یو داسې کور مهیا کړي چې د هغه او دهغې له خپلوانو نه خالي وي او یوازې د هغې د اوسیدو د پاره ځانگړتیا ولري او که چیري میرمنه د میره خپلوانو ته اجازه ورکړي بیا کولای شي هغوی ورسره واوسیږي. که چیرې په حویلی کې څو ګوټې وي او یوه کوټه خاصه میرمنې ته ورکړې شي چې قفل او کیلي او ټول لوازم یې ورته ورتسلیم کړل شي بیا حق نه لرې چې شکایت وکړي چې زه له ځوانبني او بني سره نه اوسیږم او ما ته جلا کور مهیا کړه، او که چیرې میره د میرمنې پلار یا مور یا هر یو د هغې له خپلوانو نه اجازه ورته کړي چې ورته ورشي او کور کې ننوځې نو مور او پلار یې نه شي کولای له ورته نه په جمعه کې یو ځل منع کړي او هغوی حق لري چې خپلې لور ته ورشي او د هغې له حال او احوال نه خبر واخلي. اما میره دا حق لري چې د هغوی اوسیدل یو ځای د میرمنې په کور کې منع کړي او هم ویل شوي دي چې میره نه شي کولای خپله میرمنه د والدينو له زیارت نه په هفته کې یو ځل منع کړي<sup>(۱)</sup>

د افغانستان په مدني قانون کې د میرمنې د اوسیدلو ځای په دوه لاندینيو موادو کې داسې تنظیم شوی دی.

۱۱۵ ماده: میره به د خپل مالي قدرت سره سم د خپلې ښځې د پاره د اوسیدلو مناسب ځای برابروي.

۱۱۶ ماده: که یو سړی د یوې څخه زیاتې ښځې ولري نه شي کولای چې د هغوی د رضا په غیر د اوسیدلو په یوه ځای کې هغوی اوسیدلو ته مجبورې کړي.

### ۳۴- د میرمنې د کالیو حق

پر میره واجب دي چې له نفقې سره جامې هم خپلې میرمنې ته ورکړي مخکې مو د رسول الله (ص) د خطبې په «کله ګوته نیولي وه. چې فرمایلي یې و(له خدای تعالی) نه د ښځو په هکله وډار شي د هغوی نفقه او جامې په معروفه (په ښه دستوره سره) پر تاسې واجب دي او جامې د عرف او

(۱) الفتاوی الهنديه ج (۱) ص ۵۷۶-۵۷۷.



عاداتو د هغې سیمې په نظر کې نیولو سره ورکول کېږي چې میرمنه ورکې اوسېږي نه د نورو ټولو بنسارونو او استوګنځیو د نړۍ په انډول او له دې کبله ده چې د میرمنې د دویې او ژمې جامې د میړه د حالت د توان سره سم په فتاوې التمارخانیه کې تصریح او ټینګار پرې شوی دی او هم د میرمنې دکور<sup>۲</sup> فرش او دهغې د ځاډم او نوکر جامې پر میړه ضرور دي. اوس دا سوال کېږي چې آیا میرمنه نوکر لرلای شي؟

هو، دا په اجماع سره ثابت ده چې د میرمنې د معیشت او ژوند تامین ټول د میړه په ذمه ده او د امام الطحاوي نه دا اجماع رانقل شوي دي چې میړه نه شي کولای چې د ښځې نوکر له کوره وباسي نو دا څرګندېږي چې پر ده باندې د هغې د حاجت په انډول د نوکر نفقه او جامه ضروري ده او دا د امام الشافعي (رحمه الله)، کوفیونو او امام مالک نظر دی چې د الله تعالی د دې امر سره چې (وعاشروهن بالمعروف) له معنی سره تړاو لري نو که میرمنه نوکر ته محتاجه وي او میړه د توان په صورت ورنه ځان ژغوري، هغه له دستور سره سم ژوند له میرمنې سره نه کوي<sup>۱</sup>

اما بي بي فاطمي (رضی الله عنها) غوښتنې ته منفي ځواب نه کوم چې له خپل پلار نبي کریم (ص) نه یې د خادم مطالبه وکړه او حاجت یې هم ورته بیان کړ چې نور لاسونه یې د میچنې د ګرځولو توان نه لري او له همدې قصې نه ده چې ابن حبيب له اصبح نه او ابن الماجشون له امام مالک نه حکایت کوي چې د کور خدمت پر میرمنې لازم دي که چیري میړه یې بې وزله وي که څه هم میرمنه یې ډیره د قدر وړ او شرف خاونده وي.

اما په بل روایت کې: اسماء د ابوبکر (رضي الله عنه) لور دخپل میړه زبیر بن عوام د تنګ لاسې او نادارې حالت بیانوي چې هغه څه مال، مملوک او هیڅ شي نه درلوده چې زه یې واده کړم غیر له یو اوښ او یو آس نه او ما د کور کارونه کول او بر سیره د آس او اوښ وایښه او اوبه ورکول هم زما په غاړه وه، اوږه مې خمیره کول اوبه مې په دلوو ویستلي او کله چې پیتۍ د وښو

<sup>۲</sup> پورتنۍ مرجع ۵۷۵ ص

<sup>۱</sup> فتح الباری ص ۴۱۸ ج ۹

تنو سره روان و ماته يې را غږ کړ چې خپل اوښ باندې ما شاته سپره کړي خو ما ته حياء راغله چې نارينه و سره ولاړه شم، ما ټوله قصه زبیر ته وکړه هغه ډیر غیرتې سپړی و خو هغه به مدلم زما د پلار سره جهاد ته تللو، کارونه ټول په ما کول ترڅو چې پلار مې يو خادم ما ته راواستاوه او بيا د اس له کارونو نه خلاصه شوم.

### ۳۴- له دې حديث نه لاندیني مطالب څرگندیږي:

لومړی دا چې میرمني ته نیوکړ نیول عرف و عاداتو او د میره توان پورې اړه لري او ممنوع نه دي. اما دا چې د بي بي غاطمي غوښتنه په دې اړه ونه منل شوه او رسول الله (صلی الله علیه وسلم) هغې ته د الله تعالی ذکر کول د خادم پر ځای ور تلقین کړ، او داسې ورته وفرمایيل چې د خوب په وخت درې دیرش (۳۳) واری سبحان الله او (۳۳) واری الله اکبر او (۳۴) واری الحمد لله ووايه دا تاته غوره ده له خادم نه (( حضرت علی وبل: کله چې مې واوریده بیامي هېڅکله ترك نکړ، ان تر دې چې د صفین په شپه مې هم دا ذکر وکړ)).<sup>(۱)</sup> هغه ورته خبر و د اخروي اجر له پاره، او کیدای شي دغه دواړه واقعي تابع د عرف او عاداتو د ځایونو او وقت او زمان وي.

دوهم: دا چې که څه هم میرمنه ډېره شریفه او قدرمنه وي که چېرې د میره په خدمت کې زیات له خپلې وجیبې نه برخه واخلي، پلار او نور پلارگنې يې که هر څومره د قدرت خاوندان وي نه شي کولای څه نیوکه پرې وکړي او د هغوی په چارو کې مداخله وکړي.

دریم: دا چې په دې حديث کې د هغې د ستر مسله نه ده یاده شوي او هم رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ورته نه دي ویلي چې مخ دي پټ کړه او ستر وکړه. له دې نه دا خبره څرگندیږي چې حجاب یوازې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) میرمنو پورې ځانگړتیا لرله.<sup>(۲)</sup>

(۱) دا حديث په بخاری ۱۹۰ / ۱ کتاب فضائل اصحاب النبی او باب مناقب علی بن

ابی طالب ۳ / ۶۵ او کتاب النفقات باب خادم المرا ته مسلم ۴ / ۲۰۹۱ - ۲۰۹۲،

او ذکر د خوب په وخت په ابوداود ۴ / ۴۳۰ ص ذکر شوي دي

فتح الباری ص ۲۶۶ ج (۹). دا که څه هم ضعیف نظر دی، په پورتني مرجع کې

ذکر شوی دی.

خلورم: داسې ښکاري چې دا واقعه مخکې د حجاب د امر د نازلیدو نه پېښه شویده، ځکه بي بي عايشي (رض) يلې دي، کله چې د حجاب ايت نازل شو نو ښځو خپل ټيکرې په سر واچول او تر ټټره ټولو مخونه پټ کړل او دا د ښځو عادت د پخوا زماني نه تر اوسه دی چې خپل مخونه له پرديو نه پټوي. او هغه څه چې عياض ويلې دي په دي هکله د امهات المومنين ستر يوازې مخ پټول نه و ټول بدن يې داسې مستوره کول و چې څوک يې ونه پيژني چې دا کومه وه، او دا يوازې زوجات مطهراتو پورې اختصاص درلود.

پنځم: د اسماء دا حديث هغه نظر تقويه کوي کوم چې په حنفي مذهب کې د ښځي د حجاب په هکله ويل شوی دی چې د ښځې مخ او لاسونه تر کفينو ((لومړۍ بنده)) روا دي چې لوڅ شي او د پښو تر غوزانو (بجلاکو) پورې لوڅولو کې دوه روايتونه دي.

### ۳۵- د ښځې د پټ، عزت او کرامت حق: د اسلام اصلي

سرچينه د احکامو (قران مجيد) کې گورو چې د ښځې پر شخصيت باندې تيري او تجاوز او د هغې د کرامت او درنښت مقام ته سپکاوی کول د لوړو جرايمو په کچ کې د حدودو جرايم دي شميرل شوی دی او لکه څرنگه چې ټولو ته څرگند دي: حدود هغه يو شمير لوی جرايم دي چې جزاگانې يې پخپله الله تعالی ټاکلي دي، او دا داسې جرايم دي چې د زماني په بدليدو سره څه بدلون ورکې نه راځي او دا معدود او ډير خطرناک جرايم دي چې استقرار او ثبات د اسلامي ټولنو ته خطر د بی نظمی او بی امنيتي پېښوي او کله چې بی ثباتی او بی امنی خپور شي نو دولت خپل ماهيت د قوه قهر په توگه له لاسه ورکوي.

او دا جرايم لکه: زنا، غلا، لارې وهل، مرتد، قتل، شراب، قذف او لعان دي دا وروستی يې د قذف د جرم سره نږدېوالی لري او لنډيز يې د ښځې د پټ

او کړاست د خوندي ساتلو په تړاو تر څيرنې لاندې نيسو، او بنايې دي ټکې ته پام وساتو چې د يو لړ اعتراض کوونکو دا خبره چې وايي: The law of gad is immutable يعنې د خداي (ج) قانون تغير نه منونکې دی. او دا اعتراض له دې کبله کوي چې دخلکو قانون کله چې خپله د خلکو له خوا جوړ شي هغوي خپل تغير منونکې حالاتو سره يې عياروي. او قانون چې په ټولو حالاتو کې يو شانتته چلند ولري ډير نه شي کولای پيريو، پيريو د مخه حالات تر کتنې لاندې راولي، نو له دې کبله پر مذهبي قانون نيکه کوي، خو داسې نيوکې پر اسلامي جزائي حقوقو نه وارد يږي، ځکه تاسې گوري يو محدود شمير د حدودو جرايم دي چې د هغوي جزاگانې د الله تعالى له خوا ټاکل شوي دي او نور ټول جرايم چې د تعزيراتو په نامه ياد يږي، خپله خلکو ته پرېښودل شوي دي چې د زماني او مکاني حالاتو په نظر نيولو سره جزاگانې ورته وټاکل شي.

#### ۳۴- د ملاعني ښځې د نفقې حق خرنگوالی: کله چې

اتهام د زنا د ميره له خوا خپلې ميرمنې ته وشي دا جلا حکم لري د قذف د حد په پرتله، ځکه قذف دې ته وايي چې څوک يوه پاکه عفيفه ښځه باندې د زنا تور ولگوي او که ثابت يې نه شوه کړای نو اتيا دري وهل کيږي او شهادت يې د تل له پاره نه قبلېږي او ثبوت يې هم دخلورو نارينه و په شهادت سره چې عمليه د زنا په دخول سره څلور واړه په سترگو وگوري او دا سخت شهادت ښی چې د الله تعالى رضا په دې کې ده چې دغه راز د فحشاء ثوروت د مسلمانانو مومنانو تر مينځ بند شي، او موخه د دې حد دا ده چې مسلمانان په تيره بيا ځوانان په ټولنه کې د يو مذهب انسان په توگه سره ژوند ولري او يو په بل باندې ونه لگيږي او په متقابل احترام سره مهديانه ژوند سره ولري.

نو که چيري ميره خپلې ښځې باندې شکمن شي او کرکه ورڅخه وکړي او زړه يې نه غواړي چې نور ورسره ژوند وکړي خو داسې گواهان نه شي موندلای چې ورته شهادت ورکړي او هم ډارېږي چې د ده له کښت نه په غير بل څوک د ده په نسب کې داخل نه شي نو د داسې اندېښنو او غمونو او نفسي زخونو نه د خلاصيدو له کبله الله سبحانه وتعالی دا مبارک آيتونه

نازل کړل او د خلاصیدو ډول او کیفیت ته یې داسې لارښودنه وکړه: (الذین  
 برمّون ازواجهم ولم یکن لهم شهداء الا انفسهم فشهادة اُحدهم اربع شهادات  
 بالله انه لمن الکاذبین والخامسة ان غضب الله علیها ان کان من  
 الصادقین)<sup>۱</sup> یعنی هغه میړونه چې لگوي تور د زنا په خپلو میړمنو حال دا  
 چې نه وي دوی ته گواهان مگر دوي پخپله، نو واجب دی شاهدي د یوه د  
 دوي څلور شاهدي د الله په نامه چې خامخا دی د رښتیا ویونکو نه دی او  
 پنځمه شاهدي دا ده چې په تاکید سره لعنت دالله تعالی دې وي پر ده میړه،  
 که وي دی له درواغچانو نه او دفع کوي له دغې ښځې نه عذاب (د میړه  
 په وینا پرې حد) دا چې شاهدي ولولي دا ښځه څلور وارې په نامه د الله چې  
 بیشکه خامخا دغه میړه زما له درواغ ویونکونه دی (په نسبت کولو د زنا  
 ماته) او پنځمه دا چې په تحقیق سره غضب د الله دې وي پرې که چیري وي  
 (دا میړه یې) له رښتیا ویونکو نه.

په دې توګه ملاعنه پای ته رسیږي او بیلتون د دواړو تر مینځ واجبېږي او  
 حکمت یې څرګند دی چې اعتماد د هغوي له مینځه زایلېږي او د واده  
 تړون او کورنی ژوند چې په دوستي او متقابل اعتماد ولاړ وي او کله چې  
 دغه عوامل له مینځه ولاړ شي نور نو کورنی ژوند د باقي پاتې کیدو  
 صلاحیت له لاسه ورکوي.

۳۷- د ملاعنی د صورت حال لنډیز داسی دی هر هغه میړه چې پر خپلې  
 ښځې د زنا تور ولگوي په څلورو گواهانو دې دا تور ثابت کړي، نو که  
 داسې ثبوت بشپړ شو، پر میړمنی یې د زنا حد جاری کېږي او که له  
 گواهانو نه پاتی راغی. نو ده ته دې وویل شي چې څلور ځلې دې په قسم  
 یادولو سره ووايي: زه پخپله دغه دعوی کې رښتینی یم، او په اخر کې پنځم  
 ځلې دې ووايي: که دی پخپله دغه دعوی کې درواغجن وي نو پر ده دې د  
 الله تعالی لعنت وي. که چېرته پورتنی الفاظو ویلو څخه ډډه وکړي، قاضي  
 دې دی زندانی کړي خو یا اقرار وکړي پر خپلو درواغو، او په دې صورت  
 کې د قذف حد پرې جاری کېږي، او یا دې همدغه الفاظ ووايي او وروسته

د ده له ويلونه بيا دې ميرمنه هم څلور ځلې په قسم يادولو سره داسې ووايي چې: ميره نې په لگولو د دغه تور پر دې باندې درواغجن دی، او پنځم ځلې دې ووايي: د الله غضب دې پريوځي پر دغه ميرمنې که وي نوموړې ميره نې په دغه دعوی کې رښتينی. «او ترڅو دغه قسمونه ونکړي ښځه هم بندي کېږي او که ښځې هم دغه الفاظ وويل: نو علاوه پشپړه کېږي، او ميره نې بيا ورسره يو ځای کېدای نشي او پری حرامیږي. او ميره نې که څه هم طلاق ورنکړي د محکمی په حکم تفريق د دواړو تر منځ صادرېږي، او دغه تفريق د بائن طلاق حکم لری.

فقها: رحم الله د ملاعنی ښځې په نفقه کې يوشان نظر نه لری، احناف د نفقی او اوسيدو ځای حق ورکوی. حنابله وائي که حامله نه وي د نفقی او اوسيدو ځای حق نه لری. مالکيان وائي د اوسيدو ځای حق لری او دا يو نظر د شوافعو هم دی.

که چېرې د هلال بن أمية قصی ته چې ابن عباس رضی الله عنهما له رسول الله صلی الله عليه وسلم نه روايت کړيدی وگورو: کله چې هغه رسول الله صلی الله عليه وسلم ته راځي او ورته وائي: زه خپلې کورنۍ ته د شپې راعلم ما هغوی سره يو سړی وليد، ما په خپلو سترگو وليد. رسول الله پری غوصه شواو کرکه نې له داسې خبرې راغله، وروسته بيا پورتنی ايت نازل شو، او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغوی تر منځ د بيلتون حکم وکړ، او د هغې د نفقی او اوسيدو ځای حکم نې ونکړ. نو عون المعبود کې د خطابي په وينا: لعان د نکاح فسخ دی او طلاق ندی.

او د ملاعنی ښځې د اوسيدو ځای او نفقه پر ميره نشته.

او که چېرې ملاعنه ښځه بلاربه وی او ميره د نس بچی خاتنه نسبت ورکړې پدی صورت کې نفقه او د اوسيدو ځای حق لری، ځکه کله چې بچی د خپل خان وگټی دا څرگندېږي چې د خپلې مخکينۍ وينا تکذيب کوي او اسلام هم د ماشوم د پاملرنې له کبله نفقه او د اوسيدو ځای حق ورکوي. والله اعلم.

۲۸- د ښځې د ميراث حق: ښځې ته مخکې له اسلامه څه حق د ميراث په توگه نه ورکول کيده، او يوازې نارينه و ته او په تيره بيا هغو

ځوانانو ته ورکول کيده چې په جنگونو کې به يې گډون کولو اما د اسلام له راتگ سره قرآنکريم چې اصلي سرچينه د احکامو ده د ميراث حق يې د بنځې او د ميرې او نورو خپلوانو تر مينځ په تفصيل سره بيان کړ، او د لومړي ځل له پاره د ميراث حق يې د داسې قواعدو او پرنسپونو په اساس وړاندې کړ چې مخکې خلکو نه وليدلې او نه يې اوريدلې و. مخکې مو په مقدمه کې اشاره کړې وه چې قرآنکريم د الله تعالی له خوا په خپل وروستي استازي د مباديو او بنسټيزو قواعدو په بڼه نازل شوی دی څو د زماني او مکاني راتلونکو پيښو سره تطابق ولري او مجتهدين د امت د اجتهاد له لارې کولای شي نوې پيښې د اسلامي اساسي اصولو په نظر لرلو سره ورته اسلامي ځواب پيدا کړي، اما يو لړ محدود وسايل دي چې د عمده او اساسي جزايي حقوقو او مدني حقوقو په برخو کې ورته تفصيل ورکړ شوی دی او دا له دې کبله چې دا عمده او اساسي تغير نه منونکې وسايل دي او له دغه ډله وسايلو نه يو هم د ميراث وسايل دي چې د شارع الله (ج) له خوا ورته تفصيل ورکړ شوی دی څو وارثان يو د بل پر حقوق تيرې ونه کړي او هم يې د ميراث حکم ته د جبري اجراء لاندې نيولو اشاره ورکړې ده، څو د مورث په ارادې پورې اړه ونه لري او ونه شي کولای شرعي وارث د خپل ارث له حق نه بي برخې کړي. او هم د چل او تزوير لارې چې يو وارث ووايي ماته مورث دومره زياته برخه وصيت کړې دی ټول د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په حديث چې فرمايلې دي (وصيت د وارث له پاره اعتبار نه لري) تړل شوي دي او په دې پلمه نه شې کولای يو وارث د بل حق تر لاسه کړي او دا حديث دومره قوي دی چې معنوي متواتر گڼل شوی دی.

### ۳۹- خور د ورور نيمه برخه د ميراث وړي: دغه مسئله

په ظاهر کې داسې بريښي چې اسلام بنځې باندې غبن کړی دی او دا اندېښنه هغه وخت زياتېږي چې د اسلامي حقوقي تگلارې باندې چاته ښه درک نه وي حاصل شوی، ځکه دا مسئله په حقيقت کې د اسلامي کورني مالي مکلفيتونو نظام پورې اړه لري او په دې هکله شريعت سړی مکلف گڼي، چې د خپلې بنځې او اولادونو او مور او پلار که غريب وي نفقه ورکړي، نو خور مخکې له وديدو نه پر هغه چا د نارينه و له ډلې نه چې په

کورنۍ کې دې ته نږدې وي د نفقې حق لري او وروسته د وديدو نه په مېړه باندې د نفقې حق لري او هم د خپل اولاد له پاره د نفقې څه مکلفيت نه لري.

په دې توگه که چيرې خور په ميراث کې نيمه برخه د ورور نه اخلي، هغه ورور چې مکلفيت د خپل ځان او د خپلې ښځې او اولادونو او د دغې خور د نفقې لري کله چې کنده شي، نو په دې حقيقت سره که ځير شو بيا هم خور چې د هيڅ چا د نفقې مسوليت نه لري، ورور نه ډيره برخه وړي. اما يو تعداد خلک چې حقوقي تگلاره د اسلام د مدني التزاماتو او وجائبو په تيره بيا د شخصيه احوالو په برخه کې په نظر نه نيسي او يا ځان پرې نه پوهوي، بي ځايه پر اسلام په دې هکله د انتقاد گوته نيسي.

#### ٤٠ - د خلعي په وسيله له مېړه نه د ښځې ځان

**خلاصولو حق:** پاك الله (ج) فرمايلي دي (وان امرأة خافت من بعلها نشوزاً او اعراضاً فلا جناح عليهما ان يصلحا بينهما صلحا والصلح خير و احضرت النفس الشح وان تحسنوا و تتقوا فان الله كان بما تعملون خبيراً) <sup>(١)</sup> يعنې که کومه ښځه د خپل مېړه له بدې روڼې او مخ اړونې نه ويريده نو په دواړو باندې گناه نشته چې په خپلو کې سره سوله وکړي او سوله خير ده، د مال حرص د هر چا په زړه کې ځای نيولی خو سره له دې هم که نيکي وکړي او تقوى پيشه وگرځوي نو خداى (ج) ستاسې په کړو وړو خبر دی.

نو که کوم وخت د سولې نه نااميد شول او ښځه او مېړه هم له روغې جوړې نه عاجز شول او هيات متصفه له خوا هم ونشوه چې دواړه سره سولې ته راضي کړي او دهغوي تر مينځ مخالفتونه زيات شول او مېړه په هر حال خپله دغه ښځه نه طلا قوله او بي له کوم زيان او ضرر نه يې ساتله، خود ښځې ورڅخه بد راته او ورسره خوښه نه وه او نه يې غوښتل چې ورسره د اوسېدو نو اسلام ښځې ته حق ورکړى چې له خپل مال نه خپل مېړه ته يو څه ورکړي او ځان ترې خلاص کړي دغې معاملې ته په اسلامي فقه کې

<sup>(١)</sup> د نساء دسورې ١٣٨ ايت.



(خلع) ویل کیږي چې الله (ج) په خپل دې کلام سره ورته دا حق ورکړی دی. «ولا یحل لکم ان تاخذوا مما آتیتموهن شیاً الا ان یخافا ان لا یمیتا حدود الله فان خفتم ان لا یمیتا حدود الله فلا جناح علیهما فیما افتدت به تلك حدود الله فلا تعتدوها»<sup>(۱)</sup> یعنې تاسې (میرونو) ته روا نه ده چې هغه څه چې مو خپلو ښځو ته ورکړي دي یو څه بیرته ترې واخلي، مګر دا چې دواړه ډاریدلي چې د الله (ج) د ټاکلو حدودو رعایت به ونه شی کړای او د واده د تړون حقوق به ونه شی ساتلای نو په دوی څه ګناه نشته چې ښځه یو څه فدیة ورکړي او ځان ترې خلاص کړي دادي د الله ټاکلي حدود نو له هغو نه تیری ونه کړي.

(ابن عباس (رضی الله عنهما) نه روایت دی چې د ثابت بن قیس ښځه. حبیبه د سهل لور رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته راغله او داسې یې وویل: ای د الله رسوله! زه په ثابت باندې د بي دینې او بدو اخلاقو څه عیب نه واردوم اما ډارېږم چې ماته ناسپاسی د زوجیت په ژوند کې پېښ نه شي ځکه ډیر مې بد اېسیږي او کرکه ورڅخه لرم، نو د نشوز او د هغه د بي اطاعتي نه کیدای شي د الله له حدودو نه تیری وکړم او په دې توګه د اسلامي اخلاقو او اوامرو نه زه خلاف رفتاري وکړم حال دا چې زه مسلمان نه یم او دا نه غواړم، او دا خبرې یې ځکه وکړي چې دا ډیره ښایسته ښځه وه او ثابت بدمخې، ټیټ قد او ډیر زیږ طبیعته سړی و، او ښځې یې ډیرې وهلې، همدا ښځه یې داسې وهلې وه چې لاس یې ورمات کړی و نو له هماغه وخته یې ورڅخه کرکه راتله، نو رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ورته وفرمایل: آیا هغه باغچه یې بیرته ورکوې؟ هغې وویل: هو، بیار رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایل: میړه ته یې (باغچه ترې ومنه او طلاق ورکړه)<sup>(۲)</sup> د ابو داود او ترمذې په روایتونو کې چې ترمذی حسن مرتبه ورکړیده راغلي دي: د قیس د زوی ثابت ښځې ځان په دې خلعي

(۱) د بقرې د سوري ۲۲۹ ایت

(۲) دا حدیث بخاری روایت کړی دی. بلوغ المرام ۳۱۷-۳۱۸.

ورځه خلاص کړ، او نبي کریم ((صلی الله علیه وسلم)) یې عدت تر یو حیض تیرولو وټاکه.

د امام احمد په روایت دا لومړۍ خلع په اسلام کې وه.<sup>(۳)</sup> له پورتنی حدیث د امام بخاري نه څرگندیږي چې خلع په طلاق ورکولو سره پای ته رسېږي کله چې میره ومني د هغې فدیته. او په بل روایت کې رسول الله ((صلی الله علیه وسلم)) ورته وفرمایل: هغه دواړه باغچې دې چې په مهر کې ورکړي وي ورځه واخله او بیل شه ورنه. او په بله طریقه همدا روایت داسې راغلی دی، چې هغه باغچه واخیسته له هغې نه او هغه کیناستله په خپل کور کې.<sup>(۴)</sup> له دې نه دا څرگندیږي چې کله میره د هغې فدیته ومني نو د دوې تر مینځ بیلتون راځي او نکاح فسخ کیږي په غیر د طلاق نه، له دې کبله ده چې فقهاؤ اختلاف کړی په دې چې خلع طلاق دی او که فسخ؟ او ظاهر داسې بریښي چې خلع فسخ دی ځکه نبي کریم ((صلی الله علیه وسلم)) ورته د یوه حیض تیرولو تر مودې عدت وټاکه، او دا ثابت ده چې د طلاق عدت په هیڅ صورت یو حیض نه شي کیدلای او درې حیضه یې ضروري دي.

په هر صورت دا سوال پېښیږي که میره په ښځې باندې زور زیاتۍ وکړي او سختي پري راوړي څو یو څه ور څخه واخلي او بیا یې خوشې کړي، خو ښځه راضي نه وي او په خپله خوښه یې نه وي منلې، په دې حالت کې میره ظالم دی او د فدیې په اخستلو سره د الله تعالی له ټاکلو حدودو نه تیری کوي، او داسې خلع روا نه ده، خو د میره په طلاقولو سره د هغې طلاق واقع کیږي تر څو چې د خپل میره له ضرر او اذیت نه خلاصه شي، او ښایي قاضي حکم وکړي چې هغه مال ورڅخه بیا بیرته واخستل شي او ښځې ته یې ورکړي او د حاکم له خوا دي مجبور کړل شي په دې حکم باندې.

(۳) مخکنې مرجع ۳۱۸ ص

(۴) بلوغ المرام ص ۳۱۷.

۴۱- د افغانستان په مدني قانون کې خلع داسې بيان شوي ده.  
۱۵۶ ماده: ۱- خلع عبارت ده د ازدواج د عقد د منحلولو څخه د هغه مال په بدل کې چې بنځه يې ميره ته ورکوي.

۲- خلع د هغې په صريح لفظ. يا بل هر لفظ چې د خلعي مفهوم افاده کړي صورت نيسي. او په

۱۶۰ ماده کې داسې راغلې دي: خلع د بائن طلاق حکم لري د محکمې د حکم پورې موقوفه نه ده.

نورو موادو د افغاني مدني قانون ته دي مراجعه وشي چې په ښه صورت سره تنظيم شوي دي. يوه خبره د يادولو وړ ده چې ډيرو اسلامي ملکونو کې د ښځې اقتصادي حالت په عامه توگه داسې مرحلې ته نه دی رسيدلی چې ښځه وشي کولای ځان ته وکيل مدافع ونيسي. نو ځکه په داسې نظامونو کې چې د کيس د وړاندې کولو له پاره محکمې ته ضرور وکيل مدافع ونيول شي، نو ډيرې بې وزلې او غريبې ښځې دميره ظلم او ناروا تيره وي. خو ځان محکمې ته نه شي رسولای. او که چيرې د اسلامي حقوقي تگلارې نه دغه نظامونه متاثر شي. ضعيف او مظلوم خلک به ټول وکولای شي له عدالت نه بهر مند. ځکه په اسلامي فقه کې دا حتمي نه ده چې څوک که خپله دعوی وشي کولای هم ضرور وکيل مدافع به نيسي. او يو لړ دعاوي دې چې حسبي ښه لري لکه د ظالم ميره له لاسه د مظلومي ښځې استغاثه چې په مجرد د اطلاع محکمه ښه لري چې تحقيق وکړي او ظالم ته جزا ورکړي.

### د ښځې د کفالت حق

۴۲- کفاءة: برابري. نژدېوالی يوشانته توب او سيالی ته ويل کېږي. او دا حق د ښځې له خوا اعتبار لری په دې معنی چې نارينه له ښځې سره سيال وي ځکه دا نه ښائي چې د کور د چارو سمبالوونکي. شريفه ميرمن د غير شريف او نا سيال ميره لاس لاندې راوستل شي. له دې کبله په حنفی<sup>(۱)</sup> مالکی<sup>(۲)</sup> شافعی<sup>(۳)</sup> او حنبلی<sup>(۴)</sup> مذهبونو کې کفاءة د ميرمنو حق

گڼل شوی دی، نه د نارینه و او په نصوصو کې د سړی سیالی اړومرو له  
 ښځی سره راغلی دی، نه د ښځي له نارینه سره، او دا لدی کبله چې ښځه  
 پخپله فیزیولوژیکي طبیعي جوړښت د بدن سره د نارینه و په پرتله توپیر  
 لری. او کمزوری وي نو هغی ته د داسی لوړ پوزیشن او مقام ورکولو سره  
 اسلامی فقهې د هغی د حقوقو پاملرنه ساتلی ده او هم اولاد د پلار په  
 شرافت یادېږي نه د مور. ځکه رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی  
 ((چا چې مینځي ته پوهنه او روزنه ورکړه، او بیاني ازاده کړه او ځانته ئي  
 واده کړه دوه اجره ورته شته<sup>(۵)</sup> له دی حدیث نه د ښځي حق په کفایت کې  
 څرگندېږي. او دا په اتفاق سره ثابت ده چې کفائة حق په رضایت سره  
 ساقطېږي. او په همدی معنی توجیه کېږي هغه د واده تړونونه چې د رسول  
 الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې له غیر کفائة لرونکو سره شوی دی. او  
 د اختلافاتو او خصوماتو د ژغورنی له امله د کفائة مسله د ښځي د  
 رضایت په صورت یو منل شوی شرعی اصل گڼل شوی دی. (۱)

### د خپل میره په غوره کولو کې د ښځې حق

۴۳- که چیرې حره عاقله او بالغه پخپله خوله یا پخپل تعبیر له چا سره  
 چې غواړي واده وکړي یا د بل چا ولیه یا وکیل د نکاح ورکولو شي، جواز  
 لري او واده یې صحیح کېږي.

دا د امام ابوحنیفه، امام زفر او حسن رحمهم الله نظر دی او هم د امام ابو  
 یوسف رحمه الله ظاهر روایت دی. او د امام محمد (رحمه الله) په نظر بهی د  
 ولي له اجازي څخه نه صحیح کېږي او داسې روایت هم شوي دي چې هغه د  
 امام ابو حنیفه نظر ته د وفات څخه اووه (۷) ورځې مخکې رجوع کړي دي<sup>(۱)</sup>

(۲) حاشية الدسوقي ج ۲ ص ۲۴۹.

(۳) روضة الطالبين ج ۷، ۸۴، ۸۵ ص.

(۴) المعنى ج ۷ ص ۳۹ او كشف القناع ج ۵۲ ص.

(۵) سنن ابن ماجه ج ۶۲۹ ص.

(۱) الاختيار لتعليل المختار ص.

نامتو فقيه ابو جعفر هندواني حكايت كړي، چې يوه ښځه امام محمد ته د هغه له وفات څخه درې ورځې مخكې راغله او داسې ورته وويل زما ولې خو ډېر مال وانځلی مانه ودوي. امام محمد ورته وفرمايل: ورشه پخپله دې بغير د ولې نه نكاح وكړه دا خبره د امام محمد رحمه الله رجوع تقويه كوي. او د چا چې عقل كامل شي او بشپړ نظر او رآي خاوند شي، د بل چا ولايت ورڅخه زانلېږي. بل دا چې د ولايت په برخه كې مطلق عقل او بلوغ شرط دی، نه ډېر والی او لږوالی، ځكه ټول خلك د رای او عقل په توپير سره له ولايت څخه نه منع كېږي، او د ناقص تعقل او تفكر لرونكي پخپل ځان او مال داسې ولايت لري لكه چې د كامل عقل او نظر خاوند يې لري، او ډيري ښځې دي چې د ډېرو نارينه و په پرتله د ډېر تعقل او د صائب نظر خاونداني دي.

او له بلې خوا كه دغه راز توپيرونه په نظر ونيول شي، نو خلك به له سختو رېږو او ستونزو سره مخه شي او د هغه حرج او تنگی راوستل په خلكو د توپيرونو په اعتبار وركولو سره دي.

نو نتیجه دا شوه چې يوازې بلوغ او عقل معتبر دی چې په ښځه كې وجود لري، نو قياس پر مال هغه حق چې نارينه و ته شته ښځو ته هم پدې برخه كې شته.

د امام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دی چې الله تعالى فرمايلي دي: «حتى تنكح زوجاء غيره»<sup>(۲)</sup> - او فلا جناح عليكم فيما فعلن في انفسهن بالمعروف<sup>(۳)</sup>

د قرآنكريم په پورتنیو آيتونو كې د نكاح اضافت او فعل ښځو ته شوی دی، او دا نه يوازې دا چې د ښځو د عباراتو په صحت دلالت كوي بلكې د واده په تړون كې يې كوم تعبير چې له خپلې ارادې نه كوي پخپلو الفاظو سره په مستثله توگه هغه صحيح دی ځكه په آيت كې ددې نه پرته نور څه ندي ذكر شوي. سربيره پر دې ښځه اهليت لري چې خپل حقوق استيفاء كړي.

<sup>(۲)</sup> سورت البقره ايه ۲۳۰.

<sup>(۳)</sup> سورت البقره ايه ۲۳۴.

او کفأة دا د اولیاو حق دی او بنځه نشي کولای چې هغه ساقط کړي منظور دا چې بنځه پخپل تعبیر سره یوازې کولای شي له چا سره چې غواړي نکاح وکړي پدې شرط چې هغه د بنځې کفء وي (( سیال یې وي )) او د مهر مثل نه یې مهر لږ نه وي.

ځکه دا د اولیاو حق دی او د هغې عاریدې اړه هغوي ته راجع کېږي. ابن عباس (رض) روایت کړي دی چې یوه پیغله رسول الله صلي الله عليه وسلم ته راغله او داسې یې وویل: آی دالله استازیه! زما پلار ما د خپل ورور زوی ته په نکاح ورکوي او هغه مې بدایسېږي.

رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته وویل: پلار دې چې څه کړيدي قبول یې کړه او اجازه وکړه. هغې وویل: د پلار په دغه کار کې زما رغبت بیخي نشته بیا رسول الله صلي الله عليه وسلم، ورته وفرمایل: ورڅه هر څوک چې غواړي ور سره د واده تړون دې وکړه.<sup>(۱)</sup>

۲۴ - د بنځې وجائب: بنځه د حقوقو په انډول وجائب هم لري او زه نشم کولای ټول وجائب یې دلته په تفصیل سره ذکر کړم، ځکه زما هدف د هغې غلطې فتوا ځواب ورکول دي چې مخکې مو ورته گوته ونيوله، خو خامخا د یو لږ حقوقو او وجائبو تذکرې ورسره تړاو نیسي، نو ځکه له یو لږ حقوقو نه یې وروسته لنډیز د وجائبو په لاندې توګه وړاندې کېږي.

۲۵ - د بنځې حجاب: حجاب دوه ډوله دی: لومړی د لاسونو، مخ او پښو پټول. دوهم: له مخ سره د ټول بدن داسې ستر چې کورنه بهر شي او څوک یې ونه شي پېژندلای. له احادیثو د حجاب او له تفاسیرو د حجاب د آیت نه داسې څرګندېږي چې دوهم ډول خاص ازواج مطهراتو، امهات المؤمنینو، پورې دی. ځکه له عایشې (رضی الله عنها) نه روایت دی: چې سوده بنت زمعه د رسول الله (صلي الله عليه وسلم) میرمنه وروسته د حجاب له حکم د نازلیدو نه د خپل کوم حاجت له پاره ووتله، او د هغې لوی اندام و، چې نه شوه کیدای چې سره د حجاب څوک یې ونه پېژني، دحضرت

عمر (رض) ورته پام شو او داسې يې ورته وويل: اى سودي قسم په الله چې له موږه ځان نه شي پټه ساتلى، وگوره څرنگه بهر وځي؟ سودي وويل بيرته راوگرځيدم او رسول الله (صلى الله عليه وسلم) زما په کور کې و، او د شپي د طعام په خوراک بوخت و. ما ورته وويل: زه د خپل يو حاجت لپاره ووتلم او حضرت عمر (رض) داسې او داسې راته وويل، سودي وويل الله تعالى پر رسول الله (صلى الله عليه وسلم) وځي نازل کړ او بيا ورڅخه پورته شو، نو بيا يې ماته وويل (الله ج) اجازه وکړه خو د حاجت لپاره به وځي<sup>(۱)</sup>

د انس بن مالک (رض) نه روايت دى: چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د خپلي يوې ښځې د واده تړون ته خلک راوبلل، په دې وخت کې ام سليم يوه لوبښې کې له خرما او خيدکو نه مخلوط په غوړو کې يو طعام ورته جوړ کړى وروليږه، حضرت انس وايي هغې ماته وويل: دا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته وروړه او زما له خوا ورته سلام ووايه او خبر ورکړه چې ده ته دا زموږ له خوا ډير لږ شى دى، او زه راغلم دا ټولې خبرې مې ورته وکړې، رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ورته وکتل او ما ته يې وويل: کيږده ما د کور په يوه خوا کې کيښوده، او ما ته يې وويل: لاږ شه فلان او فلان ډير خلک يې ياد کړل او بيا يې وويل: هر يو مسلمان دي چې وليده بلنه ورکړه، ټول مې خبر کړه، او بيا مې کتل چې کور، صفة او حجره له خلکو نه ډکه وه، په حدود د درې سوه کسان راغلي و، بيا انس (رض) وايي ما ته يې امر وکړ چې راوړه هغه لوبښى ما چې ورته راوړ، خپل لاس يې پرې کيښود او دعا يې وکړه او بيا يې وويل: ماشاء الله او بيا يې ماته وفرمايل: لس لس نفره دي حلقه شي، بسم الله دې ووايي او هر يو دې له خپلي مخې نه خوري، کله چې ټولو وخوړه نو ما ته يې وويل: ورشه پورته يې کړه، ما چې ورته وکتل يوه نه شوم کله چې ما ايښي و ډير و او يا کله چې پورته مې کړ ډير و، ورکې هماغه طعام او يوه ډله خلک وروسته له طعام خوړو نه بيا هم ناست و، او د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ميرمنه چې ورسره عقد شوى و، مخ يې ديوال خوا ته او شا يې د خلکو خوا ته اړولې وه،

(۱) د ابن کثير تفسير ص ۶۶۱، ج ۳. جمعیه احياء التراث ۱۹۹۶

او رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه حیا ورتله چې هغوی ته ووايي، پورته شی اما هم يې ميرمنه او هم دی ډیر په تنگ و.

نو لنډه دا چې کله هغوی پاڅیدل د الله (ج) له خوا د آیت نازل شو.<sup>(۱)</sup> ریا ایها الذین امنوا لاتدخلوا بیوت النبی الا ان یؤذن لکم الی طعام غیر نظیرین انه ولكن اذا دعیتم فادخلوا... واذا سالتموهن متاعاً فسالوهن من وراء حجاب ذالکم اطهر لقلوبکم وقلوبهن<sup>(۲)</sup> یعنی ای مؤمنانو مه ننوځئ کورونو د نبی ته، غیر له هغه وخته چې اذن درکړی شی طعام ته په داسې حال کې چې منتظر نه اوسی پخلي د هغه ته، مگر کله چې بلنه درکړی شي بیا ننوځئ، او کله چې غواړی تاسې له دغه مطهراتو ازواجو نه کوم متاع، نو غواړي هغه له دوی نه د پردې تر شا، او دا ډیر پاک ساتونکی دی د زړونو ستاسې او د زړونو د دوی.

مخکې د سودې (رضی الله عنها) له قصی نه او هم له بل روایت نه چې حضرت عمر (رض) رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته وویل: نیک او بد خلق امهات المؤمنینو ته راځي او پوښتني کوي، دوی ستر کړه، رسول الله (صلی الله علیه وسلم) څه اقدام نه و کړی خو چې د الله امر د حجاب په هکله نازل شو، دا ټول بني چې حضرت عمر (رض) غوښتل چې ډیره زیاته تنگي په حجاب کې راولي، چې ونه پیژندل شي او هم له کوره بهر نه شي، مگر الله تعالی د حاجت لپاره وتلو ته اجازه ورکړه، او هغه مشقت او تنگی چې د شخص په محجوبیدو سره راتله او نه شو کولای له کوره ووځي رفع شو او وسعت ورکې راغی.

لومړی ډول د حجاب: نقاب په مخ راکشول او بیا د حاجت لپاره وتل دي، حافظ ابن حجر (رحمه الله) ویلي دي چې زه ورته حجاب د مخونو وایم.<sup>(۳)</sup> او دوهم ډول حجاب نه چې له کوره نه وتل و، کله چې اجازه د وتلو د حاجت

(۱) ابن کثیر ص ۳/۶۶۰ ج جمعیه احياء التراث الاسلامي

(۲) د الاحزاب د سوري ۵۳ ایت.

(۳) فیض الباری ج (۱) ص ۲۵۴.



لپاره وشوه. نو یوازې یو ډول حجاب پاتې شو چې هغه د بدن ستر دی او په لاندې تفصیل سره به یې څیړو

## ۴۶- د مخ او لاسونو تر لومړۍ بندونو پورې لوڅول

استثناء شوي دي ځکه الله تعالی فرمایلي دي (و لا یبدین زینتهن الا ما ظهر منها) ابن عباس (رضی الله عنهما) ویلي دي: هغه چې لوڅیدی شي مخ او لاسونه تر لومړۍ مفصله پورې دي، او عایشې (رضی الله عنها) روایت کړې چې اسماء د ابوبکر (رض) لور رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته ننوته په داسې حال کې چې نازک لباس یې اغوستی و، رسول الله (ص) ورنه مخ واړاوه، او ورته یې وفرمایل: ای اسماء بنځه کله چې بالغه شي دا مصلحت نه دی چې د دې له بدن نه ولیدل شي غیر له دغه او دغه، اشاره یې مخ او لاسونو ته تر مړوندو وکړه.<sup>(۱)</sup> نو له دینه څرگندېږي چې بدن د بنځې ټول عورت دی غیر له مخ او لاسونو نه او واجب دي چې خپل بدن له ټولو نه ان تر دې چې له خپلو نږدې خپلوانو نه په کور کې پټ وساتي، غیر له خپل میره نه له پلار، ورور د ورور زوی نه ټول اندامونه پټ وساتي. او هم د اسماء له حدیث نه په ډاگه کیږي چې بنځي ته روا نه دي داسې جامې واغوندې چې نازکي او رقیقي وي خو د هغې بدن ورنه ښکاره نه شي. اما د مخ لوڅول د یو ضرورت پر بنسټ جواز لري، لکه چې فقهاء وايي: شاهد ته لازم دي چې که پر بنځي شهادت ورکوي د هغې مخ ته وگوري خو شهادت یې پر عین د همغې بنځي واقعیت ولري. امام احمد (رحمه الله) ویلي دي، شهادت پر بنځي نه ورکول کیږي خو شاهد هغه بعینها ونه پیژني، او که چیرې چا له بنځي سره کومه معامله د بیعې او اجارې وکړه هغه ته دا حق شته چې د هغې مخ ته وگوري خو هغه وپيژني او د استحقاق په صورت ورته رجوع وکړي.<sup>(۲)</sup>

(۱) المغنی لابن قدامه ص ۴۹۹ ج ۹ و ابو داود مرسل.

(۲) المغنی لابن قدامه المقدسی ص ۴۹۸ ج ۹. د استحقاق صورت هله واقع کیږي چې بنځه د بل چا

مال پر مشترې خرڅ کړي او کله چې مسح (مالک) یې پیدا شي هغه د مشترې له لاسه اخلي نو بیا مشترې کولای شي پر خرڅونکي بنځه مراجعه وکړي.

عياض ويلي دي: مخ او لاسونه تر مړوندو پوري پتول د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) بنځو پوري اختصاص لري، اما د نورو بنځو په هکله په استحباب د ستر کې اختلاف دی. او د امهات المؤمنينو مخ لوڅول د شهادت او نورو چارو لپاره جواز نه لري.<sup>(۳)</sup>

په هر صورت تاسې گوري چې د مخ او لاسونو لوڅول يوازې د ضرورت له کبله روا شوي دي او ضرورت که د تعليم يا تداوی يا نورو چارو لپاره وي د هماغه ضرورت د رفع کولو پورې مقيد دی نو بنځه وجيبه لري چې خپل حجاب رعايت کړي يعنی يوازې کولای شي مخ او لاسونه تر بندونو پورې لوڅ کړي، نور غاړه، پښې او ټول بدن به يې پټ وي.

#### ۴۷- د بنځي وجيبه ده چې کورني مسايل تنظيم،

ترتيب او سرته ورسوي. مخکې ما دوه مثال يې د بي بي فاطمي او بل د اسماء ذکر کړه، ددې دپاره چې خادم او مرستندوی له ميرمنې سره د ميرې د اقتصادي توان پوري اړه لري، بي بي فاطمي ته د کور په چارو کې خادم نه ورکول کېږي او په عوض کې اخروي گټورې دعاگانې ورته توصيه کېږي او د اسماء د پاره خادم ورليږل کېږي. دا ټول ښی چې بنځه د کور په کار کې وجيبه لري که ميرې يې توان د خادم ونه لري.

#### ۴۸- د بنځي وجيبه ده چې د کور خدمت لکه پخلی،

وينځل، پاکول او داسې نور وکړي.

په دې مسأله کې علماء اختلاف لري، چې په لاندې ډول وړاندې کېږي:  
 ۱ شيخ ظفر احمد عثمانی ددې مبارکې آيې: «ولهن مثل الذي عليهن بالعرف»<sup>(۱)</sup> تفسير په لړ کې ويلي دي، چې مراد له مماثلت نه مماثلت په وجوب کې ده نه په جنس کار کې، نو پرې واجب ندی کله چې هغې کالې ووينځل يا پخلی يې وکړ هغه هم همدغه راز کارونه ميرمنې ته وکړي، اما

<sup>(۳)</sup> فتح الباري ج ۸ ص ۴۳۰ او ص ۲۰ ج ۱۱.

<sup>(۱)</sup> د بقرې سورت: ۲۲۸ ايت.

ښايې داسې عمل د ميرمنې ددې کارونو په مقابل کې غوره کړی چې د نارینه وړ وي.

۲ جمهور د علماؤ د کور خدمت د ميرمنې وجيبه نه گڼي<sup>(۲)</sup>، او وائي چې ميره د کور د چارو مسئوليت په غاړه لري، او که ميرمنه پخپل رضاء او لختيار سره د کور کارونه وکړي دا ورته غوره ده.

۳ امام مالك رحمه الله وايي، د کور خدمت د ميرمنې وجيبه ده، که څه هم شريفه او د قدر وړ وي. که چيري ميره يې ناداره او تنگ لاسه وي. او دغه نظر ابن عربي په بيان د ميره د حقوقو پر ميرمنې باندې تاييد کړي دی، او داسې يې ويلي دي:

۱ ميرمنه وجيبه لري چې د ميره اطاعت وکړي او دا عام حق د ميره پر ميرمنې دی.

۲ ميره حق لري چې ميرمنه يې د کور خدمت وکړي او دا د ده خاص حق دی.

۳ ميرمنه له تصرف نه د ميره په مال کې ممنوعه او محجوره ده، غير لدينه چې اجازه ورته ورکړي.

۴ ميرمنه د ميره فرمانبرداري پر طاعت د الله تعالى پر نوافلو کې مقدم وگڼي، ځکه نو نفلي روژه يې له اذنه د ميره به نه نيسي، او حج به خپل ميره سره کوي.

اما ميرمنې حق پر ميره باندې مخکې مو په تفصيل سره ذکر کړيدی چې عبارت دی له مهر، نفقه، لباس او نيکه معامله<sup>(۳)</sup> پلويان ددې مذهب دخپلي خبري استنباد د حضرت علي او فاطمي رضي الله عنها څه سي باندې کوي، ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم فاطمي ته دکور خدمت پريږدي.

(۲) ام د امام شافعي رحمه الله ۱/۸۷، المحلى د ابن خرم (۷/۷۴)، فتح الباري (۲۰۴/۲۲) المفتى د ابن قدامه ۷۵۶۹ وگوره.

(۳) احکام القرآن د ابن عربي (۱/۱۸۹)، فتح الباري (۲/۱۹۵)، موسوعة عباس محمود العقاد الاسلاميه (۴/۳۹۷) دار الكتب العربي بيروت- لبنان ۱۳۹۰-۱۹۷۱ م.

او علی رضی الله عنه ته د کور نه بهر کارونه، او هم خپلو میرمنو ته امر کوي چې دده خدمت وکړي.

او کله چې فاطمه ورته د میچنې د ګرځولو شکایت کوي او نوکر ورڅخه غواړي، دا ټول دلالت کوي پر وجیبه د میرمنې د کور خدمت کې<sup>(۱)</sup> اجناف وائي. منظور د نکاح روا کیدل د ګټې ماخستلو له میرمنې نه ده، نو نور شیان لکه د هغه څاروو ته اوبه ورکول، د کښت رېږدل او ټولول او داسې نور پر دې نشته او د علی او فاطمې تر مینځه د رسول الله لخوا د کارونو ویشل، پر لوړو اخلاقو، او پر عرف او عادت بنا شوي دي نه دا یجاب په توګه.<sup>(۲)</sup> لکه چې اسماء د آبوبکر رضی الله عنه لور د زبیر رضي الله عنه آس ته یې اوبه ورکولې، او وایه یې ورته کول او پټی یې د وینو پر سر ایښوده، خو دا ټول پردې واجب نه و.

نو خدمت د میرمنې خپل میره ته زموږ په مذهب کې اسلامي دیني واجبات دي.

نه قضایي. او حق د میره پر میرمنې دا دی چې په هرو مباحو چارو کې چې پرې امر کوي اطاعت یې وکړي<sup>(۳)</sup> نیژدې صواب ته دا ګڼو چې میره حق د خدمت پر میرمنې د عرف او دیانت له لارې لري په لاتدیني دلائلو.

۱ د حضرت علی او فاطمې رضی الله عنهما له قصی نه داسې څرګندېږي، چې رسول الله صلي الله عليه وسلم د کورنۍ چارو کارونه د هغوي تر مینځ وویشل، نارینه ته د کور بهر کارونه، زنانه ته د کور دننه کارونه لکه پخلې، پاکول او نورو چارو باندې اشتهال لري چې د میرمنې دنده ده.

۲ د پورتنې خبرو اترو نه دا څرګندېږي چې هغه قول ته بنائي پام وساتو چې ویل یې: میره حق پر میرمنې ده چې پر هر مباح امر کې یې اطاعت وکړي، نو ګورو چې میره خوړلو، څکلو او ډوډۍ ته اړتیا لري، هغه پرې امر کوي

(۱) احکام القرآن الشيخ ظفر احمد العثماني. القسم الثاني من الجزء الاول ۴۷۶/۱.

(۲) الفقه الاسلامي وادلتها الدكتور وهبة الزحيلي ۳۳۴/۷.

(۳) احکام القرآن الشيخ ظفر احمد عثمانی، القسم الثاني من الجزء الاول ۴۷۶/۱.

چې دا شیان ورته نیار کړي، او کله چې امر کوي د هغې وجیبه ده چې اطاعت وکړي

۳- په یوه روایت کې له ابوهریره له نبي کریم صلي الله علیه وسلم نه داسې نقل شوي دي چې داسې یې فرمایلي دي: «که چیرې ما امر کړی شوی چې یو څوک دې چا ته سجده وکړي، نو ما به میرمنو ته امر کړی وای چې خپل میره ته سجده وکړي». او که چا خپلي میرمنې ته امر وکړي چې له تور غره نه سور غره نه واوړي یا له سور غره نه تور غره ته نو میرمنه وجیبه لري چې دا امر پرځای کړي<sup>(۱)</sup>

دا اطاعت که څه هم گټه نلري ورته لارمې ده چې پرځای یې کړي، نو څرنگه به د ژوند د چارو په تامین او سمبالولو کې د میره اطاعت نکوي.

۴- الله تعالی فرمایلي دي: «الرجال قوامون على النساء»<sup>(۲)</sup>

قوامت او سرپرستي د میره ایجاب کوي چې میرمنه یې خدمت وکړي.

۵- کله چې میرمنه د کور نه بهر په سختو او شاقه کارونو چې نارینه یې سرته رسوي لکه محاربه، درنده کارونه، د ځمکې خیرل او داسې نور، نو میرمنه ضرور به د میره او اولادونو خدمت کوي.

ځکه میرمنه باداره د کور ده او د کور د چارو سمبالول ددې دنده ده.

۶- که چیرې میره شتمن غني وي نو د میرمنې دا حق دی چې میره ورته نوکر د کور د خدمت لپاره ونیسي او دا حکم پرې د جمهورو<sup>(۳)</sup> علماو په

---

(۱) کنز العمال فی سنن الاقوال والافعال ۳۳۲/۱۶ د وکتل شي. او په همدې معنې حدیث د عایشی رضی الله عنها په روایت په سنن ابن ماجه کې د وکتل شي چې د محمد فواد عبدالباقي لخوا تحقیق شوي دي.

او په ترمذي کې د ابوهریره نه روایت شوي دي او ویلي دي چې دا حدیث حسن غریب دی (۲۱۹/۱)، او په دې اړه معاذ بن جبل، سراقه بن مالک، عایشه، ابن عباس، ام سلمه، انس او ابن عمر رضي الله عنهم نه روایات شته دي.

(۲) سوره د نساء ۳۴ ایت.

(۳) المغنی لابن قدامه ۵۶۹/۷.

نظر ديانۀ او قضاء لازم دی. اما ابن حزم لدې خبرې سره مخالفت کوي او وايي چې نفقه د ميرمنې د خادم پر ميره <sup>(۴)</sup> نه لازمېږي.

۷ - که چيري ميرمنه د ميره خدمت لکه پخلی او نوري چاري ونه کړي، او نوکر هم ونلري آیا دغه ميرمنه لکه ميره غوندې خوراک ته اړتيا نلري؟ نو ضرور به ميرمنه خائنه خدمت کوي او څه به د خوراک لپاره تيار وي، او پدې کې ميره ته هم برخه ورکوي.

۸ - له ميرمنې نه استمتاع (گټه اخستل) يوازې جنسې غريزي اشباع کول نه بلل کېږي، لکه چې شيخ ظفر احمد عثمانې صاحب وايي دا گټه اخستل عام دی هر راز گټو ته شاملېږي، نو خدمت د ميره او دهغه احتياجات او اړتياوي رفع کول ټول په استمتاع کې شامليدای شي.

نو ځکه امام ابن حبيب <sup>(۱)</sup> د ميره خدمت پرې لازم گڼي لکه پخول، د کور جارو کول، تنظيم د کور د چارو کول او داسې نور د کور د چارو دننه کارونه د دې په غاړه دي <sup>(۲)</sup>.

## ۴۹ - بنځه وجيبه لري چې خپل د زينت ځايونه غير له

خپل ميره نه بل چاته بنکاره نکړي. الله پاک فرمائي (ولا يبدین زينتهن الا لبعولتهن) <sup>(۳)</sup> او مراد له زينت نه مخ او دواړه لاسونه تر لمړۍ بندونو پورې دی، که چيري وويل شي: د بنځي همدغه ځايونه د فتنې را پارولو ځايونه دي او دا څرنگه کيدای شي چې غير له ميره نه نا محرمو ته هم استثناء شي نو په همدې علت د جمهورو نظر چې د بنځي ټول بدن پټ وي راجح نظر دی. خواب کې ويل شوي چې په دې اعتراض سره يوې نکتې ته مو توجه وشوه، خو ډير شيان مو هير کړه آیا په نظر نه لري چې په دې

<sup>(۴)</sup> المحلى لابن حزم وهو الامام ابو محمد بن علي بن احمد بن سعيد بن حزم ۹۰/۱.

<sup>(۱)</sup> وهو عبد الملك بن حبيب بن سليمان الاتدلسي القرطبي، فقيه ولغوي توفى سنة (۳۳۸هـ) راجع: ميزان الاعتدال ۶۵۳/۲ لابن حجر العسقلاني ۱۶۹/۸ - ۱۱۷.

<sup>(۲)</sup> زاد المعاد لابن الجوزيه بتحقيق شعيب الارنوط (۱۸۶/۵) مؤسسة الرسالة

(۱۴۱۲ - ۱۹۹۲ م).

<sup>(۳)</sup> ۳۱ آيت د نور د سوري.

دنيا کې ډير غريبان او فقيران هم اوسېږي. نو که چيري بنځو ته امر وکړئ چې دغه اندامونه پټ کړئ د هغوی ټول حوائج معطل پاتې کېږي<sup>(۴)</sup> يعنې دا د خدای لوی حکمت دی چې دغه ځايونه يې استثناء کړي دي په شريعت کې او بنائې پام وکړو چې سياق د قران د ميرمنې لوڅول د خپل د زينت ځايونه خپل ميره ته دي نه پرديو ته او که چيري وويل شي چې مخکې همدې آيت کې راغلي دي «ولايدين زينتهن الا ما ظهر منها»<sup>(۵)</sup> او مراد له استثناء نه همدا لاسونه او مخ دی. چې اجانبو ته هم د ضرورت له کبله لوڅولي شي ځواب کې ويل کېږي دا که جواز لري دلته مقصد د قرآن جواز يې د ميره لپاره دی. دا هغه جواز چې مخکې آيت نه څرگندېږي نه نفی کوي او د هغه بحث وروسته راځي. والله اعلم.

۵۰ - بنځه وجيبه لري چې امينه وي: خپل خپلوانو ته د ميره له کوره څه ورته کړي بي د اجازې دميره نه.

۵۱ - بنځه وجيبه لري: چې د لمانځه په وخت خپل د بدن غړي سره جوخت او جمع کړي. داسې خو علماء وايي مگر عموم د دي صحيح حديث چې رسول الله «صلی الله عليه وسلم» فرمايلي دي: (لمونځ وکړي هغه شان چې گوري زه لمونځ کوم) دغه شان لمونځ کول د بنځې ردوي. ځکه دغه خطاب نارينه او بنځې دواړو ته متوجه دي. يعنې دا چې دومره ځان جمع نه کړي چې تعديل د ارکان او نور وجايب د لمانځه ورته پاتې شي.

۵۲ - بنځه وجيبه لري: کله چې بلوغ ته ورسېږي د لمانځه په وخت کې خپل سر پټ کړي که څه هم په مينځ د کور کې وي. دا بنی چې د بنځې ستر حق الله دي پر بنځو باندې ځکه که نارينه يې ونه گوري هم دې ته لارمه ده، او دا وجيبه لري چې سر، غاړه او د بدن ټول غړي يې مستوره او پټ وساتي، او يوازې د ضرورت پر بنسټ کولای شي مخ لوخ کړي.

(۴) فيض الباری ج ۴ ص ۳۰۸

(۵) ۳۱ ايه د سورة نور.

۵۳ - ښځه وجيبه لري چې ځان د نارينه و په شان جوړ نه کړي. ځکه رسوالله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلي دي: چې الله (صلی الله علیه وسلم) لعنت وایي پر هغې ښځې چې ځان نارينه غوندې گرځوي او پر هغو نارينه و چې ځانونه لکه ښځو په شان کړي او ورته مخنث ویل کیږي. او په تاکید امر شوي دي چې مخنثان له کورونو نه وباسئ! ځکه امام شافعي او احمد او نورو (رحمهم الله تعالی) د هغوی د تبعید کولو حکم کړي دي.

۵۴ - ښځه وجيبه لري: چې داسې جامې وانه غوندي چې بدن یې ورڅخه ښکاره شي. ځکه صحیح مسلم یو حدیث روایت کوي چې رسوالله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلي دي: (دوه ډلې زما د امت د دوزخ د اور وړ خلک دي او ما تر اوسه پورې هغوي نه دي لیدلي: یوه ډله هغه ښځې دي چې داسې جامې یې اغوستې وي چې بدن یې ورڅخه معلومیږي دا جامې لرونکې لوڅې ښځې دي یعنې دوی جامې پر تن لري خو په حقیقت کې لوڅي دي، او دوي خپل سرو نه لکه د اوبسانو ګویانو په شان پورته غوندوي، دوي هیڅکله جنت ته نه داخلېږي او نه بوی د جنت میندلاي شي. دوهمه ډله: هغه نارينه دي چې ورسره داسې تازیانې وي لکه د غویانو لکۍ او پري د الله (ج) بندګان وهي)

تنګې جامې چې د بدن په درزونو کې ننوځي او د ډیر تنګوالي نه یو لږ برخې د بدن ورنه وتلي معلومیږي، په حکم د لوڅی ګڼل کیږي، نو پایله یې دا شوه چې ارومرو جامې دومره نازکې نه وي، چې د بدن غړې ورنه ښکاره شي او هم تنګې نه وي نو ضرور جامې پراخې وي چې ټول بدن پټ کړي.

۵۵ - ښځه وجيبه لري کله چې له کوره وځي عطرونه او

خوشبویې پر ځان ونه وهي، ځکه له ابوموسی اشعري (رض) نه

روایت شوي چې

رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلي دي: (هر هغه ښځه چې عطریات



استعمال کړي او په یوه ډله خلکو تیره شي خو هغوی د دې له خوشبویي نه استشمام کړي هغه زانیه (زناکاره) ده.<sup>(۱)</sup>

**۵۶- بنځه وجیبه لري:** چې د جاهلیت د زمانې غوندې خپل د بنایست ځایونه برېند نه کړي، او کله چې له کوره وځي ځان سینگار نه کړي.

**۵۷- بنځه وجیبه لري:** چې خپل ټیکری له سر، غاړې او ټټر نه تاو کړي ځکه الله (ج) په قرآن کریم سوره نور ۳۱ آیت کې فرمایلي دي: (ولیضربن بخرهن علی جیوبهن) خمر جمع د خمار ده او خمار هر هغه شي ته ویل کیږي چې بل شي ورلاندې پټ کړل شي، نو بنځه خپل سر په ټیکري سره پټوي، او په دې آیه مبارکه کې په ټیکري سره پټول د سر او غاړې او گریوان ذکر شوي دی ځکه جیوب له جَب نه اخیستل شوی او هغه سینې او ټټر ته ویل کیږي یعنی بنځه خپله غاړه او خپل گریوان پټ کړي. او بیا په صدر د همدې آیت کې وایي چې (قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم ویحفظوا فروجهم وقل للمؤمنات یغضضن من ابصارهن) یعنی ووايه مومنانو ته چې خپلي سترگي پټي کړي، دا پخپله بنی چې په بنځه کې یو ځای لوڅ شته چې سترگي پرې لگيږي او الله (ج) امر کوي چې سترگي ورنه واپروي، هغه ځای غیر له مخه او لاسونو تر مړوندو بل ځای نه دي، نو د مخ لوڅول د ضرورت له کبله جواز لري خو د غاړې او سینې لوڅول په هیڅ صورت جواز نه لري.

او بل دا چې عادت د بنځو په هغه زمان کې داسې و چې خپل ټیکری به یې له سر نه د شا خواته اچول او په دې توګه غاړه او سینه یې چې عورت و لوڅ پاتې کیدل، نو الله (ج) امر وکړ چې ټیکري د مخې له خوا په غاړه او سینه راتاو کړي او د مخ ورکې څه اشاره ونه شوه او دا هم بنی چې مخ عورت نه دي.

<sup>(۱)</sup> دا حدیث نسائی په (۲/ ۲۸۳) او ابوداود په (۲/ ۱۹۲) او ترمذی ۱۷/ ۴ مبارکفوری په شرحه او حاکم ۲/ ۲۹۶ او احمد په (۴/ ۴۰۰-۴۱۳) او ترمذی ویلی دی ((حسن او صحیح)) دی او ذهبي ورسره موافقه کړی ده.

۵۸- او په دې غرض چې ټول نارینه او ښځې خپل مسوولیتونه د الهي

احکامو په وړاندې د ښځې د حجاب په هکله درک کړي، لازم بولم لمړی د  
سوره نور ۴۲ آیت او بیا ورپسې د احزاب ۵۹ آیت او د دواړو آیتونو د  
توفیق ورکولو په هدف په لاندې ډول څیړنی ته تاسی پام واړوم:

لومړی د سوره نور نه چې د ښځې بډر ټول پټول غیر له هغه ځایه چې الله (ج)  
استثنا کړي دي داسی افاده کوي: **وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ**  
**وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى**  
**جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ آبَاءَ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ**  
**أَبْنَائِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا**  
**مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرَ أُولَى الْاِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ**  
**يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يَخْفَيْنَ مِنْ زِينَتِهِنَّ**  
**وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.**

ژباړه: او ووايه (ای محمده) ایماندارو ښځو ته چې پټې دي کړي له  
(نامحرمو) سترگي خپلي او ښه ټینگ دې وساتې خپل د شرم ځایونه په  
ستر سره او نه دي ښکاره کوي خپل د ښایست ځایونه مگر هغه چې ښکاره  
کېږي له دغه زینت څخه (د کار او کسب په وخت کې) او ضرور وادجوي  
پرونې خپل پر خپلو گریوانونو او نه دي ښکاره وي زینت (ځای د ښایست)  
خپل هیڅ چا ته غیر دخپلو میړونو نه او یا خپلو پلرونو یا پلرونو د میړونو  
خپلو ته یا ځامنو او لمسیو خپلو ته یا ځامنو د میړونو خپلو ته یا ورونو خپلو  
ته یا ځامنو د ورونو خپلو ته یا ځامنو دخویندو خپلو ته یا ښځو خپلو ته  
(یعني هغې ښځې ته چې دې سره ناسته ولاړه لري) یا خپلو وینځو ته یا هغو  
نوکرانو ته چې څه حاجت ښځو ته نه لري یا هغو هلکانو ته چې نه وي خبر  
په اسرارو د ښځو او نه دي وهې ښځې پښې خپلي له دي کبله چې د خلکو  
پام هغه څه ته واوړي چې پټوي یې دوی له زینت، ښایست (پازیب) نه غرض  
دا چې داسې حرکات اوسکانات ونه کړي چې د نارینه و شهوانی توجه ځان  
ته راجذب کړي. او توبه وباسی تاسې الله ته ټول ای مؤمنانو له پاره د دي  
چې تاسی ته ښیگڼه او کامیابی در په برخه شي او په دارینو کې (یعني هر

څه چې مخکې شوي ورنه توبه وباسئ او بيا د خداى (ج) د هداياتو او احکامو نه غاړه ونه غړوي

۹- منظور له تذکر د دې آيت دا دی چې (الاما ظهر منها) استثناء شوي او له احاديثو او اثارو څخه ثابتېږي چې مخ او ورغوي تر لومړي بندونو ورڅخه مراد دي، ځکه ډير ديني او دينوي ضروريات د هغو په لوڅولو ښځې مجبوروي او که چيري مطلقاً د پټولو حکم ورکړ شي، ښځو ته په کاروبار کې ډير رېږونه او تکاليف وړاندې کېږي. او اوس د احزابو دسورې حکم د حجاب په هکله راورو، چې ظاهراً د مخ پټول ورنه څرگنديږي او لازم بولم چې د دواړو تر مينځ تطبيق ورکړ شي. (يا ايها النبی قل لازواجکم وبناتکم ونساء المؤمنین یدنین علیهن من جلابیبهن ذالک ادنی ان یعرفن فلا یؤذن وکان الله غفوراً رحیماً)<sup>(۱)</sup> يعنې: ای نبی ووايه ښځو ته دې او لویو ته دې او د مومنانو ښځو ته چې خواره دي کړي پر ټولو ځانونو خپلو له خپلو جلابیو نه (جلابیب جمع دجلاباب ده او جلاباب شیخ انور کشمیري په فیض الباری)<sup>(۲)</sup> کې داسې بیان کړي دي. هغه یو لوی حجاب دي چې د ټيکري په څیر له سر نه تر پښو پورې پرې ښځې ځان پټوي، دغه پټول د بدن نژدې دي دې ته چې وبه پیژندی شي دوي، نو ایذاء به ونشي رسولی دوی ته او دي الله (ج) ښوونکی د خطیاتو، ډیر رحم والا په انعام د اجرا او ثواب سره.

له دینه څرگنديږي چې مخ د ټول بدن سره پر دغه لوی څادر ((جلاباب)) چې معمولاً اوس ورته حجاب ویل کېږي او د ټيکري د پاسه اغوستل کېږي پټ کړل شي او دا په ډاگه متناقض دې له (الاما ظهر منها) سره د نور په سوره کې چې د مخ او تر لومړي بندونو پورې له پټولو نه استثناء شوی دی هم دغه راز بخاري او مسلم او نورو له ام عطیه (رضی الله عنها) نه روایت کړی چې هغې وویل: رسول الله ((صلی الله علیه وسلم)) موږ ته امر وکړ چې د وړوکي او لوی اختر لمانځه ته ولاړې شو، او څوک چې موږ نه میاشتني عادت (حيض) پري راغلي وي، په لمانځه کې به شرکت نه کوي خو د مسلمانانو د خیر او نیکمرغۍ په دعا کې به گډون کوي، ما ورته وویل: ای

(۱) احزاب سوره ۵۹ ایت.

(۲) فیض الباری ۱/ ۳۸۸.

د الله استازيه كوم يو زموږ كه جلباب (په اصطلاح حجاب چې ټول بدن يې پټ كړي په شمول د مخ) ونه لري؟ رسول الله ((صلى الله عليه وسلم)) وفرمايل: د هغې خور دې خپل جلباب پرې واچوي.

د جلباب په تفسير كې (۷) قوله حافظ ابن حجر (رحمه الله) په فتح الباري<sup>(۱)</sup> كې نقل كړي دي. يو قول يې دا دي چې هغه توره لويه جامه ده چې ښځه يې د خپلو جامو او ټيكرې د پاسه كله چې له كوره وځي اغوندي. بغوي په خپل تفسير كې ويلي دي: جلباب يوه لويه پراخه جامه ده چې ښځه يې برسیره د خپل كميس او څادر آغوندي او ځان پرې پټوي.

ابن كثير<sup>(۲)</sup> كې ويلي دي: جلباب هغه لوی څادر دي چې د ټيكرې د پاسه اغوستل كيږي او قرطبي هم دغه شان لوی څادر بللی دی، او ځكه ما د حجاب په نامه چې نن زمان د ټولو جامو د پاسه اغوستل كيږي تعبیر كړ.

۵۴- په هر صورت دواړه آيتونه د سوره نور او احزاب سره متناقض څرگنديږي او ښايې دې قاعدې ته پام وساتو چې د قرآن يو لړ آيتونه د يو لړ نورو تفسير كوي، نو د سوره نور د آيت نه څرگنديږي چې مخ عورت نه دي او پټول يې واجب نه دي، په دې توجيه سره كولای شو چې خورول د جلباب په سوره احزابو كې مقيد په غير د مخ كړو، خو د دواړو آيتونو تر مينځ توافق راشي او له تضاد نه خلاص شي. دوهم دا چې سنت بيان د قرآن كوي، عموم يې خاص گرځوي مطلق يې مقيد كولای شي او دا څرگند واقعيت دي چې د مخ پټول واجب نه دي د ډيرو نصوصو د سنت په واضح دلالت سره، نو اړو مرو تفسير د دې آيت د احاديثو او ټولو سنتو په رڼا كې صورت ونيسي، او مطلق پرې مقيد وگرځول شي.

نو په مجموع كې د ټولو نصوصو په نظر كې نيولو سره ثابتيږي چې د مخ پټول او ستر واجب نه دی، او دا د ډيرو علماؤ مذهب دي لكه چې ابن رشد (رحمه الله) په (بدايه)<sup>(۱)</sup> كې تذكر وركړی چې دا د ابوحنيفه، مالك او

(۱) فتح الباري ۱ ج ۳۳۶ ص

(۲) ابن كثير ۵۱۸/۳

(۱) بدايه المجتهد ۸۹/۱

شافعي (رحمهم الله) مذهب دی او دا یو روایت د امام احمد (رحمه الله) هم دی.

لکه چې په (المجموع)<sup>(۲)</sup> کې راغلي او امام الطحاوي<sup>(۳)</sup> په (شرح المعاني) (۹/۲) کې له دواړو یارانو د امام ابوحنیفه نه تذکر ورکړي دي او په (المهمات) د امام شافعي له کتابونو نه په اسلوب د قطعیت سره مخ لوټول د ضرورت پر بنسټ صائب نظر بللی دی، همدغه راز شیخ شربيني<sup>(۴)</sup> په (اقناع) ۱۱۰/۲ کې همدغه رای تائید کړي دی. اما یو قید ښایي په نظر ونيول شي چې پر مخ او لاسونو زینتي او د ښایست شیان پورې نه کړي نظر په عمومي قول د الله (ج) چې فرمایلي دي: ولا یبدین زینتهن (یعني نه دي ښکاره کوي خپل زینت خلکو ته، او یوازې خپل میره ته به ښکاره کوي، او که چیري زینتي او د ښایست شیان یې پر مخ ووهل نو پري واجب دي چې ستر وکړي، په تیره بیا په دي زمانه کې چې ښځو د ډول ډول آرایش او رنگونو او پوډرو د استعمال فنون لاس ته راوړي دي، چې هیڅ یو مسلمان نه شي کولای په تحریم یې شک وکړي. او که څیر شو همدا حکمت د الله تعالی (ج) په امر کې څرگندیږي چې په خورولو د لوی څادر پر مخ او ټول بدن کړی دی، ځکه فرمایلي یې دي چې په دي توگه تا سې پیژندل کیږي چې پاکه، عفیفه، محصنه او ازاده یې، او کنیز او لاوبالی او بی دینه او بی تقوی نه یاست څو فاسقان او فاجران تاسې ته اذیت او مزاحمت وکړي.

۲۰ - اوس یو تحقیقي بحث د احزابو د سورې د (یدنین علیهن من جلابیهن ذالک ادنی ان یعرفن فلا یؤذن) د معنی په توجیه کې په لاندی ډول څیړو: یعنی خواره دې کړي پر ټولو ځانونو خپلو له جلابونو (څادرونو) خپلو څخه، دغه پټول د ټول بدن نژدې دي دې ته چې وبه پیژندل شي دوي نو اذیت به ونه شي رسولي دوي ته.

(۲) المجموع ۱۶۹/۳

(۳) شرح المعانی ۹/۲

(۴) الاقناع ۱۱۰/۲

شيخ ناصر الدين الباني په خپله <sup>(۱)</sup> رساله کې د (حجاب المرأة المسلمة) يعني د مسلمانې ښځې حجاب تر نامه لاندې داسې ليکلې دي: يوی ډلی چې لومړی ځلی معنی د دي قول د الله (ج) تر کتنې لاندې نیولی دی ویلي دي د الله تعالی امر په بشپړ خوړولو د (جلباب) لوی څادر په ځان نوموړی آیت کې داسې معنی افاده کوي چې په دې وسیله د فاسقانو له تعرض نه دوې وژغورلی شي ځکه فاسقانو ښځو باندې تیری او تجاوز کولو نو ازادو ښځو ته امر وشو چې دغه لوی څادر باندې ځانونه پټ کړي خو فاسقان تشخیص کړي چې دوی حرائری (آزادي) ښځې دي او ځکه نو د هغوی له تعرض نه ډډه وکړي.

له دغه راز تفسیر نه دا څرگندېږي چې د جلباب (هغه لویه جامه له سر نه تر پښو پورې چې اوس اوس ورته حجاب ویل کېږي) هله امر نه کیږي چې فاسقان ښځو باندې څه تعرض نه کوي، او یا کله چې وینځې وجود ونه لري، لکه چې اوس اوس زمونږه زمانه کې مریټوب له مینځه وړل شوی دی نو د علت په نشتوالي سره معلول (په لویه جامه ځان پټول له سره تر قدمه) پورې نغښتل هم له مینځه ځي او همدغه راز توجیه یو لړ معاصرو لیکوالانو کړي دی او په هغه رساله کې چې د (قرآن او وینځې) په نامه خپره شوي ده په ۵۹ پاڼه کې داسې ډاگیزه شوي ده: «د تاسې پام دې ټکي ته اړوم چې داسې روایتونه د احزابو د سورې د دغه آیت په اړه راغلي چې د آزادو ښځو او وینځو لباس یو شاته و، او فاسقانو به له کوم توپیر نه ښځو ته مزاحمت او اذیت ورساوه» نو پورتنې آیت راانازل شو خو آزادي ښځې د داسې لوی څادر په آغوستلو سره مشخصې شي او وپیژندلې شي او په دې وسیله له اذیت او ازار نه بچ پاتې شي. او یا په بل تعبیر سره: دغه لویه جامه باندې ځان پیچل یو زمانې ځانگړی ضرورت بریښي.

يعني دا چې غواړي داسې څرگند کړي چې اوس دغه جلباب ته (لوی څادر چې له سر نه تر پښو پورې) پرې پټول کیږي څه ضرورت نه لیدل کیږي.

(۱) حجاب المرأة المسلمة في الكتاب والسنة، ناصر الدين الباني ص ۴۴-۴۵

څکه د دغه لیکوالانو په نظر علت د اغوستلو یې زائل شوي دی د مریتوب د زوال سره او اوس ټولې ښځې آزادې دي. وگوره چې څرنگه نه پوهیدل په ضعف د یو لړ روایاتو موجب کیږي چې یو قرآني امر او بیا نبوي امر معطل پاتې شوی او نبوي امر مخکې د ام عطیه په روایت کې ذکر شوي و. او په داسې غلط توجیه سره له تطبیقه پاتې شي د علت د زائیدو په گمان.

٦٨ - شیخ ناصرالدین الباني (رح) چې د زماني نامتو ستر محدث او عالم دین دی، په پای کې داسې وایي: موږ له داسې فاسد تفسیر او توجیه نه بیزاره یو ځکه دغه راز نظر یا د عالم خطایې او یا د فاضل او عاقل بې تجربه توب او نه پوځوالی او دقت په تفکیر کې ښی او یا دا یو بریده ناروا درواغجن تهمت او افتراء ده، ځکه ورکې فاسقانو ته لاس خلاص پرېښودل شوي خو پر شرف او عزت د اسلامي وینځو، ښځو ډاگیزه تعرض وکړي، او دا مصیبت د تل له پاره نه د یو زماني ځانگړی وخت له پاره دی. او دا هم جوته ده چې دوه تنه اهل د اسلام په دي کې اختلاف نه لري چې حرمت د زنانه له ازادې ښځې سره لکه حرمت د زنا له کنیزکې سره دی، او حد د زنا پر زانې له ازادې ښځې سره لکه حد د زنا پر زنا کوونکي له وینځي سره یو شان نافذ کېږي، او د دواړو تر مینځ په دي برخو کې څه توپیر نه شته. نو د داسې او ورته د داسې مسایلو په هکله واجب دي چې وروسته له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه د هیڅ چا وینا ونه منل شي غیر له هغه صورت نه چې اسناد یې رسول الله (ج) ته ورکي. <sup>(۱)</sup> شوي وي.

<sup>(۱)</sup> دغه تعبیر سره الباني (رحمه الله) د حضرت عمر (رض) هغه وینا ته گوته نېسې چې د زادې ښځې او وینځي تر مینځ د ستر په هکله کړی دی. او زیلي په نصب الرایه « ٢٠٠ / ١ » او ابن ابی شیبې په « ٢ / ٢٨ » او بهیقي « ٢ / ٢٢٦ - ٢٢٧ » تشریح کړی دی او ویلی دی (اثر له عمر (رض) په دي برخه کې صحت لري او ابن حزم وروسته له ٢٢١ / ٣ پاڼې نه دخپل کتاب المحلی کې تصریح کوي چې غیر له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه د بل چا وینا حجت نه شي کیدای او خپل د دې خبرې گواه د بې عایشې حدیث ګرځوي چې وایي (رسول الله (ص) د دې حجرې ته ورغې او د دوی وینځه ورنه پټه شوه، رسول الله (ص) وفرمایل: بالغه شوي ده؟ هغو وویل: هو نو د خپلي لنگۍ (دستار) نه یې یوه برخه ورته پرېکړه او ورته یې وفرمایل: په دې ځان پټ کړه. ابن ابی شیبې دا په ٢٢ / ٢ تخریج کړی دی.

۲۳- او که څه څیر شو زموږ مخکینی توجیه له حدیث د انس (رض) سره  
تعارض او ټکر نه لري، او دا حدیث داسې پیل شوي چې: کله نبي کریم (ص)  
خپل ځان له پاره د خیر له اسیرانو نه صفیه بنت حبیب غوره کړه، صحابه  
کرامو سره وویل: پوه نه شولو چې نکاح یې ورسره وکړه د بنځې په صفت او  
یا یې ونيوله د ام ولد په بڼه وینځه، نورو صحابه و په ځواب کې وویل (که  
چیري حجاب لاندې یې پټه کړي هغه یې بنځه ده او که حجاب یې پرې وانه  
چولو نو وینځه یې ده) نو کله چې وغوښتل سپور شي هغه یې د اوبښ په شا  
کینوله او د حجاب لاندې یې پټه کړه. نو پوه شول چې هغه یې په نکاح کړي  
ده، او په بل روایت کې داسې راغلي دي: هغه رسول الله (صلی الله علیه  
وسلم) پټه (مستوره) کړه او خپل شاته یې کینوله او خپل څادر یې پر شا او  
مخ د هغې وغورځاوه او له پښو نه یې راتاو کړ او لاندې یې کلک وتاړه او  
دخپلو بنځو په شان یې وگرځوله.<sup>(۲)</sup>

موږ وایو کوم مخالفت چې د دې حدیث او هغه توجیه چې موږ په تفسیر د  
پورتنی آیت کې غوره کړي ده نشته ځکه په دې حدیث کې د صحابه و قول  
چې (که حجاب پرې اچولو سره یې پټه کړه بنځه یې ده) دا احتمال ورکې  
شته دي چې مخ یې هم پټ کړ لکه چې د هغوې له دې برخې وینا نه  
څرگندېږي

(او خپل څادر یې د هغې پر شا او مخ واچولو) او اراده ددې احتمال دا خبره  
تقویه کوي چې د رسول الله (ص) د حرائرو (ازادو بنځو) له خصوصیاتو او  
ځانگړتیاو نه دا هم و چې مخونه به یې پټول لکه مخکې چې اشاره مو  
کړیده، او وروسته به هم راشي، د رسول الله (ص) د ازادو بنځو پر دغو  
ځانگړتیاوو د وینځو په پرتله صحابه کرام پوهیدل چې داسې یې وویل: که  
چیري یې پټه کړه بنځه یې ده او که چیري یې پټه نه کړه نو یې وینځه  
وگرځوله نو د صحابه کرامو دا وینا چې (که پټه یې نه کړه) مقصود د هغوې  
نه پټول د مخ دي او دا دا معنی نه لري چې نور بدن د وینځې په شمول د

(۲) دا حدیث بخاري په (۷) ۳۸۷ او په ۱۰۵/۹ او مسلم په ۱۴۶-۱۴۷ او امام احمدیه ۱۲۳/۳-۲۲۶-۲۶۴



سر، سينه او غاړه يې پټ نه شي او په دې توگه دغه حديث له نوموړې آيت سره تطبيق ورکول کيږي او الحمدلله په دې تطبيق سره څه تعارض نه پاتې کيږي.

که څه هم شيخ الاسلام ابن تيميه (رحمه الله) په تفسير د سوره نور کې وروسته له دې چې د انس (رض) حديث ته يې په اشارې سره په ۵۶ پاڼه کې داسې ويلې دي: حجاب آزادو ښځو پورې ځانگړتيا درلوده نه وينځو پورې لکه څرنگه چې دا د مؤمنانو کړنلاره وه او د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) او د هغه د خلفاء په زمانه کې آزادو ښځو به حجاب اغوست او وينځې به بې حجابه وي.

دا خبره د هغه ډيره زياته غريبه ده ځکه يې اسناد د مؤمنانو کړنلارې ته د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) په زمانه کې کېړې ده، يعنې په سنت تقريرې د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) اتکا لري، که چيرې دا خبره په صريح نص سره ثابت واى، نو بشپړ حجت به و، د ځانگړتيا په دعوى کې او واضح دليل به و په تخصيص د دې قول د الله تعالى (ج) (ونساء المؤمنين) په آزادو ښځو، نو بيا به موږ له خپلو پورتنيو خبرو نه راگرځيدلې و، مگر زه فکر کوم داسې تعبير صحت نه لري او هم نه دى وارد شوى کوم نص چې د هغه پرې اسناد شوي وي، يوازې او يوازې د حضرت انس (رض) حديث دى په دې باب کې او د هغه په محتوي او بيا تطبيق يې له ذکر شوي آيت سره وڅيرل شو، نور غير له همدې حديثه د ابن تيميه له خوا نه دي وارد شوي. (۱) والله اعلم.

نو زما په نظر د دې څيړنې پايله په تفسير د (ذالك ادنى ان يعرفن فلا يؤذین) کې پر خلاف د ډيرو تفسيرونو داسې تفسير صحيح څرگندېږي چې ښځه کله ځان پر حجاب پټ کړي، نو خلك پوهيږي چې دا عفيفه، محصنه او پاکه ښځه ده، نو د فاسقانو او غيرمهدبو ځوانانو او د ټولنيزه روزنې نه بې برخې او بې باکو خلکو له اذيت نه په ناوړه ويناوو او يا حرکاتو بچ پاتې کيږي، او که چيرې د بې ستره او بې حياء په شان له کوره ووتله، د

(۱) شيخ ناصر الدين الباني (المرأة المسلمة) ص ۲۴ - ۴۷.

غير مهذبو او فاسقانو د تعرض او اذيت موجب گرځي، او دا يو واقعي تصوير د قرآن كريم دي چې نن زمان يې موږ وينو او په راتلونكې كې هم همدا واقعيت به خلك گوري، نو كه چيري ښځې د الله د امر په مقتضى حجاب واغوندي هم دوى ته او هم نارينه و ته ټولو ته خير دى او مخكې مو د حجاب معنى د جلباب په معنى غوزه كړه، ځكه حجاب په اصطلاح ددي وخت عبارت له لوڼي جامې نه دى چې د ټيكرې او كاليو د پاسه اغوستل كيږي په كابل كې به اكثرأ حجاب تور رنگ درلوده او مخ وركې د پوزتنيو ذكر شوو دلايلو له مخې لوڅ و. خو خپل وظيف او كار په ټولنه كې تر سره كړي.

### ۶۳۰ - د مخ پټول واجب نه دي:

ډير مشايخ نن زمان پرله پسې ليكنې كوي چې د ښځې مخ عورت دى او مخ لوڅول يې جواز نه لري او حرام دي، او كوم بحث او څيړنه چې ما مخكې له تطبيق وركولو د آياتونو او احاديثو له تذكراتو نه راټول كړي دي، د هغوى د داسې سوچ پر ضد كفايت كوي، او همدغه راز يوه ډله نور داسې ليكولان دي چې مخ پټول بدعت او زياتى په دين كې بولي. دغه دواړه ډوله فكرونوكې زياتى ليدل كيږي ځكه د مخ او لاسونو تر مړوندونو پورې پټول اصل په سنت كې شته دى او د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) په زمانه كې معروف و، لكه څرنگه چې رسول الله (صلی الله عليه وسلم) دغه معلومدار امر ته گوته نيسي او وايي (ښځه دې د احرام په حالت كې نقاب نه اغوندي او نه دي (لاس كشي) په لاس كړي<sup>۱</sup>)

د ښځې ټول بدن پټول په هر څه چې گنډلي يا غير گنډلي شوي شي وي لازم دى، او يوازې د مخ پټول يې په احرام كې حرام دى او ضرور دې لوڅ وي، او د لاسونو پټول په لاس كښو د احرام په حالت كې په اصح روايت د شافعي مذهب حرام دى. په دې توگه د مخ او لاسونو لوڅول په حج كې د احرام په حالت كې ضروري دي.<sup>(۲)</sup>

(۲) صحيح مسلم بشرح النووي ص ۷۴، الجزء (۸) موسسه مناهل العرفان بيروت

۱- شيخ الاسلام ابن تيميه (رحمه الله) په دې اړه وايي: دا ښى چې نقاب او لاس كشي به هغو ښځو اغوستلى چې احرام كې به نه وي، نو دا ډاگيزه بيلگه ده د ښځې د مخ او لاسونو د پټولو.<sup>(۳)</sup>

۲- حضرت عمر (رض) سوچ كاوه چې د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) پر نبوي حريم او د مطهر وازول چو د نامحرمو خلكو راتگ او پوښتنې كولو محدوديت او بنديز ولگول شي، ان تر دې چې په ډاگه يې وويل: اى رسول الله (صلى الله عليه وسلم) پر ښځو دې حجاب ولگوه مقصد يې يوازې د مخ پټول نه و غوښتل يې چې ټول بدن يې پټ وي او څوك يې بيخې ونه وينې، بيا وروسته آيت د حجاب نازل شو چې الله تعالى وفرمايل: (و اذا سالتموهن متاعاً فاسالوهن من وراء حجاب ذالكم اطهر لقلوبكم وقلوبهن) يعنى كله چې له زوجات مطهراتو نه د كوم شي په هكله پوښتنه كوي د حجاب تر شا پوښتنې او دا كار ستاسې او د هغوى زړونو كې ډير پاكوالى ساتونكې دى. او وروسته له دې امر نه بيا خلكو د پردې تر شا د بيبيانو سره پوښتنې كولې نه مخامخ او كه كوم متاع به يې غوښت هغه هم د پردې تر شانه، دا چې مخامخ ورسره كينې او ډوډۍ وخوړې دا آيت د حضرت عمر (رض) د نظر سره موافق نازل شوى دى، لكه څرنگه چې بخاري<sup>(۱)</sup> په كې له انس (رض) نه روايت كوي چې عمر (رض) وويل: ما رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ته وويل: ستا كورنۍ ته نيك او بد خلك ننوځې كه چيري دې امهات المومنين باندې د حجاب امر كې اى واى، خداى (ج) د حجاب دغه آيت نازل كړ. او بيا حضرت عمر (رض) كله چې سوده وليدله او له بدن نه يې چې هغه جسيمه وه وپيژاندله، نو عايشه (رضى الله عنها) وايې چې د عمر (رض) رغبت پيدا شو چې بيخې د

<sup>(۳)</sup> قفاز: هغه وړين يا نخي اله ده چې ښځې يې په لاس كشوي، گوتې او ورغوي يې او كله تر مړونده پورته د يخنۍ په حالت او يا د اوبدلو په وخت كې د دورو او گردو غبار نه د بچ پاتې كيدو له كبله اغوستل كيږي هغه په لاس كې د پښو د سوزو او جرايو په شان ښل كيږي.

نقاب: هغه پرده ده چې پر پوزې او د مخ پر شاوخوا تړل كيږي.  
<sup>(۱)</sup> بخاري ۴۲۸/۸.

رسول الله (صلی الله علیه وسلم) بنحی له کوره ونه وځي او ځانونه هم له خلکو نه پټ وساتي، خو شارع حکیم الله تعالی دا ځلي د هغه د منظور برخلاف د کور نه د وتلو اجازه وکړه څو تنگی او مشقت له هغوی نه لري کړي او الله (ج) حرج او مشقت په دین کې نه غواړي.

۳- د صفیه بنت شیبه نه روایت شوی دی چې ویلې یې دي: ما ولیده عایشه (رضی الله عنها) چې د کعبې د طواف په وخت کې نقاب یې اغوستی و.

۴- همدغه راز له اسماء بنت ابوبکر (رض) نه روایت دی چې ویلې یې دي: موږ مخونه له نارینه و نه پټول.

داسې او داسې نور احادیث افاده د مشروعیت د مخ پټولو کوي اما دا ټول دلالت په وجوب د ستر نه کوي او افاده د جواز کوي یعنی که وبی کړي هم صحیح دی او که مخ لوڅ کړي هم پروا نه لري منتهی نه شي کولای کوم ګروپ یا حکومت پر چا په زوره د مخ لوڅي او یا مخ پټي امر وکړي، او د ضرورت تعلیم او نورو اړتیاوو له کبله کولای شي مخ لوڅ کړي. لکه څرنگه چې ګورو په (۱۶۸۸) ماده د مجله الاحکام په شرح کې داسې تذکر ورکړ شوی دی د ذخیره په کتاب کې دا مساله راغلي ده که حجاب داره ښځه د کور دننه اقرار وکړي او شاهد د دروازې له خولې نه د هغې اقرار واوریده او دغه کور یله لاره نه درلوده او پوه شو چې غیر له هغې نه بل څوک ورسره نشته نو پرې شهادت ورکړ صحیح دی ځکه ده ته علم حاصل شو چې دا د دې اقرار و<sup>(۲)</sup>

لدینه دا څرګندېږي چې که ښځه محدره وي (( ځان پټه و ساتي )) او و نه غواړي چې حجاب لرې کړي څوک پرې جبر نشي راوستی چې ضرور د مخ لوڅ کړی او بهر له کوره شي،  
او همدغه راز په همدغه مرجع کې<sup>(۱)</sup>

<sup>(۲)</sup> دعوی ووسایل اثبات ان از نگاه فقه و قانون. تالیف پوهاند محمد اسحاق حسین خیل، کتاب درسي برای صنف سوم پوهنځي شرعیات، سال طبع ۱۳۷۵ هـ.ش، ص ۱۵۷.

<sup>(۱)</sup> دعوی ووسایل اثبات پورتنی مرجع ص ۱۶۱.

داسې راغلي دي!)) که چيري مالک باحجابہ بنځه وه چې له کوره باندې نه وتله او نارينه و هغه نه ليدله، که چيري ملکيت يې شهرت درلود شاهد ته جواز شته دی خو د هغې په ملکيت شهادت ورکړي.

او دا په ډاگه بنسې چې څوک نشي کولای بنځه په زوره له کوره وتلو ته مجبوره کړي، او يوازې مخ لوڅول د ضرورت پر بنسټ جواز لري او واجب ندي چې مخ پټ کړي يا لوڅ کړي، د جواز آووجوب تر مينځ توپير بنسايې په نظر ونيول شي.

د مخ حدود: د مخ حدود د فقهي په کتابونو کې بيان شوي دي چې له پاسه د سر د وينستانو له پيل نه تر اخر د زنې، او د غوږ له يوې نرمې نه تر بلې پورې، همدغه راز د آهل لغت له خوا تعريف شوی دی لکه چې احسپهاني په خپل (مفرداتو) کې ويلي دي مخ يوه ډيره لوړه، شريفه او معظمه برخه د بدن ده چې لومړی له بل چا سره پرې پيژندگلوی راځي. اما غوږونه له ظاهر وينا د رسول الله (صلی الله عليه وسلم) نه چې فرمايلي يې دي: (الاذن من الراس) يعنی غوږونه دسر يوه برخه ده، نو په دې توگه د مخ يوه برخه نه گڼل کيږي.

۴۴- د کورنۍ نارينه د بنځو کوټو ته له اجازې پرته نه شي

ننوتلای، خو بنځې بې خبره داسې حالت کې ونه وينې چې نه بنسايې په داسې حالت کې وليدل شي. قرآنکريم فرمايي (واذا بلغ الاطفال منكم الحلم فليستأذنوا كما استأذن الذين من قبلهم)<sup>(۱)</sup> يعنی او کله چې ورسيدل واره هلکان ستاسې حد (بلوغ) عقل ته نو اجازه دې وغواړي په ننوتلو کې پر تاسې باندې، لکه چې اجازه غوښته هغو کسانو چې بالغان شوي و پخوا له دغو اطفالو.

په دې مبارک آيت کې گورو چې علت د دې امر ته اشاره شته او هغه بلوغ او پيدا کيدل د جنسي غريزې د احساس حالت دی چې په دغه سن کې حاصلیږي او له دې کبله دا حکم پرې لگيږي او مخکې له دې حالت نه څه لزوم د اذن غوښتو ته نه ليدل کيږي. او همدغه راز پرديو ته امر کوي چې

(۱) سوره نور ايت (۵۹).

بې له اجازې د چا کور ته مه ننوځې او داسې فرمايې: **يا ايها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوتا غير بيوتكم حتى تستانسوا وتسلموا على اهلها ذالكم خير لكم لعلكم تذكرون**<sup>(۲)</sup> يعنې اى مومنانو مه ننوځې تاسې هغه کورونو ته چې د تاسې نه وي تر هغې پورې چې تاسې اجازه وغواړې او سره وغوږيږئ (له بهره او اذن واخلي) او سلام واچوې پر اهل د دوى (دغه خبر ورکول او اجازه غوښتل) د تاسې غوره دى تاسې ته له ننوتلو بې اجازې نه ښايې تاسې پند واخلي په دې سره.

له دې آيت نه بنسټيز اصل د يو مدني ژوند څرگنديږي چې د هر چا کور د هغه د امن ځاى دى او په نورو باندې حرام دى چه ورکې بې اجازې ننوځې او له دينه د کور حرمت څرگنديږي چې دا دومره په ټولنيز ژوند کې اغيزناک عمل دى چې په اساسي قوانينو د نن زمان مدني ژوند کې پرې ټينگار کيږي، او نن زمان په امريکا او اروپا کې کله چې څوک زنگ د کور وهي د کور دننه ورسره مخابره کوي چې ته څوک يې او کله چې ويې پيژنې او يې وغواړي بيا ورته اجازه ورکوي او که نه ورته ځواب ورکوي،

په حديث کې راغلې دي چې درې ځلي دي دق الباب وکړي که چيري چا ځواب ور نه کړ نو بيرته دي ولاړ شي نو په دې توگه که د چا کومه پوښتنه او يا د کوم متاع غوښتنه وه د حجاب تر شا دي د ښځو نه وغواړي او د کور حرمت دې بې له اجازې نه هټک نه کړي او دا له عمومي حقوقو د هر يو په ټولنيز ژوند کې دى چې څوک د ده د کور حرمت ته سپکاوى ونه کړي او حتى تلاشي د کور او پلټنه بې اجازې د محکمې په قانون کې اجازه نه ده ورکړ شوې.

٦٥- دا ټول مخکې ذکر شوي احکام چې په لنډه توگه وڅيړل شول، د ځوانې ښځې له پاره و، چې د بلوغ له نږدېوالي نه ستر د عورت پرې نافذيږي تر هغه وخته چې جنسي جاذبيت ورکې وي، او کله چې عمر يې له دغه حالت نه واورې او په اصطلاح لويه بوډى شي د عمر په تيريدو سره بيا تخفيف پرې راځي لکه څرنگه چې قرانکريم فرمايې (والقواعد من

(۲) د نور سوره ۲۷ آيت.

النساء اللاتى لاير جون نکاحاً فليس عليهن جناح ان يضعفن ثيابهن غير متبرجات بزينة وان يستعففن خيرلهن<sup>(۱)</sup> يعنى زړې ناستې له ښځو هغو څخه چې اميد نه لري دوى د نکاح په سبب د ډير زړووالې نو نشته پر دوي هيڅ گناه چې کيږدي (وباسې دوي ظاهري) جامې خپلې لکه چادري يا نقاب په داسې حال کې چې ښکاره کوونکې نه وي د ښايست خپل او دلا چې دوي ځان وساتې له ويستلو د ظاهري جامې څخه هم، خير دى دوى ته او الله (ج) ښه اوريدونکې د ټولو اقوالو ښه عالم دى په ټولو احوالو.

په دې آيت کریمه کې هم علت د تخفيف پخپله نص کې تصريح شوى دى او هغه رسيدل داسې پړاو د عمر ته چې نورې شهواني غوښتنې يې له مينځه ځي او د هغې جنسي جاذبيت زایلېږي او همدغه مراد له (لايرجون نکاحاً) څخه دى او بيا هم الله (ج) په اخر کې توجه د داسې ښځو دي ټکې ته اړوي چې د دوى ويستل د جامو د خپل زينت د ښودلو په منظور نه وي او که چېرې داسې قصد دوى ولري نو بيا ورته جواز نشته چې له سر نه جامې لري کړي او دا حکم د تخفيف يوازې هغو زړو ښځو ته دى چې زړښت هغوى له ډيرې پاملرنې جامو ته خپل بې اعتناء گرځوي او خلک هغوى ته د درناوي او احترام په سترگه گوري نو داسې ښځې کولای شي خپل ټيکري په کور کې له سره وباسې او هم د باندې خپل حجاب چې برسیره پر ټيکري او جامو اغوستل کيږي وباسې او يوازې د ټيکري او عادي جامو سره له کوره ووځي. والله اعلم.

۶۹- ښځه وجيبه لری چې د ميره اطاعت وکړي او که نه هغه ناشزه ده او نفقه يې ساقطېږي.

کله کله ښځه د خپل ميره له اوامرونه غاړه غروي، د هغه خبرې نه مني، په تيره بيا د خوب پر وخت يې که راوبولي او د هغې له خوا ونه منل شي په داسې حالت کې يعنې د ميره له اطاعت نه وتلې ته ناشزه ويل کېږي او د نشزله کلمې نه اخستل شوى چې د ځمکې جگ ځای ته ويل يگېږي، ابن منظور وايي: ناشزه په دې منظور سره هغې ښځې ته ويل کېږي چې له ميره

(۱) د نور سوره ۶۰ آيت.

نه ځان پورته گڼي او د مېړه نه نافرمانی کوي او د مېړه د اطاعت نه ځان باسي نو کله چې بنځه داسې زویه ولري د هغې تاء ديب په محرومېدو له نفقې سره سرته رسېږي. او اصل د دی په تاء ديب کې د قرانکریم دا مبارک آیت دی چې فرماني.

[و هجره ن في المضاجع وضربهن فان اطعنكم فلا تبغوا عليهن سبيلا ان الله كان عليا كبيرا ] ژباړه:-- او هغه بنځې چې ويرېږي تاسي له سرکشی (بد گذرانی) د دوی نه نو نصیحت وکړئ دوی ته او پرېږدئ تاسې دوی (خپلې شاوې ورته وگرځوئ) په ځای د خوب (که په نصیحت سمې نشوې) او ووهی تاسې دوی که (په بيلتون هم سمې نه شوې) که اطاعت یې وکړ تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوی باندي لاره (د ضرر او اذایت) بیشکه الله دې ډیر پورته (په غلبه او مرتبه کې) ډیر لوی (له ټولو اشیاو) (۱) الله تعالی لمړی موعظي ته هدايت ورکړې او بيا د ځای بيلولو د خوب پر وخت او که موعظه گټوره نشوه، او هم موعظو او پندو نصحت او ځای بيلولو څه اغيزه پری ونکړه بيا خبره تاء ديب ته رسېږي او که چېرې غاړه ئې کېښوده نو الله تعالی بيا منع کوي چې زیاتې ورسره و شي. او که څیر شو قران په اخر د ایه کې د الله تعالی داسې صفت ته توجه اړوي چې الله علي کبير دی څو خلک له تیرې او زیاتې نه ځانونه وژغوري ځکه د الله تعالی قدرت او توان لوی دی د تاسې د توان په پرتله کوم چې پخپل لاس لاتدي خلکو یې لري<sup>(۱)</sup>

او فقها رحمهم الله اتفاق لري پر دي چې که میرمنه د مېړه له اطاعته و وځي او د هغه بستر ته د ننوتو نه ډډه وکړي یا له کوره د مېړه بې د هغې له اجازې نه و وځي یا د مېړه د ستو گنځې نه بل ځای ته و وځي یا له سفر کولو نه مېړه سره ځان وژغوري نو نه نفقه او نه د ستو گنځې ځای یې پر مېړه لارمېږي.

ابن قدامه ویلی دي چې دا د علماؤ قول دی چې له هغوی څخه موږ شعبي حماد، مالک او زاعی او ابو ثور یادولی شو هغه ویلی دي چې ابن منذر لتريخ کړی په دې خبري چې زه علم نلرم په هغه چا چې له دوی سره مخالف

<sup>(۱)</sup> د کشاف تفسیر (۱) ج ۵۲ صفحه



شویوي غیر له حکم بن عتیه نه. دغه علماؤ ویلي دي چې نفقه د میرمنې له ځان د تسلیمدو لپاره واجبېږي. او له همدې کبله مخکې له تسلیمېدو نه واجبېږي. نو که چېرې میرمنې له ځان تسلیمولو نه ډډه وکړه، میره هم کولای شي له نفقې نه ډډه وکړي.

د المبسوط د کتاب صاحب (احمد بن محمد بن ابی السهل السرخسي) ویلي دي چې شریح رضي الله عنه ته ویل شول چې (ناشزي ته نفقه شته ده؟ هغه ویل نه نشته دي.

راجح نظر - والله اعلم - دا دی چې که میرمنه ناشزه شي او د میره له کوره بې اجازې ووځي نو دا ناشزه ده گنهنګاره ده او ځکه نفقه ورته نشته. اما که له کوره ونه وځي او ناسته وي خو د میره بسترې ته له تللو نه ځان وژغوري، نو ورته لمړی وعظ وشي او بیا دې پرېږدي او ورسره دې نه ځملي او بیا دې په تدریج سره پخلا کړي خو نفقه دې پرې نه بندوي او هم لباس دې ورته ورکوي ځکه په کور کې چې وي کولای شي ورسره یو ځای شي والله اعلم. دغه وجیه د بنځې ډیره مهمه وه ځکه اکثر و حالاتو کې د بنځې نه اطاعت کول له میره نه د شخړو او بدبختیو عامل په کورنۍ کې گڼل کېږي او نور وجایب په بله جلا پاڼه کې ادامه لري.

۶۷: میره وجیه لري چې میرمنې سره په خلاص تندی،

ښه اسلوب او خوشالۍ سره رویه وکړي. ځکه الله تعالی فرمایلي دي: "و عاشروهن بالمعروف" یعنی ژوند وکړي ورسره په ښه وجهه. او رسول الله (ص) فرمایلي دي چې "خيارکم خيارکم لنسائهم و انا خيرکم لاهلې" یعنی ډېر زیات خیر رسونکی بهتر د تاسې هغه کسان دي چې خپلو ښځو ته ښه په خیر سره رویه کوونکی وي نه په شر سره اوزه د تاسې ټولو نه ښه رویه کوونکی له خپلې کورنۍ سره یم. او که چېرې څوک ښځه توهین او تحقیر کړي یا بده رویه ورسره وکړي لمړی د الله اود هغه د استازې له ارزښتناکه ارشاداتو او هدایاتو پر ضد عمل کړي دي

او دوهم ښځه کولای شي چې د اذیت رسولو ادعا پرې وکړي او د محکمي په حکم ځان ورنه خلاص کړي.

## ۶۸- د ښځې موقف په اوسنیو قوانینو کې

د غربي اوسنیو قوانینو سرچینه د فرانسې د لوی انقلاب نه پیل کېږي چې ناپلیون د قرون وسطایي ټولو ناوړه قوانینو ته بدلون ورکړ، او د خپل نوی تقنین (Codification) په راوستلو سره هغه د شدت او قسوت کړنلاره پای ته ورسول په کومه کې چې د کلیسا مذهبي دکتاتوزی او امر په لړ کې بشریت د اختناق ژوند تیراوه.

پوهان وایي چې د فرانسې قانون ناپلیون ته د ده ټولو فتوحاتو په پر تله زیات شهرت وروباښه. له همدې قانون د فرانسې قدیم مدنی قانون او پر له پسې جدید قانون د تطوراتو اوضاع او حالاتو په تطابق سره د تفسیر له لاری اخیستل شوی دی او همدغه راز د مبصر قانون وروسته د فرانسویانو له استعمار نه چې عسکري قواوی له اسلامي خاورو نه ووتلی اما قانون یې تر نن زمانه پاتې دی.

خو ښځې ته د ناپلیون په قانون کې هغه اصلی مقام چې د هغې کرامت او عزت د هغې د فطرت سره سم ایجاب کوی په نظر کې ندی نیول شوی او یوازې د شهوانی اغراضو هدف ګرځیدلی ده، ځکه د ناپلیون په قانون کې پدې هکله وایي: "ښځه کولای شي چې خپل اندام د نارینه و د توجه د جلبولو لپاره برېښه کړي" او همدغه راز د فرانسې په قانون کې تصریح شوی چې: "زنا" یو شخصي عمل دی که چیرې مزینه په خپل رضا سره مرتکبه د دی عمل شي کومه جزاء پرې نشته، او دا یو غیر ادبی کار دی.

اما په یو لړ حالاتو کې جزاء لری چې په زوره ورسره زنا وشي او یا له معین سن (۱۶) او (۱۸) کلنۍ نه یې عمر کم وی او یا د ادارې مشر د خپل ادارې سلطې نه په کار اخیستلو سره ورسره زنا وکړي چې ورته اصطلاح د (Abuse of power) یعنی سوء استفاده له قدرت نه کول ویل شوی دی. لکه فضیحت د کلنتین او مونیکا گیت چې له هغې سره په مقرر ریاست جمهوري کې مرتکب د زنا شوی و. دا اکثرأ که څه هم اصلی عامل و خو ډېر نه یادېده او (Perjury) یعنی په قسم باندې حاثت کیدلو

باندې او دا چې مونیکا ته يې ویلي و. چې درواغ ووايي. پدې جرمونو نیول شوی و. او وروسته له دیارلس میاشتو چې جهانیانو ورته کتل چې دالوی دولت چې علم بردار د حقوق بشر او زعیم د ازادی نړۍ دی، څرنگه عدالت خپروی خو بالاخره دا محاکمه په مجلس سنا د امریکې کې وشوه نه په اصلی عادی محکمه کې او دوه ثلثه چې معزول کیدو د ریس جمهور ته لازمی و بشپړ نشو، او په پای کې یې برأت حاصل کړ خو نظام د خلکو په نظر غیر عادلانه څرگند شو. او د قضایې عدالت د ارزښتونو په وړاندې د هغوی کمزوری بریند شو. ځکه د قضایې عدالت له مخې هغه نشو کولای چې برأت لاس ته راوړي هغه ته یوازې تحزب او حزبی عصبیت برأت ورکړ.

او د قضاء استقلال چې په اسلامي او غربي نظامونو کې خصوصیت لري تر سوال لاندې راغی.

که یو لږ ووايي: چې په اسلامی نړۍ کې حاکمانو لکه مقدس شخصیت ځان د قانون نه پاس گڼي او همدومره محاکمه هم نشي کیدای. دا واقعیت دی خو موږ د نظام په هکله وایو چې د خلکو په نظر امریکایی نظام یو مثالی نظام بلل کیده چې له هغه نه بهتره بل نظام نشته. حال دا چې تاریخ گواه دی چې حاکم د مسلمانانو له خپل مقابل لوری سره چې ذمی غیر مسلمان و په محکمه کې محاکمه شوی او حکم هم د هغه پر ضد شوی دی.

او یا په زور سره تښتول یې (Rape) په داسې حالاتو کې یو څه مجازات د ظروفو او حالاتو په نظر کې نیولو سره زانی ته ورکول کېږي.

۶۹ - د مصر قانون چې له فرانسوی قانون نه اخیستل شوی دی، هم زنا ته جرم نه وایي او یو شخصي عمل یې بولی مگر د نورو ذکر شوی حالاتو په شمول هغه یو حالت ته هم اشاره کوي چې که یو سړی داسې په زنا معتاده ښځه خپل کور ته راوړي او د خپلې ښځې په بستر کې ورسره زنا وکړي نو د هغه د ښځې د شکایت په صورت کې تر تقریبا څو میاشتو پورې ورته د حبس مجازات شته دی دا لدی کبله نه چې زنا جرم دی بلکه لدی وجهی نه چې "د واده د تړون د کور درناوی ته یې

سپکه کړېده" دا نص او عبارت د مصر د قانون دی. او کله چې په څېر سره ورته وکتل شي د قانون دغه راز منطق د ښځې په هکله دهغي له مطلقه ازادي او خپلواکۍ نه سرچینه اخلي، ان تردی چې کولای شي د لږ څه اختلاف له کبله خپل میړه طلاق کړي. په غربي ذهینت کې زنا یو شخصي عمل تصور شوی دی او داسې وایی: چې د بی واده سړی یو ځای کېدل له غیر متزوجې ښځې سره څه ټولنیز زیان پېښوی په داسی حال کې چې دواړه سره رضایت ولري؟ حقیقت دا دی، چې وضعی قانون دې مسئلې ته په تنگ نظر ګوري او شخصي عمل یې تصور کوي.

اما اسلامی فقه پدې هکله لوی نظر لري او د دوی دغه عمل ته تیری او اعتداء په کورنۍ نظام بولي، تیری په نسل باندې ګڼی او هم تیری په هغه نظام ګڼی چې خدای د ښځې او میړه اړیکې د یو تړون په واسطه پکې ټینګې کړيدي او هغه د واده تړون دی. او څوک چې غیر لدی لاری نه ښځه ځانته حلاله وګرځوی په رښتیا سره تیری کوونکی د خدای په نظام ګڼل کېږي، او سره د نورو اضرارو او مفسدو چې د دی عمل له کبله منځ ته راځي او د انسان له غیرت او فطری ناموس سره سازگار ندی په امراضو لکه سفلیس، ایډز او نورو باندې هم مصاب کېږي چې د دی ټولو ملحوظاتو له کبله دا یو ټولنیز جرم په اسلام کې ټاکل شوی چې د حدودو په کچ یې عقوبت مشخص شويدي.

او په نورو چارو کې لکه عبادات، معاملات او عقوبات څه توپیر د ښځې او سړی تر منځ نه لیدل کېږي، یوازی دومره ده چې په اسلامی فقه کې دا ټول حقوق ښځې ته سره د ښځې د عفت ساتلو او وقار او شخصیت د نه مبتذل کولو او د هغي د عزت په رعایت کولو سره ورکوي. د بېلګې په توګه ښځه مکلفه ده چې لکه سړی غوندی لمونځ وکړي خونن زمان په هغو جوماتونو کې چې جلا ځای د ښځو لپاره پکی نه وی جمعی ته به نه ځي او په زیور د اخلاقو متخلقه کیدل چې د فتنی او فساد له ځایونو نه بیج وساتله شي او نارینه وته د خپل اندام او زینت له ښودلو نه په ټینګه ممنوعه شويده.

دا څکه چې اسلامی ټولنه کې کورنی چې لومړی څښته د دی ټولنی د جوړیدو ده که روزنه او پوهنه ورکې په علیا او فاضله اخلاقو بڼا شی نو دا ټولنه به هم د فاضله اخلاقو د نیکمرغی اوصافونه برخورداره وی.

۷۰ - د ښځې پوهنه او روزنه: پوهان واي چې روزنی ته د مهذبو ټولنو په جوړښت کې ډېره اړتیا لیدل کېږي او روزنه یوازې د پوهنی او درس او کلاس محصول نشی تصور کیدای او سره د دی چې پوهنه بې کچه اغیزمنه سرچینه د روزنی ده، خو محیط او چاپیریال هم ډېر موثر عامل د روزنی گڼل کېږي. ځکه رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلی دی: «هر مولود پخپل اصل فطرت او خلقت سره مسلمان پیدا کېږي، خو مور او پلار یې هغه یهودی، نصرانی یا مجوسی گرځوی. علماء حدیث وایی چې مور او پلار په حدیث شریف کې رمز او اشاره چاپیریال ته ده او د ټول چاپیریال او ټولنی مهذب جوړښت لومړی له کورنیو نه پیل کېږي او په کورنی کې د مور او پلار او تیره بیا د مور ثقافت او پوهی ته ډېره اړتیا وی، لدی کبه ده چې په روایت د ابوداود له ابن عباس (رضی الله عنهما) نه دا حدیث ذکر شو<sup>۱</sup> چې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وفرمایل: د چا چې یوه لور یا یوه خور وی او هغه یې ژوندی ښځه نه کړه او هغه یې سپکه نکړه (یعنی د ښځیتوب له کبله یې توهینه نه کړه) او پر هغی باندې یې زوی ته ترجیح ورنکړ نو خدای به هغه جنت کې داخل کړي»

نو کوم تعلیم چې زوی ته لازم بولی، لور ته هم لازم وگڼی، خپل اولاد یو د بل نه گران ونه گڼی، او د هغوی ترمنځ توپیر ونکړي. مگر د لور او خور د پوهنی لپاره دا شرطونه چې د هغی اخلاق او دین داری، تقوی او عفت وساتله شی، او هم د هغی د فطرت او خلقت سره سم کومه دنده چې ورسپارله کېږي د هغی رعایت وکړي. د هغی د پوهنی او روزنی ځانگړیتوب په اسلام کې په نظر نیول شی.

<sup>۱</sup> مشکوٰۃ المصابیح ص ۳۲۴

قرانکریم چې د هدایت او اصلاح سرچینه ده، خدای پاک خپل د وحی مبارک او مقدس آیات او خپل پیام او روستی احکام بشر ته په قرائت او لوست سره ورکې داسی پیل کوی چې: "ولوله" (ای محمده! قرآن په برکت د نامه د رب خپل هغه رب پالونکی چې پیدا کړی دی ټول مخلوقات، پیدا کړی دی انسان له ټولو د ټولنو شویو وینو څخه، ولوله (ای محمده! قرآن) حال دا چې رب ستا لوی کریم دی (پر ټولو کریمانو)، هغه (رب پالونکی) چې ښوولی دی (خط انسان ته) په قلم سره، ښوونه یې کړیده انسان ته د هغو شیانو چې دی پری نه پوهیده (پخوا له ښوولو) دا په وضاحت سره علم د ښځې او سړی دواړو لپاره لازمی او ضروری گڼی، ځکه خطاب انسان ته شوی او عام خطاب دی.

### د اسلامي او وضعي روزنې توپیر

۷- د بشري ټولنو اصلاح او سمون د ټولو ادیانو او مادی فلسفو هدف دی، کله چې د قرانکریم اصلاحی تگلاری ته څېر شوه د انبیاء علیهم السلام ۱ د قصصو په لړ کې یو حقیقت په زړه کې ټینگوی او سړی جذبوی چې څومره هغوی پدی لاره کې له رېږنو سره مخامخ کېږي خو بیا هم خپل هدف نه نه تېرېږي لکه چې شعیب علیه السلام وایی: "ان ارید الا اصلاح ما استطعت و ما توفیقی الا بالله. علیه توکل و الیه انیب" ژباړه: "هر اندازه چې توان لرم غیر له اصلاح نه بل شی نه غواړم او پدی لاره کې توفیق له خدای نه غواړم او زما د توفیق او کامیابی مسأله د خدای لخوا ده او زه په هغه خدای اعتماد لرم او توکل کوم او هغه جل جلاله ته په زاری سره رجوع کوم" همداسی د ټولو انبیاء عظامو او زموږ د نبی محمد (صلی الله علیه وسلم) جامع او کامل شریعت ټول د بشر د نیکمرغی او اصلاح له پاره را نازل شوی دی، او زموږ د گران نبی لوړوالی د نورو نه د ښت په لرلو سره روښانه برېښی.

(۲) العلق / ۱-۳

پر سنت عمل کول چې د قرانکریم درک او پوهیدو له کبله د قران کلی بلل کېږي. د اسلامی شریعت دوهمه سرچینه ده وروسته له کتاب الله نه چې لومړۍ سرچینه ده او سنت لکه د نوح (علیه السلام) کشتی د انسانی ټولنو د نجات اصلاح او حقیقی نیکمرغی دوهم لارښود دی. او که په پرتلیز نظر د دواړو نظامونو تگلارو ته وگورو د ځمکنۍ مادې فلسفوپلویانو په ختیځ او لویدیځ کې د روزنې د تگلارې په هکله یو شاته هدف لري او هغه د "صالح وطنوال" روزنه ده اما دې هدف ته د رسېدو لارې چارې سره بیلې دي ځینې د صلاح نښه کار او تولید معیار ټاکي او پدې اړه داسې ټیټ سټیج ته انسان راکوزوي چې لکه د کار د سامان الاتو د یوې پرزې نه زیات ارزښت نلري او کله چې کار بند کېږي نو لکه وړانه پرزه د کرکې وړ گرځي چې بیا به یا د تولید سیمې ته دانگي، او یا به له سره ورته نه کتل کېږي او په دې توګه انساني لوړ مقام نه نزول کوي او غورځي او یا به د ده د صلاح رمز په داسې روزنه کې وي چې له ټولو مقدساتو نه به سترګې اړوي او یوازې د خپل حزب تقدس او درناوي به کوي او پدې اړه دومره ډوب شي چې د لیونی په شان د وطن او وټونوالو نوري ټولې ښیګڼې ده ته په نظر نه ورځي او نه به خوله ورباندې خوزولې شي، ګڼه د صلاح رمز او لوړ حزبي مقام ورنه اخیستل کېږي او په دې توګه له خپل حزب نه د نا مطلوب غړي په نامه شړل کېږي.

او یا به دې د صلاح په رمز داسې روزل کېږي چې د خپلې ژبې، سیمې، نژاد او قومیت د تقدس لپاره د ناسیونالیزم د عصیت په ایديالوژۍ داسې سمبالېږي چې نور قومونه او ملیتونه ورته خادمان او بدرګان غلامان برېښي او دا د یهودانو د فلسفې نه سرچینه اخلي چې ځان ته د خدای غوره ملت او نورو ته د انسان په څېره ځناوران وایی او د هټلر نازی فاشسيزم چې پخپل کتاب "زما مبارزاتو" تر عنوان لاندې یې لیکلي دي: د صهیونیزم د ایديالوژۍ عکس العمل پداسې مفکوره وړاندې کوي، چې یوازې غوره نژاد آریایی نژاد بولي او نور ټول د دوی تر لاس لاندې محکومان ګڼي.

دا ټولې فلسفې هدف ته د رسیدو لپاره هر راز وسایل منی لکه چې ماکیاولی غربي سياسي فيلسوف ډاگېزه کړي ده چې هدف ته د رسیدو له پاره هر راز وسایل په کار وړل کېږي نو، که څوک ښارونه سوزوی او ملتونه رېږوی خلک وژنی او له هېڅ راز تخریب ، عامه وژنی او وړانکارۍ نه ډډه نه کوی ، خو څرنگه چې خپل حزب یا وطن ته وفادار دی، د صالح غړی په نامه تقدیر کېږي.

۷۲ - اما د اسلام نړۍ لید په پراخ نظر سره د قومیت، وطنیت او نورو تنګو دائرو نه لوړو، لویو آفاقو ته کتنه کوی ، او اسلامی رسالت بشپړه انسانی روزنی ته پام لری، ځکه دا دین د فطرت دین دي، نواصل او جوهر د انسانیت ته پرته د رنگ ، نسب وطن او نژاد نه په څېر سره گوري ، او لدینه هم په پورته معیار انسان د "مصلح" په صفت روزی، ځکه انسان چې مصلح وی نو صلاح نه اړومرو برخمن وی، اما بالعکس صالح انسان د مادی فلسفو په تعریف هر کله مصلح نشی کیدای. هدف او غرض د اسلام لوړ او لوی دی او د دې دین د عامي تگلاری نه سرچینه نیسی، ځکه دا جهانی تگلاره ده چې ټول بشریت ته عام دعوت او بلنه ورکوی او دا هدف یوازی د صالحو اشخاصو په روزنه سرته نشی رسیدلای خو مسلمانان د مصلحینو په توګه ونه روزل شی او یا لږ تر لږه دوی نه پاک روزل شوی مصلحان ټولنی ته وړاندې نشی. خدای پاک فرمائی: "والذین یمسکون بالکتاب و اقاموا الصلاه" ، انا لانضیع اجر المصلحین"

یعنی هغه کسان "له دوی ځینی" چې ښه ټینگ نیسی کتاب "د قرآن په لارې له تردد نه په سمه روانېږي" او قائموی سم اداء کوی سره له ټولو حقوقو" لمونځ بیشکه موږ نه ضایع کوو ثواب "عوض بدل" د نیک کارانو، چې ځان او د نورو اصلاح ته متوجه کېږي" له دوی څخه".



او همدغه راز فرمائي: " و ما كان ربك ليهلك القرى بظلم و اهلها مصلحون"<sup>۱</sup>

يعنى: او له سره ندى رب ستا، (اراده كوونكى د دي) چې هلاك كړي (اهل د) قريو په ظلم سره، حال دا چې وى اهل د دغو قريو (مصلحان مومنان) چې انصاف كوي خپل تر مينځه او فساد په ځمكه كې نه برپا كوي چې يوه ډله نور ووژني او مراد له قريه نه. په قران كريم كې چې ډېر ځايونه راغلي دي، ښارونه او ملكونه دي. همدغه راز علماو د نبى (عليه الصلاة والسلام) د روزنى موخى باندې پوه شوى دى: او لدې كبله يو لړ علماو د روزنى په تړاو احاديث يې تصنيف كړيدي. لكه هغه احاديث چې په "الترغيب والترهيب"<sup>۲</sup> كې د روزنى په هكله واغونډ شوى دى. او دا مجموعه د احاديثو د انسان په نفس كې داسې اغېزمنه روزنه پيدا كوي چې ارومرو د خير كار خواته يې هڅوبى او داسې رېښى د خير په زړه كې ږدى چې تل يې د شر او فساد څخه لرې ساتي او همدا رنگه هر څېړونكى چې شخصيت د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) تر څېړنې لاندې ونيسي په هغه كې ټول اسلوب د روزنى پيدا كولاي شي، ځكه هغه لوى معلم او مربى د ماشومتوب ماهيت او اړتياو ته توجه اړوي او خلك د هغوى د عقولو په انډول تر خطاب لاندې نيولي يعنى ځانگړى فرقونه د هغوى تر منځ په نظر كې نيولي دي لكه چې د هغوى ذاتى استعداد او طبيعت ته توجه كوي. د عقل، روح او جسم توانمندی ټول د هغه بابصيرته سترگو لاندې و نو ځكه مولف ټول مادى، روحى، مالى، بدنى، فردى، اجتماعى، تعبدى او فكرى احاديث يې د روزنى په اړوند پكې يو ځاى كړيدي. او هم ابن قيم الجوزى د "تحفه المودود فى احكام المولود"<sup>۳</sup> تر نامه لاندې د روزنى مسائل وركي راټول كړيدي. هغه هم د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) د ژوندانه له تربيوى انوارونه او

احاديثونه څه دروزنی اړخونه راغونډ کړيدي څو د راتلونکي مسلمانانو کره وړه له هماغه سپېڅلي پاکې رېښتیني ارزښتونونه په الهام سره د نورو انحرافي شرقي او غربي خط السیر نه بچ پاتي شي. او پدي توگه د دين او دنيا ښېگڼي دواړه د دوی په لاس کې پاتي وي. او همدغه راز د "الادب المفرد"<sup>۱</sup> کتاب چې د "محمد بن اسماعيل البخاري" لخوا تصنيف شوی دی پدي کتاب کې ټولي د روزنی چاري څېړل شويدي. لنډه دا چې د سنت سرچیني نه روزنيز توجيهاټ د مسلمانانو لپاره په بشپړه توگه شته دي که ځوانانوته په سکولونو او يونيورستيو کې تدريس شي نبوی روزنه به د هغوی نصيب شي او د ماکياولستي روزنونه به بچ شي چې ټول پکې ریا، تظاهر او نفاق اچولو او گټه پورته کولو مفاهيم دي. په ادب المفرد کې نبوی روزنه ده، د اولادونو او يتيمانو روزنه او ټولنيز اداب او پر ماشومانو باندې د رحمت او مهرباني لاس راښکل او هغوی سره په نرمه غږيدل او داسی نورو باندې مشتمل دي او هغه کې اقوال د صحابه واو د ځيني تابعينو هم په دې اړه شته دي.

۷ - د پوهنې او روزنې پروگرامونه له نظام عام د يو ملت نه گڼل کېږي: پوهنه او روزنه د متمدنۍ پر مخ تللی نړۍ د ټولو نورو اهمو اړتياو په صدر کې ځای لري او پدي نړۍ کې داسی يو ملت نشته چې د پوهنې او روزنې ټاکل شوی کړنلاری نه لري. او دا هم يو څرگند حقيقت دی، چې دا کړنلاری د ټولو د پرمختيا او وروسته پاتي هنداره ده او هر څومره چې يوه ټولنه د هوساينې بشپړ پړاوته رسيدلی وي، د هغی د پوهنې او روزنې کړنلاری د لوړو علمی معيارونو پر بنسټ بنا شوی دی. او په داسی کړنلارو کې د ټولنی د هر راز نیمگړتياو د چارو چاره په نظر نيول شوی وي، اما له بده مرغه بېرته پاتي په رنځونو او کړاونو اخته ټولنی هغه دی چې د پردیو پوهنې او روزنې کړنلارې ورباندی وټپل شي. حال دا چې د فقهی او قانون پوهان د پوهنې او روزنې کړنلاری او

<sup>۱</sup> الادب المفرد للامام البخاري رحمه الله.

نگلاری د نظام عام (Order Public) څخه گڼي ځکه هر هغه وسیله چې د عامه گټو د لاس ته راوړلو په کار وړل کېږي اجتماعي وی که سیاسي یا اقتصادي د ټولنې د عامه بنسټیزو مبادئو څخه شمیرل کېږي چې عامه خلك یې غواړي. او نظام عام حقوقی درنښت لکه حقوق الله په اسلامي فقه کې لري او حق الله هر هغه حق ته ویل کیږي چې ټولو افرادو د ټولنې پورې اړه لري، ځکه نو یو حزب یا یو حکومت نه شي کولای د پوهنې او روزنې داسې پروگرامونه په خپل سر وضع کړي چې د خلکو عقیدوي او دنیايي مصالحو پر ضد وي او دا دومره د پام وړ ده، چې عفو، تنازل او اسقاط ورکې نشي راتلای او مصالحی لاندې نه راځي. نو د پوهنې او روزنې کړنلاری د یو امت د نظام عام یا په فقهی اصطلاح د حقوق الله څخه دی چې خاصو توافقاتو سره څوک ورکې خلل نشي راوستلای. او دا لکه عامه اداب (Bonnes mœurs) چې اخلاقي بنسټیز منل شوی مبادی او اصول دی چې څوک ورکې تغیر او بدون نشي راوستلای. مگر په ډېره خواشینی سره زموږ گران هیواد افغانستان کې څو لسیزې زموږ د اصلی پوهنې او روزنې په ځای په رسمی او غیر رسمي توگه د ماتریالیزم او تاریخي د یالکتیک او جامعه شناسی علمي د ضروری مضامینو په توگه جبراً په پوهنتون کابل کې چې د الحایي پوهنې او روزنې اصول او اساسات یې پلي کول، لوستل کیدل او د ځوانانو عام ذهنیت یې مغشوشه او په اصطلاح دماغی وینځل شي ورکول او زما یادېږي چې محصلانو به ویل: یو راځي زموږ د دماغ نه ټول دیني رزښتونه وباسي او بل راځي ټول ماتریالستی جرړې وباسي په رښتیا سره د فکري جنگ ډگر گرم و سره د تشدد او نیولو او وژلو بیا هم دغه فکري جنگ روان و. او هم شوروي اتحاد دوخت خپل وتو نه مخکې ډیر زهرجن افکار پلي کړل چې د یو واحد ملت په توگه د ورورولې مزی وشلیدي او د یوې خاورې داوسیدونکو په شان چې مشترک تفاهم سره ولري او د عامه گټو د نه ویجاړیدو په اړه د فکري توافق اړیکې یې وشلولې. او نتیجې کوم چې لدی کړکېچنې پوهنې او روزنې په لجن زاړه ماده پرستو فلسفه کې لاس ته ورغله هغه د کرکې او نفرت فضاء جنگ او چور او

چپاول ، عامه وژنی دی ، چې د افغانانو دښمنان ورته د خوشالی لاسونه پرېقول او یوئي د بل په ضد تقویه کول، خو په پای کې دوی ته دا متروکه ورپاتې شی ، او افغانان ټول سره تباہ شی مگر» ( ۱۱ د سېتمبر )  
یوه لویه نړیواله فاجعه وه چې نړیوال ائتلاف د امریکې په سر مشرۍ جوړه شوه او پخوانۍ سیاست د رئیس کارتر له زمانې نه تر اوسه د افغانستان په اړه بدلون وموند او پخپله غلطه پالیسي او اهمال او تقصیر د افغانانو په هکله پوه شول او د امریکې د نوی سیاسي تگلاری له امله د ټول نړیوال ائتلاف مرستې افغان ملت ته را جاری شوی او اوس اوس هر افغان ته فرض دی چې سره یو موټی شی او یو مشترک تفاهم ته سره ورسېږي او د اوسني تحولاتو په رڼاکې یې د تبعیض او تفرق نه په هوښیاري سره د خپل ملي او اسلامي هویت په ساتلو سره خپل هیواد ودان کړي.

## ۷۴- د اسلام د عقیدې او شریعت دین دی:

او شریعت بی د عقیدې له ټینګښت نه څه پایښت نلري ، نو اړومرو اسلامي پوهنه او روزنه د دواړو اساساتو په رڼا کې تر سره کېدای شی ، او دا پوهنه او روزنه چې د الحادی فکرونو خلا ډکه کړي او بیرته اسلامي ورورولي ، مینه او محبت په جنگ خپلی افغانی خاوره کې پلي شي او دا هله راڅرګندېږي چې پوهنه او روزنه لومړی له کورنیو نه پیل شي او په مدارسو ، مکاتبو او پوهنتونونو کې په بیره عملی شي .

په اسلامي کورنی نظام کې لومړی ماشوم د مور او پلار په غېږ کې وده کوي او اسلامي روزنه له هماغه وړوکوالي د ده په خټه او روح او روان کې ځای نیسي . د قرانکریم آیاتو او د رسول الله صلی الله علیه وسلم احادیثو ته چې پام واړوو ، ګورو چې د اسلامي کورنی د جوړولو نه هدف ، اسلامي پالنه او روزنه ده . لکه څرنگه چې الله تعالی فرمائي :  
ومن آياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجاً لتسكنوا اليها وجعل بينكم موده ورحمه . ان في ذلك لآيات لقوم يتفكرون<sup>۱</sup>

"ژباړه: او ځینی له نښو د (قدرت) د دغه (الله) دا دی چې پیدا کړی دی تاسی ته له نفسونو (ځانونو) ستاسی ښځې (جوړه) د پاره د دی چې مایل شی دوی ته (او مطمئن اوسی) او گرځولی یې ده په منځ ستاسی او (د ښځو) کې دوستی او مهربانی بیشکه په دغه (پیدا کولو د مودت او رحمت په منځ د ازواجو کې خامخا ډېری نښی د قدرت. دې د پاره د هغه قوم چې فکر کوی د (الله په صنعت) کې.

نو کله چې ښځه او میړه د رحمت او نفسی اطمینان او متبادلی خواخوږی په فضا کې سره یوځای په صمیمیت او محبت سره ژوند کوی، دغه راز ژوند ماشوم ته اعتماد او اطمینان وربښی او د مینې او محبت روزنه ورکوی او دراز، راز عقدو او نفسی او روانی امراضونه یې بچ ساتی چې دغه راز رنځونه د ده شخصیت ته په راتلونکي کې سخت تاوان رسوی.

نو دغه نجونی چې د صبا میندی دی د دوی پوهنه او روزنه له ډېرو اهمو اړتیاو، او اولویتونو څخه دي، چې نشی کیدای د اسلامی نظام پایښت په عالمانه توګه غیر لدی لاری نه ځلانده مستقبل ولری. همدا علت دی چې بستی شاعر وایی: "ألام مدرسه إذا أعددتها اعددت شعبا طيب الاعراق" یعنی مور مدرسه ده که چیری مور مو مثقفه کړه او اسلامی پوهنه او روزنه مو ورپه برخه کړه، نو داسی ملت به روزی چې د اسلامی مدنیت ټینګی او پاکی ریبښی خاوند به یې او د داسی ملت د غړو تر مینځ د مینې او محبت او وروری رشتی به ټینګی وی چې نشی کیدای په اسانی سره د نابودی خواته یې مخ شی.

۷۵- او همدا راز لازم بولم چې د یولي اسلامی مفکرانو نظر څرګند کړم، ځکه هغوی د مسلمانانو انحطاط او تخلف پدی وروستیو پیړیو کې د یولي عواملو موجب ګڼی چې یو یې د مسلمانی ښځې جاهله پرېښودنه ده، ځکه ښځه نشی کولای خپله دنده د خپل اولاد د سمی اسلامی روزنی په هکله سرته ورسوی. اسلام خلکو ته لارښوونه کوی چې یوه ټولنه هله د نیکمرغی لوړ پړاو ته رسېږي چې د هغی خلق نارینه وی که زنانه صالح او با تقوی وی او دا صفات د پوهنی او روزنی له لاری

په سمه کړنلاره لاس ته ورځي نه د جهل له لارې. خدای پاک فرمایي: "و ان هذا صراطی مستقیما فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بکم عن سبيله، ذلکم وصکم به لعلکم تتقون" (۱) یعنی په تحقیق سره دغه زما لاره مستقیمه او سمه لاره ده، نو پر دغه لاره ولاړ شی، او پر هغولارو مه ځی چې تاسی د خدای هغه لاری نه لیری کړی، په دی توگه تاسی ته پدی برخه کې توصیه وکړه، څو تقوی مو په برخه شی. د ښځې د پوهنی او روزنی په هکله، لومړی ښایی دی حقیقت ته پام وکړو، چې په اسلامی مصادر وکې داسی یو صحیح نص نشته چې د ښځې پوهنه او روزنه تحریم کړی، او بالعکس گورو، چې په حدیث شریف کې چې ابن ماجه له انس بن مالک (رض) نه روایت کوی فرمایي: "طلب العلم فريضة على كل مسلم" یعنی د علم طلب په هر مسلمان فرض دی. او د ټولو علماو په اتفاق سره ښځه په دی عام حکم کې شامله ده، او پدی هکله په (۱۱) فقره د الاحزاب د سوری د شان نزول په تفصیل کې اشاره وشوه، چې کوم حکم په شرعی نصوصو کې نارینه و ته صادر شوی هماغه زنانه و ته هم شامل دی د بیل نوم اخیستلو ضرورت نشته، او په دی اړه د ټولو علماو تر منځ څه اختلاف نشته، که څه هم دغه روایت په ابن ماجه کې په زیادت د و (مسلمه) نقل شوی دی مگر محدثین دا زیادت ضعیف گڼي او د پورته ذکر شوی قاعدی په موجب هېڅ شک نشته چې دا حکم لکه نورو اکثرو احکامو په شان ښځه هم ورکې شامله ده.

۷۹- استاد محمد رشید رضا په خپل کتاب کې "د ښځې حقوق په اسلام کې" تر نامه لاندې داسی لیکلی دی "یو د پام وړ موخه د امهات المومنین د تعدد وجه دا وه چې هغوی د یوی مدرسی په حیث ټولو ښځو ته د دینی احکامو ښوونه او روزنه ورکړی او سړیو هم د خپل دینی احکامو پوښتنی له هغوی نه کولی.

دكتور مصطفى السباعي ليكي چې د بنوونی او روزنی په هکله کومی غوښتنی چې له سړیو څخه کېږي له ښځونه هم دا مطالبه ده چې علم په زیور خان سینگار کړی ښځه مکلفه ده چې پر الله (ج) ایمان راوړی او هم مکلفه ده چې پر ټولو معتقداتو معتقده وی، د الله پاک د امر اطاعت او د نهی نه ځان وژغوری، او دا ټول په علم سره حاصلېږي، او که چېرې علم ونلری او د پوهنی او روزنی نه محرومه شی نو د اسلام په دین نه پوهېږي او په نتیجه کې که لږ د تبشیر دعوت سره یا نورو فلسفو ته د وربللو سره مواجهه شی ډېر زر تراغېز لاندې ورځی، او لدی کبله دوی په بېرې بیا اسلامي تهذيب او سلوك او اخلاقیات پرېږدي، عقیده وینا او ټول کړه وړه د کفارو منی.

دا چې یوه ناوی خپل خاوند ته څه مشروب وړاندې کوی په داسی حال کې چې مخ یې لوڅ وي. د رسول الله (ص) په حضور کې او دا حدیث په صحیح مسلم<sup>(۱)</sup> کې دی. دا او داسی نور احادیث لکه<sup>(۲)</sup> د خشمیه ښځې حدیث چې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ته راغله او پوښتنه یې ورڅخه کوله او فضل بن عباس هغی ته وکتل او هغی هم ورته وکتل ښځه هم ځوانه او ښایسته وه او فضل هم ځوان او ښایسته و. نور رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د فضل مخ بلی خواته واپراوه، دا حدیث یو مرجع استدلال دی د مخ لوڅولو د جواز په هکله اما سراو غاړه او مټې او سینه لوڅول ناروا دي او ټول فقهاء په حرمت د دغو ځایونو د لوڅولو اعتراف لری پر دغه مطالبو ضرور باید ښځې پوه وی، خود شریعت په مقتضی ځانونه عیار کړی نو پدی تړاو.

۷۷- هغه علوم چې ښځې ته یې زده کړه فرض عین ده او هغه علوم چې زده کړه یې فرض کفایې ده: د هغه علم طلب چې د ایمان اصولو او د شریعت اسلامی ضروری ارکانو او حلال او حرامو پوری اړه لری

(۱) مسلم ۱۹/۳.

(۲) دا حدیث له ابن عباس رض الله عنهما نه روایت شوي دی. فتح الباري ۸/۱۱.

امام احمد رحمه الله ۲۱۱/۱.

فرض عین دی او فرض کفایی د امام ابو حامد غزالی په وینا د مباحو علومو زده کړې پورې اړه لری چې د دنیا یی چارو د سمون لپاره ورڅخه استغنا نشی راتلای لکه د طب علم چې د بدن د روغتیا لپاره ضروری دی او هم لکه د ریاضی علم چې معاملات، وصایا او د میراث توزیع او ترکه ورته اړتیا لری او همدغه راز د ټولو صنایعو زده کړه لکه اوبدل، گنډل، کرل، پخول او داسی نور چې د ټولنی اړتیاو څخه گڼل کېږي. دا ټول پدی شرط چې اسلامی اداب په زده کړه کې رعایت شی او په مناسب کیفیت سره وی. او هم پری لارمه ده چې اصول د روزنی ولولي خو د اولادونو روزنه او د کورنی د امورو ښه رعایت وکړی شی، نو پدی بنسټ ویلای شو چې علوم په اسلام کې دری ډوله ښودل شوی دي. لومړی هغه علوم دی چې زده کړه یې واجب دی، لکه: عقاید، تفسیر، حدیث او فقه.

امام بخاری د (باب الحیا فی العلم) ۱۸ د عایشه (رضی الله عنها) نه روایت ذکر کوی چې فرمایلی یې دی (نعم النساء نساء الانصار لم یمنعن الحیاء ان یتفقهن فی الدین) یعنی د انصارو ښځې څه ښي ښځې دی چې حیا هغوی نه منع کوی له زده کړی حاصلو نه په دین کې. پدی حدیث شریف کې یوه ځانگړې متود د اصول تدریس ته هم اشاره ده چې په زده کړه کې حیا او تکبر د پوهی په لاره کې لویو موانعو نه گڼل کېږي. او حیا چې لوی وصف د ایمان داری دی که چیری سبب د یو شرعی حکم د پټ پاتی کیدو شی مذمومه ده او پدی توگه د تعلیم فضا د ډاډ وړ او کمال د ازادی سره ښودل کېږي.

دوهم هغه علوم دی چې زده کړه یې مباح وی لکه مخکې مو اشاره وکړه. دریم: هغه علوم دی چې زده کړه یې حرام او ممنوع وی لکه الحادی ایډیالوژي چې شریعت سره سمون ونلری.

او ښایی دی ټکی ته پام واړوو، چې په عامه توگه د مسلمانانو نارینه دی که زنانه بیرته پاتی کیدل د ښوونی او روزنی په برخه کې، ټولی نړۍ ته زیانمنه گڼل شویده، ځکه چې د اسلامی مدنیت خپریدل که چیری خنډونو سره د استعمار لخوا نه وای مخامخ شوی، بشریت ته د اوسنی



مادی مدنیت پر ځای چې ټول معنوی ارزښتونه د مادیاتو د گړندی هڅو ښکار شوی دی، روحی اخلاقی او معنوی هڅو ته یې خپل مقام د مادیاتو سره سم د اسلامی عالی نصوصو په رڼا کې ورپه برخه کیدل یو لږ اسلامی پوهان د مسلمانانو انحطاط او تخلف پدې وروستیو پیړیو کې د یو لږ عواملو له کبله گڼی چې یو د ټولونه ستر عامل د مسلمانی ښځې جاهله پربښودل دی. ځکه ښځه مور ده او مور لومړنی مدرسه ده چې ماشوم یې غېږ کې روزل کېږي، نو که مور مثقفه متدینه او د شریعت پر مقاصدو پوهه وي، همدغه شان اولاد روزی... او که چیری د اسلام تاریخ ته کتنه وکړو، په سلهاو عالماني، محدثاني ښځې وینو چې د تراجمو کتابونه د هغوی سیرت په ویاړ سره ذکر کوی.

۷۸- لکه څرنګه چې گورو پدې اړوند محمد بن سعد پخپل کتاب کې د "الطبقاتو" په نامه د اووسوه (۷۰۰) ښځو نومونه د حدیث شریف د پوهو راویانو په توګه له رسول الله (صلی الله علیه وسلم) نه ذکر کړيدي. همدغه راز گورو چې د ساره په نامه د عمر بن عبدالعزیز (ج) لور لویه روایت کوونکې د احادیثو ده، چې ډېرو امامانو د هغی پر روایاتو اعتماد کړیدی. په دی لږ کې صاحب التراتیب الاداریه لیکلی دی چې:

القلقشندی په صحیح صورت سره دا نقل کړیدی: چې ښځه په ټولنیزه او ډله ایزه توګه، لیک لوست او پوهنه او روزنه حاصلوله او له سلفونه هېڅ یو ندی لیدل شوی چې د هغوی دا عمل یې غندلی وی. د امام بخاری روایت "کریمی" نه چې یوه د ډاډور راوی او د علم حدیث پوه زموږ د وینا د واقعیت ګواه دی.

همدغه راز د صلاح الدین ایوبی د خور تعلیق او حاشیه په سنن ابوداود باندې، او د شیخ علاءالدین سمرقندی حنفی لور د فاطمی په نامه چې یوه لویه فقیه د مذهب وه، او د پلار شاګرد یې شیخ علاءالدین کاسانی له فاطمي سره واده وکړ او د خپل استاد پر کتاب "تحفه النقا" مشهوره شرحه د البدائع الصنائع په نامه ولیکله چې د حنفی مذهب له مهمو مراجعو څخه ګڼل کېږي او همدغه وجه وه چې خلکو به ویل: تحفه یې ورله شرحه کړه او لور یې ورله ورکړه. ویل شوی: چې کله به

یې میړه خطا کیده بیرته صواب ته فاطمی راگرځاوه او هر کله به د فتوی خواب د دی او د دی د پلار په لیک او امضا ورکول کیدل او کله چې واده شوه، فتاوی به د دی او د دی د پلار او د دی د خاوند په لیک صادريدی. (۲۰)

دا وزموږ د امت د اسلافو دریځ د ښځو پوهنی او روزنی په هکله چې ښه ثمر او داسی لوړ علمی شخصیتونه د ښی پوهنی او روزنی د ښځو څرگندویه واقعیت دی.

دا ښی چې اسلام د هر دین او ائین نه زیات پوهنی او روزنی مسألی ته پام ساتلی دی، او علم او زده کړه یې پر مسلمانانو فرض ګرځولی دی او دا خبره یقینی ده چې کوم خطاب چې نارینه و ته شوی وی هماغه خطاب ښځو ته هم دی. لکه د لمانځه په اداء کولو، د روژې په نیولو، د حج په کولو او داسی نور. هو یو لږ خاص احکام دی چې یوازې ښځینه ته د هغی د فطرت د غوښتنی سره سم ورته جلا شوی دی.

رسول الله (صلی الله علیه وسلم) کله چې عمیر بن وهب مسلمان شو، خپلو اصحابو ته وفرمایل خپل ورور ته مو پوهنه په دین کې ورکړی او د قران لوست ورزده کړی. او لدینه داسی څرګندېږي د چا چې اسلامی احکام زده وی او یا یو څه لږ احکام یې زده وی. پری لازم دی چې نورو ته یې وښی دانه ښایی چې مسلمانان په عموماًتو اکتفاء وکړی او ووائی چې اسلام د هر زمان او مکان سره جوړښت لری او نور تفصیل ورکمی ورنکړای شی اسلامی هدايات ښی چې مسلمان په هره څانګه په تیره بیا د اسلامی علومو په بشپړ تفصیل ځان پوه کړی دا لدی کبله چې اوس عمرونه لنډ او علومو په هره څانګه کې ډېر انکشاف کړیدی او نشی کیدای لکه د ابن سینا زمانه یو سړی په طبیعی او اجتماعی ټولو علومو کې بشپړ تحصیل وکړای شی نو ځکه یې تخصصات په هر علم کې لازمی بللی نولدی کبله دی زمان ته د تخصصاتو عصر ویل

کېږي او په مقدمه مجله الاحکام العدليه کې دې خبرې ته ګوته نيولی شويده.

رسول الله (صلی الله علیه وسلم) خپل د تره زوی عبدالله بن عباس (رضی الله عنهما) ته داسې دعا وکړه: "اللهم فقهه فی الدین و علمه التأویل" ای خدایه ده ته. فقاہت په دین کې ورکړه او په تاویل او تفسیر کې یې پوه کړه.

۷۹- فقاہت هله چاته ورپه برخه کېږي چې د استنباط او اجتهاد توان ولری او د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) د همدې دعا په برکت و چې عبدالله بن عباس (رض) ته، چې ترجمان د قران لقب ورکړ شو او رئیس المفسرین او لوړ د پوهې مرجع او د معتمد نظر خاوند وګرځیده، چې تراوسه د ټولو علماو د اقناع وړ رای د قران په تفسیر کې د هغه نظر دی.

او د هغه د بشپړ علم څرګندویه بیلګه د خوارجو سره یې مناقشه ده، چې دې وائی زه علی (رض) خوارجو ته ور ولېږلم څو په حروریه نامی ځای هغوی سره مباحثه وکړم، نو هلته هغوی ماته وویل: "لاحکم الاکله" یعنی حاکمیت یوازی د خدای (ج) دي دالله (ج) له حکم نه بل حکم پرته نشته، نو علی ولي په حکمیت درخلکو راضی شو.

ما هغوی ته وویل: داربستیا ده چې یوازی حکم د خدای دی، مګر تاسی نه ګوري چې خدای د ښځې او میړه ترمنځ اختلاف او شخړه کې د حکم ټاکلو امر کړیدی او فرمایلی دي چې: "فابشعوا حکما من اهلہ و حکما من اهلها" ایا د میړه او ښځې مسئله مهمه ده او که د ټول امت مسئله چې وینی تویی نشی او د هغوی شخړې بی د جنګ او تباهی له لازمی حل شی، هغوی وویل: چې د امت مسئله تر ټولو مهمه ده. نو ما وویل پدې خبره مو قناعت وشو او ما وکړای شو ستاسی دغه سوال ځواب کړم هغوی وویل: هو بیا هغوی وویل: هغه له ځانه د امیرالمومنین صفت لری کړ، نو چې امیرالمومنین ندی، امیر الکافرین دی ما وویل: تاسی اوریدلی دی او فکر کوم تاسی ته به رسیدلی وی، دا چې د حدیبی په ورځ کله چې سهیل بن عمرو رسول الله (صلی

الله عليه وسلم ته راغی، او رسول الله، علی (رض) ته وفرمایل چې ولیکه پدی مسأله باندې سوله وشوه د محمد رسول (صلی الله علیه وسلم) او... هغه وویل: که چیرې موږ پوه شو چې ته رسول یې نو تاسره به نه کوو جگړه نو بیا رسول الله (صلی الله علیه وسلم) علی (رض) ته وفرمایل: چې پاک کړه د رسول الله لفظ او ولیکه د محمد بن عبدالله لخوا. ما هغوی ته وویل ایا ما خواب صحیح درکې هغوی وویل: هو، هغوی نه دوه زره کسان وگرځیدل او شپږ زره بیا هم پخپل فکر پاتې شول.

زما په نظر د خوارجو استدلال پدی ایه کریمه "ان الحكم الا لله" باندې بنا شوی و، چې دا ایه په درې ځایه لومړی په سوره انعام ۵ ایه کې، دوهم او درېیم په سوره یوسف، ۴۰ او ۶۷ آیاتو کې بصراحت سره دا معنا ورکوی چې حکم په ټولو امورو کې د دنیا د هغه احکامو پر بنسټ وشي چې خدای بشر ته رالېږلی دی. یا په بل تعبیر سره سیاست د دنیا په دین سره وشي یعنې یوازی حاکمیت په مطلقه توګه د خدای (ج) ده نه د بل چا او ټول شیان په کائناتو کې د ذات باری تعالی تر حکم او تدبیر لاندې سیر کوی او پدی معنا بنیایي ټول مسلمانان پوه شي ځکه دا د لاله الا الله د کلمې مقتضی ده، او نه صحیح کېږي ایمان تر څو چې د خدای په حاکمیت او د شریعت په نفاذ تصدیق ونشي.

اما ذابن عباس (رض) کمال د پوهې پدی کې څرګندېږي چې هغه کمال د شریعت د کلیه مبادیو او عامو قواعدو په لرلو سره تفسیر کاوه او دا ډېر واقعی فهم دی ځکه د شریعت شمول او کمال د ژوندانه د ټولو غوښتنو په هکله دا معنی نه ورکوی، چې پر هره جزئیه او هره حادثه بعینه تصریح وکړي، او دا امکان نلري، حقیقت دا دی چې هغه امورو ته چې تغیر نه مومي او د زمان او مکان او ظروفو تراغېزي لاندې نه راځي او بدلون نه مومي، شریعت ورته تفصیل ورکړېدی لکه د کورنۍ چارې او لکه حدود او تعبدی امور. اما داسې امور چې اصل هدف یې ثابت وي، خو صورت او اسلوب یې د زمان او مکان او نورو عواملو تر اغېزي لاندې راځي او تغیر مومي شریعت داسې چارو ته

د کلیه قواعدو او عام مبادئو په توګه بنسټیز اصول وضع کړیدی او جزئیات یې د مجتهدینو اجتهاد ته پرېښی دی خو د زمانې او مکانې غوښتنو سره سمون پیدا کړی لکه د دولت اقتصادي چارې د پوهنې او روزنې اړتیاوې او بدلونونه او اداري چارې د ترافیکي سیر او مرور قوانین او هم سیاسي چارې. اما پدې اړه مجتهد ښایي ښه پوه وي او اهلیت کامل ولری او د ده اجتهاد کوم نص سره مصادمت ونلری. نو کوم مشاور قانوني چې د اسلام په هکله پوخ بګروند ونلری نشی کیدای چې په دولتي چارو کې موظف شی ځکه دا ټول پلانونه او نظامونه بیا خرابېږي لدی کبله ده چې تحصیصی قوی پوهی ته په هره څانګه هوږ مخکی د دی زمانې د اهمو اړتیاو څخه اشاره وکړه اولدی کبله مو بیا تکرار کړ چې د ابن عباس (رض) استدلال پر همدی مفهوم و. ځکه په سیاسي چارو کې مسأله د حکمیت د الله له حاکمیت او د شریعت له حکم سره څه تضاد نلری او دا د شرعی حکم لاندې راځی او په جزئیه مسائلو د سیاسي چارو کې داسی قید نشته کله چې عامه سیاسي تګلاره په اسلامي موخه ښاښوی.

نو هر راز بدلونونه چې د عامه ښیګڼو له پاره او د ترقی او پرمختګ له پاره د حکومت له خوا اخستل کېږي جواز لري، تر څو چې هدف او عمومي چوکاټ د اسلامي اصولو سره تضاد ونه لري.

## د خبري له لارې تخصصي پوهه لاس ته را وړل

۸۰- له دې خبرې نه مراد په ټولنيزو او طبيعي علومو کې د نظرياتو له پلې کولو څخه دی، کوم چې په درسي ټولگي کې لوستل کېږي د بېلگې په توگه که څوک د شرعياتو پوهنځی لولی، څو قاضی نشي او خپله نظري پوهه په قضايي چارو کې پلې نکړي قضايي خبره ورته نه حاصلېږي همدغه راز که څوک طب لولي څو دا نظري معلومات په لابراتوري او تشریحي معاینو عملي نکړي هغه د طبابت په چارو کې بې خبره ډاکټر وي حتی په تدریس کې له پوهیالي نه تر پوهانده رسېدل په هر درې کاله متواصل تدریس سره یو بحث وړاندې کول چې د ترفیعاتو له کمیتې نه پاس کېږي دا ټول ده ته خبره په تدریس او تالیف کې ورکوي همدغه راز په قضايي او څارنوالي او لیکوالي او نورو چارو کې او همدغه راز په حربي چارو کې د خبرې حاصلول او عملي او فني تجارب لاس ته راوړل د ملک په ودانولو کې انکار نه منونکی حقیقت دی.

اسلامي پوهانو د عصري فني خبري او علومو لاس ته راوړل کفایي فروضو څخه گڼلي دي، ځکه الله (ج) چې خلک، تفکر او تعقل ته رابولي فرمایي: "و من اياته ان خلق لکم من انفسکم ازواجاً لتسکنوا اليها و جعل بینکم موده و رحمه ان فی ذلك لایات ليقوم یتفکرون. و من اياته خلق السموات و الارض و اختلاف السنتکم و اللوانکم ان فی ذلك لایات للعالمین"<sup>۱</sup>

ژباړه او ځینې له نښو (د قدرت) د دغه (الله) دا دي چې پیدا کړی دی تاسی ته له نفسونو (ځانونو) ستاسې ښځی (جوړه) لپاره د دې چې ما بل شی دوی ته (او مطمئن اوسی) او گرځولی یې ده په منځ ستاسی (او د ښځو) کې دوستی او مهربانی بیشکه په دغه (پیدا کولو د مودت او رحمت په منځ د ازواجو) کې خامخا ډېری نښې د قدرت دي لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (د الله په صنعت گری کې). او ځینې له نښو

(د قدرت) د دغه (الله) پیدا کول د اسمانونو او (پیدا کول) د ځمکې او اختلاف دی د ژبو ستاسی او (بل اختلاف دی) د رنگونو ستاسی بېشکه په دغه (اختلاف کې) خامخا ډېری نښې (د قدرت) دي لپاره د عالمانو پوهانو

او په حدیث شریف کې رسول الله (صلی الله علیه وسلم) فرمایلی دی: "خوک چې د علم د طلب په لاره کې ووځي، هغه د خدای په لاره وتلی تر څو چې بیرته راگرځي"<sup>(۱)</sup>

لدى کبله هغه علم چې د خدای د رضا لپاره کسب شي او آثار يې د نړۍ د مادې او معنوی گټو په لاره کې استعمال شي له هغه علم نه عالم وروسته د مړینې نه هم بې برخه نه پاتې کېږي. او کله چې یوسف (ع) خپلې خبرې او اوپوهه د خزینې پر اشراف او کنترول وړاندې کړې، قران کریم د هغه وصف داسې راڅرگندوی: "اجعلنی علی خزائن الارض، انی حفیظ علیم"<sup>(۲)</sup>

ژباړه: وویل (یوسف ع) باچا ته چې مقرر کړه ما پر خزانو د ځمکې (د مصر) بېشکه زه ښه ساتونکی (داموالی) ښه پوه یم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوایدو، نو باچا یوسف ع ته د خزانو کلی گانې وروسپارلې او د سلطنت ټول اختیار يې ورته ورکړ. نو د خبرې حاصلول د دنیایې په چارو کې لکه اقتصادي او مالی پوهې چې یوسف (ع) ورڅخه برخورداره و او ښه چلند او انتظام په اړوند يې چې د خدای د رضا لاس ته راوړلو سره د مخلوق د هوساینې او رفاه سبب گرځیده دا غوښتنه يې باچا ته وړاندې کړه.

۸۱ - په هغه کتاب کې چې الله په دې عصر د سائنس کې تجلی کوي تر عنوان لاندې لیکل شوی دی، دیرش مقالې د دیرشو لویو امریکایي پوهانو چې د ډول، ډول علمي تخصصاتو خاوندان په سائنسي څانگو کې دی په اوسنی وخت کې خپرې شوی دی.

(۱) دا حدیث ترمذی روایت کړیدی.

(۲) یوسف ۸۵

د دې مقالو ټوله محتوی د الله تعالی د وجود دلائل دی چې په هر اړخیزه څېړنو کې دوی څرگند کړیدی. خو دا ټولې مقالې چې وکتل شې دغه یوایت کې لنډیز تېلور کوی چې: "افی الله شک فاطر السموات و الارض"<sup>(۱)</sup>

ژباړه: آیا په وجود د الله کې څه شک شته دی، هسې الله چې بې له مثاله نه پیدا کوونکې د اسمانونو او د زمکو او د هغه مخلوقاتو چې د هغوی تر مینځه دي

یعنې دده په واجب الوجود کې څه ځای د شک او شبهه نشته! د علویاتو او سفلیاتو دقیق نظام شهادت ورکونکې په وجود الله دی. برهان د خلق او برهان د نظم دواړو پر خالقیت او تدبیرکونکې د کائناتو او نظم کې ساتونکې باندې دلالت کوي.

برهان د نظم چې دغه ټول کائنات یې په داسې یو نظم سره چلونکې دی چې هیڅ ور کې خلل نه پېښېږي او ټول سماوي اجرام ترورې ذرې پورې په خپلو مدارونو یې په صحیح ترتیب سره چورې او مد او جزر د سیندونو په منظمه توګه نه زیات او نه کمېږي، دا د نظم برهان لږ دلالت کونکې په وجود او مدبریت د الله تعالی له برهان خلق نه دی چې بې مخکینې مثال نه یې دا ټول مخلوقات پیدا کړيدي.

او دا ټولې مقالې نشي کیدای چې دلته رانقل کړو، د بېلګې په توګه یوې مقالې ته د تاسې توجه اړوم طبیعي دلائل په وجود د الله: دا مقاله "بول کلیرانس ابرسولد" استاذ د طبیعي علومو او رئیس د دیپارتمنت د ذروی نیرو، او عضو د هستوی څېړنو او ذروی ماهیت لیکلې دی: چې لږ علم انسان الحاد ته رسوی اما ډېر علم او دقیق سوچ په فلسفه کې بیرته انسان دین ته راګرځوی، دا د انګلیسي فیلسوف فرانس بیکن نظریه ده چې درې پېړۍ مخکې ویلې و. مګر ده پری داسې توضیح ورکړې دی چې: ټولو خلکو یا د عقلی فاسفی او یا دروحانی مبدی په طریقه دا حقیقت منی چې یوه ډېره عظیمه قوه او یوه معجزه



لرونکی نظام په دی کائناتو کې شته دی، چې ډېر لوړ دی لدینه چې د مصادفت یا نور خود په خوده حوادثو په نوم تفسیر وکړای شی، او کله چې د انسان عقل او تدبیر د یو لوی تدبیر او قوی په مقابل کې عاجز کېږي او د استعانت غوښتنه ورنه کوی پخپله د الله په قوه او تدبیر او وجود دلالت کوی. دی وائی: هر څومره چې علم او خبره وده کوی هغومره د خدای (ج) لوی قدرت او تدبیر کائناتو کې گوری او ځکه انسان د ناتوانی احساس کوی: دا په حقیقت کې د دغه ایت قرانی تفسیر کوی چې فرمائی: "انما یخشی الله من عباده العلما" او له علماو نه مراد هر هغه پوه دی چې په ذروی علم کې وی یا په عامه توګه په طبیعی علومو کې وی او یا ټولنیزو علومو کې وی والله اعلم و صلی الله علی الهادی الامین و علی اله واصحابه اجمعین.

۸۲- منظور دا دی چې نن زمان کوم علوم چې د جغرافیه، تاریخ، کیمیا، فزیک، هندسه او نورو په نامه په سکولونو کې تدریس کېږي ټول د اسلامی اساساتو سره توپیر نلری او ټولو ته په قرانکریم کې اشارات شته دی او د ساینس علوم شیطانۍ علوم بلل غلطه خبره ده ځکه هر څومره چې علم ډېر حاصل شی هغومره د الله (ج) په ذات او صفاتو خلک معترف کېږي. علما وایی کله چې داروین خپله الحادی نظریه بنا کړه څو وخته د خلکو اذهان یې مغشوشه کړی و، اما کله چې انشتاین د نسبیت نظریه بنا کړه نو په علمی توګه د الحاد نظریه ماتې وخوړه او یوازی ناپوه کسان د داروین پلوی کوی ځکه انشتاین په خپل کتاب کې (هغه نړۍ چې زه یې وینم) تر عنوان لاندې لیکلی دي وایی زما ایمان پر خدای د نورو عادی خلکو نه توپیر لری، ځکه ماته د خدای وجود او موثریت یې له وړی ذری نه نیولی تر لویو اجراو پورې په ساینسی څېړنو راڅرګند شوی او زه پرې پوره یقین لرم.<sup>۱</sup>

او کله چې انم تجزیه شو او د جز لایتجزی خبره ختمه شوه، هلته انشتاین مشاهده کړه چې وړی ذری چې هر یوه کې مثبت او منفی التریکی بار

<sup>۱</sup> د نیایي که من می بینم نوشته انشتاین چاپ تهران.

Charge<sup>۱</sup> وجود لری او په بیرپه د خپل هستی نه چورلېږي قوه د جذب او دفع یې یو برابره ده، نو ښایي مثبت، منفی خنثی کړي، نو ښاء دا نیرو له کومه کوی چې داسې په سرعت او قوت سره چورلېږي، او پدې سوچ کې ډېر بیخوده پاتې و، خو بیا یې درک کړ چې دا قدرت په خارج د طبیعت او ماده د دي هستی کې دی، نه په داخل ددی ذرو کې.

او هم یې تصویر د کائناتو په دې وړې ذری کې ولیده، نو هک حیران شو، او بالاخره په یقین او جزم سره یې وویل "په وړاء د طبیعت کې یو عظیم قدرت شته او هغه خدای دی چې پخپل عظیم قدرت سره له دی وړې ذری نه نیولی تر ټولو لویو اجرامو پوری ورته خلقت او بدیع نظم ورکړی دی.

هو هغه ذات واجب الوجود دی چې د ټولو رسولانو او نبیانو له خوا د خدای په رالېږل شوی صحائفو او مقدسو کتابونو او په اخر کې د خپل جامع کتاب قرآن مجید په رانازلولو مخکې لدینه چې د انشتاین په شان علماء پری اعتراف وکړي په کمال ذات او صفاتو سره ټول عالم بشریت ته ابلاغ شوی دی. که انشتاین پر یو اړخ د میتافزیکي هستی د علم له لاری معترف شو، خود قرانکریم جامع او هراړخیز بیانات د الله په وجود او کمال ذات او صفاتو او د الله په وحدانیت او خالقیت او مدبریت او نورو صفاتو بشپړ حقایق وړاندې کړيدي او که په ډېر لنډیز سره دا مطلب د حکمت تشریع که وشم کولای افاده کړم ویل شوی دی چې د ټول قران معنی په اجمال سره په الحمد لله او د الحمد لله معنی په بسم الله کې دی او د بسم الله ټوله اجمالی معنی په (با) کې دی او د (با) معنی په عربی لغت کې الصاق دی چې د ارتباط او تړاو معنی ورکوی او اول توری د کلام د پیل دی چې پدی استعمال سره د ټولو کائناتو تړاو له الله تعالی سره ټینګول او ورته د اخلاص سر تیتول او غایه او موخه د انسان د ژوند پر الله اعتراف کول او عبادت یې کول دی او له شرک نه په هره بڼه چې وی ځان ژغورل دی او خپل ټول ژوند او مرګ او

<sup>۱</sup> Charge quantity of energy (Tobe) contained in electrical battery.

عبادات او ټولې هڅې یوازې او یوازې د الله (ج) د رضا لپاره ګوځول دي. او یوازې همدغه راز عقیده او عمل کولای شی ورته نجات ورکړي. او دا یوازینې سمه لاره ده او نورې لارې کپړې وېرې دي د بشر نیکمرغۍ ورکې نشته.<sup>(۱)</sup>

۸ - یوه ډله داسې خلک دي چې پخپله د دین پراخه افق تنګوی او انصاف په خپلو کړو وړو کې نه کوی لکه څرنګه چې امام غزالي (رح) وائی: "من لم يعرف الهيئته والتشريع فهو عنين في معرفه الله تعالى"<sup>(۲)</sup> یعنی څوک چې د فلک او تشریح د فلک باندې پوه نه وی نو د الله تعالی د معرفت په اړه توان نلري. لدینه دا څرګندېږي چې د فلکیاتو علم مخکې له غزالي نه وجود درلود، او هدف د دی علم د زده کړې هم څرګندېږي چې اسلامي فضايي تحقیقات یوه وسیله له وسایلو د الله د معرفت بشودل شوی دي، خو په دې ترڅ کې په پیدایش د اسمانونو او ځمکې تفکر وشي او په نتیجه کې د الله تعالی د خالقیت صفت علماً ورته ثابت شی. الله تعالی فرمائی: "ان في خلق السموات و الارض و اختلاف الليل و النهار لآيات لاولی الباب، الذین یذکرون الله قیاما و قعودا و علی جنوبهم ویتفکرون فی خلق السموات و الارض ربنا ما خلقت هذا باطلا سبحانه فقنا عذاب النار"<sup>(۳)</sup> ژباړه: بیشکه په پیدا کولو د اسمانونو او ځمکې کې (سره له هغو شیانو چې دغو دواړو کې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږدېږي، لنډېږي پرله پسې ځي او راځي کله، رڼا کله تیاره کله یخ او کله تودېږي) هرو مرو دلایل دي (د الله د قدرت) لپاره د خاوندانود

(خالصو) عقلونو دغه (عقلان) هغه کسان دي چې یاد وي الله په ولاړې او په ناستې او په اړخونو خپلو (چې پراته وي) او فکر کوي دوی په پیدایښت د اسمانونو او ځمکې او (د مافیهما) کې (نو وایی) ای ربه

<sup>(۱)</sup> جهانی که من می بیمن ص ۴۰ نوشته انشتاین چاپ تهران

<sup>(۲)</sup> التصريح طبع کامل ص ۳ تالیف امام الدین بن لطف الله اللاهوری

<sup>(۳)</sup> ال عمران ۱۹۰ - ۱۹۱.

زموږ په دې پيدا كړې تا دا مخلوقات عبث (بې حكتمه) نسبت د پاكي دې تا ته (له گردو عيبونو) نو وساته موږ له عذابه د اور د دوزخ نه) ۱

د فاضل رومي د چغمنۍ د كتاب شارح د بيان لنډيز پدې هكله داسې دې چې: تفكر په كائناتو كې ډېر څېر او تعمق كېدو ته اړه لري او علم د هيات همدغه دنده تر سره كوي. ۱

اوس داسې بدورد پر دې علم ويل كېږي چې دا عبا له علم نجوم نه دي. نو بنيادي لنډه اشاره د فرق د هغوی تر منځه داسې وشي. چې علم فلک يا هيات له احوالو او حرکاتو د سماوي اجرامو بحث کوي او هېڅکله دغه اجرام تاثير کوونکي په شيانو نه گڼي او که چېرې داسه عقیده ولر بيا يې تعليم حرام دی، ځکه که کواکب علت فاعلي څوک وگڼي نو بېشکه چې مشرک کېږي.

(اعاذنا الله من هذه العقيدة) نو دا ټول احاديث او اثار په ذم د علم نجوم همدا تاويل لري او که چېرې دا مطلب او مفهوم نه بغير د خلقت پر اسرارو ځان پوهول منظور وي نو بيا ورڅخه پر موضوع او غرض وېر لري.

۸۴- لدې کبله د ابن عادين په حاشيه کې ۲) د هغه علومو زده کړه کفايي فروضو څخه گڼل کېږي چې د دنيايي چارو په سمون کې ورنه استغناء نشي راتلای لکه طب، رياضي، نحو، لغت، کلام، قرائت، د حديثو اسانيد او د وصايا او مواريثو ویش، بدیع او بیان، اصول د ناسخ او منسوخ پيژندنه، عام، خاص، نص، ظاهر، چې دا ټول وسايل دی د تفسير او حديث د علم لپاره، همدغه راز د اثارو او اخبارو علم او صحابه کرامو نومونه او صفات او عدالت په روايت کې، او علم په احوالو د راويانو تر څو تمیيز د ضعیف له قوی نه وکړل شي. او د صنعت او

۱) حاشیه د کتاب تصریح تالیف امام الدین الخطیب اللاهوری طبع دهلی ص ۱۰.

۲) حاشیه ابن عايدین ج ۲، ص ۴۲، ۲ الحلبي کال

زراعت او سیاست پر اساساتو پوهه لاس ته راوړل د كفائى فروضو څخه دى. ابن تيميه (رح) ويلي دى: <sup>(۲)</sup> د شرعى او مو طلب كفائى فرض دى، مگر په هغه مواردو كې چې هره يوه غوښتنه ضرورى وي لكه په هغه شيانو چې خداى پري امر كړى دى او هغه شيان چې ورنه يې نهى كړيدى طلب يې فرض عين گرځي لكه څرنگه چې په بخارى او مسلم كې له نبى كريم (صلى الله عليه وسلم) څخه دا روايت تخرىح شوى دى چې "من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین" يعنى هغه چا ته چې الله اراده د خير كړى وي هغه ته پوهه په دين كې وركوي.

قرانكريم په هر هغه عمل چې گټور وي خلكو ته او ورڅخه داسې ټولنيز اثار پاتې شي لكه تصنيف يا تاليف د يو كتاب يا اعمار د كوم جمات يا هر هغه عمل چې خلكو ته يې گټه ورسېږي لكه پولونه سپكونه او ددي زمانى په اقتضا هره پروژه چې عامه مرافقو او گټو پورې اړه ولري او د خلكو هوساينه په ژوند كې راولي داسې بيان كړيدى: "ونكتب ما قدموا اثارهم" <sup>(۱)</sup> يعنى او ليكو موږ هغه چې مخكې لېږلي دي دوى او هغه نښي (چې وروسته پاتې كېږي) له دوى نه.

كه چېرې موږ قرانكريم ته په څېر نظر وكړو "قرانكريم د دنيا او د دين د علم تر منځ يې توپير ندى كړى او د دواړو زده كړئ ته يې يوشان توصيه كړيده، ټول د كائناتو علم ته يې په يوايت كې لار ښوونه كړيده او د كائناتو علم يې لاره د الله د ډار او معرفت ښوولى دى او فرمايلى دي: "الم تر ان الله انزل من السماء ماء" <sup>(۲)</sup> ترجمه: ايا نه وينئ ته چې بيشكه الله نازلې كړيدى له (جانبه) د اسمانه اوبه پدې توگه اشاره علم هيات او فلك ته شوى او ارتباط وركول اسمان له ځمكې سره ده او بيا فرمايى په همدې ايت كې: "فاخرجنا به ثمرات مختلفا الوانها"

<sup>(۲)</sup> د شيخ الاسلام احمد بن تيميه مجموعه الفتاوى، ۲۸ ج ۱، ط ۸۰، كال ۱۹۴۸، مطابع الرياض.

(۱) ديس سوره (۲۱) ايت.

(۲) د فاطر سوره (۲۸) ايت.

ژباړه: "او ویستلی موږ په وسیله د دی اوبو میوی پدی حال کې چې مختلف دی رنگونه د دغو میوو نو پدی برخه کې اشاره ده د نباتاتو علم ته او عجائب او غرائب او کیمیاوی جوړښت ته د هغوی. او بیا په همدی ایت کې: "ومن الجبال جدد بیض و حمر مختلف الوانها و غرایب سود."

ژباړه: "او ځینی له غرونو (خاوندان د لاری (توتی توتی) دی سپینی او سبری چې مخالف دی سره رنگونه د دغو لارو او ځینی د دوی تک تور دی یعنی سپین هم په څو څو درجو دی کوم یې تک سپین لکه د مرمر ډبره- کوم یې سپین لکه مالګه او ځینی یې نسبتاً سپین او سور هم په څو څو درجو. او تور هم په څو څو درجو دی ځینی تک تور لکه رانجه او د ډبرو سکاره، او ځینی تور لکه د کارغه وزر او ځینی نسبتاً تور. او په ځینو غرونو کې رنگارنگ رگونه او لاری شته. نو پدی کې اشاره علم جیولوژی او د ځمکی طبقاتو ته ده، او هم د زمانی د تیریدو پړاونه او تغییراتو ته اشاره ده کوم چې پر کائناتو راغلی دی. او بیا په همدی ایت کې فرمایي: "ومن الناس و الدواب و الاتعام مختلف الوانه كذلك"

ژباړه: (او (همداسی) له خلقو څخه هم او (همداسی له نورو) ژوندیو خوځیدونکو او څارویو څخه هم چې سره مخالف دی رنگونه د هغو هم همداسی (لکه دغه اختلافات).

او پدی برخه کې اشاره ده د بیالوژی علم ته او د انسان او حیوان او حشراتو او ټول خوځیدونکو اقسامو پوهیدو ته. نو ایا څه د کائناتو علومونه پاتی دی چې اشاره ورته نه وی شوی؟ او په پای د دی ایه کریمه کې فرمایي: "انما یخشی الله من عباده العلماء" (۱)

ژباړه: بیشکه هم دا خبره ده چې ویرېږي له الله څخه له بندګانو د دغه (الله) پوهان، عالمان ایا تردی نور څه ښکاره هڅونه به وی چې د کائناتو څېړنی ته الله تعالی امر کړیدی او بندګان یې ترغیب کړیدی پدی اړه او پوهان یې هڅولی دی چې پر دقائقو او اسرارو د کائناتو ځانونه پوه کړی د الله څخه د ډېر ډار او ډېر معرفت صفتونو خاوند شی.

ای الله مسلمانانو ته پخپل دین کې د بشپړې پوهې توان ورکړی.

۸۵- اوس اوس چې غریبانو کیهانی سفرونو ته وده ورکړېده او په دې برخه کې یو لړ پرمختګونو ته رسیدلی دی خو بیا هم د مخکینیو پوهانو د دې علم نومونه د دوی بحث او فحص په سلسله د مدارجو کې لیدل کېږي لکه ابوریحان البیرونی، او ګورو هغوی سره دا انصاف شته مګر موږ پخپله د ټولو علومو دروازی پر مسلمانانو بندول غواړو، او یوه ډله کم علمه خلک لکه چې د رسالې په پیل کې مو ولیدل مهورنه او امضا ګانې کړيدي چې د ښځې تعلیم بند دی او په موضوعی حدیث یې لاس ایښی او صحیح احادیثونه به یې سترګې اړولې او داسې فتواوې ورکړيدي چې د اسلام حقانیت او جامعیت ته تاوان رسوی او هغه چاته په غیر شعوری توګه زیار باسی چې هغوی د اسلام له دغه عالمانه او د فطرة سره برابر مدنیت نه په ویره دی او هغوی پوهېږي چې د دغه ګړندی یو اړخیز مادي مدنیت مخه، نور هېڅ مدنیت غیر له اسلامه نشی نیولای. نو لدی کبله هغوی خوشاله کېږي چې د اسلام بله ډیوه پخپله د مسلمانانو په لاس مړه شی ځکه لویديځه نړۍ لاهم اسلام ته د ډار او شک په سترګه ګوري. هغوی هرکله د علمانیت نه په خغرده خبری کوی، خوځان د تاریخ د خبری «عملي او واقعی محتوي» په وړاندی محکوم ګڼي او کله چې خپلی اړیکي له اسلامي نړۍ سره د سوچ لاندی نیسی. لویديځ ژورنالیزم اسلام دموکراسی ته خطر ګڼی. هغوی هدامه فرقی چې د اسلام د ویجاړولو لپاره جوړی شوی دی، لکه بهائیت او قادیانیت سره د اسلام نوم جوخت یادوي او هغوی ته منورین او روشن فکران لقب ورکوی. هغوی د دوه لسيزونه زیاته موده جنګ په افغانستان کې د واقعی اسلام تصویر خپلو وطنوالو ته وړاندی کوی، خو هغوی اسلام ښه وپیژنی او ورکې داخل نشی، هغوی د سمعی او بصری وسائلو له لاری ټولو مسلمانانو ته په تیره بیا افغانانو ته د نصرانیت بلنی ورکوی.

ایا د داسې لویو جنایتونو چې ټول اسلامي نړۍ ته صدمه رسوي او د اسلام غیر واقعی خیره د واقعی اسلام په نامه ښودل کېږي او د نړۍ خلک د اسلام

په هکله بد ذهنیت پیدا کوي. پړه پر چا ده، یوازې او یوازې پر متحاربو ډلو چې هېڅ ډول تمایل د خپل منځي د اختلافاتو حل د جرگوله لاری نه وینی دا ټول د افغانستان د مادي او معنوي ویجاړتیا مسئولیت هغوی ته راجع کېږي.

او افغانستان، د اسلام بشپړ تصویر په توګه غربي عقلیت ته ورځ په ورځ وړاندې کېږي او داسې تصویر چې سره د افغانانو او ټولي نړیوالی چیغی اسمان ته خپړی خو د جنگی لوبغاړو په کړنلارو کې هېڅ بدلون نه راځي "Stereo Type"، غریبان پخپل خصوصي ژوند مصروف دي او هر تصویر چې ژورنالستانو وړاندې کړي، هغه مني. ژورنالستان د افغانستان له رېږي نه او دوامداره وژلونه یو داسې خونړی، ډارونکی د تشدد او زور زیاتۍ، عنف او غیر ترحم لرونکی تصویر د اسلام غریبانو ته وړاندې کوي چې د هغوی په ذهنیت کې یوازینې خنډ او صدام د مدنیت همدا اسلام ومنی "صموئیل هنتنگون" پخپل کتاب کې چې د "مدنیتونو د خنډ" په نامه لیکلی دی د اسلام تصویر له تروریزم او شدت او قسوت سره کوي، او حدود د اسلامي له غربي نړۍ سره دده په نظر، د وینو حدود تمثیلوي او کله چې غربي ژورنالیست د اسلامي نړۍ نه یادونه کوي نو جوخت ورسره د ښځو پر حقوقو تیری او تروریزم پادوي، حال دا چې لوی واکمن د اسلام او تروریزم ترمنځ شته دي، او اسلام په کلکه تروریزم ردوي او نه یې مني. او د هغوی د ډېرو پزره پورې اصطلاحاتو نه د مسلمانانو وصف په اصولیونو کول دي "Fundamentalism" او دا وصف غریبانو ته د جمود، ارتجاع او نه توانیدل چې معاصرې نړۍ سره ژوند اوکړه وپه ولری معنا ورکوي. او ښایي پام وکړو چې د لویدیځ ژورنالیستي وسایل تجارتی او پانګوالی پروژي دي او هغوی ډېر زیار باسی څو ناوړه اخبار، بې شرمی او دفضیحت حالات، غیر اخلاقي راپورونه، د وحشت او عامه وژنې تصویرونه ټول خپروي.

هغوی اسلام ته د کمونیزم د بدیل په په توګه د دښمني په نظر ګوري او په برطانیه کې اصطلاح د ډار له اسلام نه Islamophobia څرګند شوی.



او په المان کې استبداد ، تعصب او د زوجاتو تعدد د اسلام تصویر  
ښودل کېږي.

زما په نظر یو د اسلام حقائق دی او بل د مسلمانانو کړه وړه دی چې له  
اسلام سره لوی واټن لری د اسلام د صحیح تصویر لپاره یو اسلامی  
ژورنالیزم ته اړتیا شته چې خپلواکه (Organization) (مؤسسه) وی او د  
اسلامی حکومتونو له فشار نه لری وی خو د اسلامی واقعی څېره او کوم  
غلط تصویرونه چې پدی اړه کېږي هغه څرگند کړی او دا چې اوسنی  
حاکمان د اسلام له نامه نه سوء استفاده کوی او خپل حاکمیت د نیزی په  
زور پر خلکو تپی او پدی خپل جنایت کې د اسلام نوم اخلی او اسلام د  
خلکو تر قضاوت لاندې اچوی داسې څیری برېښی کړی، خو د نوموړې  
خلکو سره د اسلام په نامه ناوړه اعمال له رښتیني اسلامی هدایاتو او  
احکامونه توپیر پر سترگو شی، خو دا د الله درضا وړ د روستی دین  
پلوشی دیو لږ ناوړه کړو وړو د مسلمانانو تر اغېزی لاندې، پټ پاتی نشی.  
۸۴- په پای کې وایم چې پیل د استفتاء پدی عبارت: "د ښځی لپاره د  
افغانستان په څېر (شان) مکتب ویل ناروا دی". غیر منطقی او  
ناموزونه خبره ده، ځکه یوازی د افغانستان نوم اخیستل او نور  
چارچاپېره مکتبونه چې د افغانستان نه بدتره طریقی سره ویل جریان  
لری، اسلامی تعبیر ندی، ځکه ناروا، هر چېری چې وي ناروا دی، او  
حل او حرمت کوم مرز او حدود نلری.

او داسې ډاگیزه حمله د یو بل عالم په شان چې د ننگرهار پوهنتون ته تللی  
و، او محصلانو ته یې دا توصیه کړي وه چې سانیس شیطالی علم دی اومه  
یې زده کوي، پو شانته توجیه کېږي.

دوهم: مفتی په ځواب د ډاکټری مکتب او سکول په هکله داسی فتوی  
ورکړی چې ښځوته په مروجہ توگه د افغانستان مکتب ویل بالکل  
ممنوع او ناروا دی او دلیل یې یو خط او کتابت ممنوعیت ښځوته  
او بل د کافرانو په څېر بهر ته وتل د صریح ایه "و قرن فی بیوتکن ولا  
تبرجن تبرج الجاهلیة الاولى" سوره احزاب ښودلی دي.

اول جز د خط او کتابت په مفصله توګه مو مخکې د معتمدو مراجعو نه په استفادې سره بیان کړ چې دا حدیث موضوعی دی اود خط او کتابت هېڅ ممنوعیت په اسلام کې نشته او صحیح حدیث کې یې ترغیب او هڅونه د ښځې خط او کتابت ته په صراحت سره لیدل کېږي.

دوهم جز استدلال په ظاهر نص نیول صحیح ندی ځکه د "قرن فی بیوتکن" معنا دا دی چې بی هدفه او بیهوده دې ښځې له کورنه بهر ته وځي، او په کورونو کې دې قرار ونیسي، اما د حاجت لپاره لکه څرنگه چې په تفسیر ابن کثیر کې پدې اړه په وضاحت تذکر ورکړ شوی دی، او هم مخکې مو د صحیح حدیث په استناد بیان کړ چې کولای شی له کورونو نه د حاجت له پاره ووځي د لمانځه لپاره د علم د زده کړې لپاره، خوپدې شرط چې د جاهلیت دورې غوندې ځان سینګار نکړي، خو نامحرمو سړیو ته ځان جذابه ونه ښیي. او راجح نظر هم د حجاب په اړه دا دی، چې مخ لوڅ وي خو، سر، غاړه، ستونی، مټ، ولی، سینه دا ټول پټ وساتل شي او سره د دې پټوالي خپل اواز او حرکات داسې ونه ښیي چې د بې باکو سړیو توجه ځانته جلب کړي.

۸۶- موږ ته ښایي چې اسلام ښه مطالعه کړو، او په تیره بیا د حدیث په برخه کې هوایی خبری ونکړو، کله موږ پخپله د اسلام دین سره جفا کوو، ځکه بی له تحقیقه په موضوعی حدیث باندې ټولی ښځی د علم او پوهی له نعمت څخه محروم ګرځول لوی خیانت دي چې پر اسلام ټپل کېږي او پخپله دغه مفتی د یوی قرحی مثال راوړی، چې که زنانه طبیبه نه وه، نو نارینه طبیب کولای شی چې د هغی علاج وکړی خو یوازی هماغه ځای ته به ګوري. ایا د زایمان او زچه او بچه مسائل تر قرحی مهمی ندی چې ښځه نارینه لنگه کړی او دابه ښه نه وی چې زنانه ډاکټره پری ولاړه وی او ټول علاج یې وکړی؟

حال دا چې د کلیه قواعدو د فقهی څخه دا قاعده تصریح کوی چې "الحاجه تنزل منزله الضروره عامه کانت او خاصه" یعنی حاجت عمومی

وی او که خصوصی د ضرورت په شان گڼل کېږي. نو پدی اساس حاجت چې ضرورت نه ټیټه مرتبه لری او حرام شی نشی حلال گرځولی خو یو لږ عامه قواعدونه د وتلو رخصت او اجازه ورکي شته دی او لدی کبله ده چې عامه حوائج چې ټولو خلکو پوری اړه نیسی لکه سلم، حواله، اجازه ټول خلاف القیاس د خلکو د احتیاج له مخی ورتبه اجازه شویده، ځکه حاجت چې عام شی لکه ضرورت غوندی گرځی. نو همدغه راز د تعلیم لپاره وتل له کوره د نجونو د حجاب شرعی په رعایه کولو سره چې مخکې مو وضاحت ورکړې د حجاب سره د مخ او لاسونو تر لمړی مفصله لوڅول یوه وگړیزه عام حاجت دی چې ورته په شرع کې جواز شته لکه پورتنی ذکر شوی مثالونه.

نوموړی مفتی په پای کې د شفاء بنت عبدالله حدیث ته اشاره کوی چې نامتو محدث شیخ ناصرالدین البانی او خطابی پدی اړه ویلی دی چې دا دلیل دی په جواز تعلیم د کتابت ښځو ته او هغه مکروه ندی خو بیا مفتی ویلی دی احتمال لری چې دا جواز سلف ته د دی امت وی نه خلف ته یې. ایا داسی کیدای شی چې حکم د تعلیم او کتابت ځانگړتیا ولری مخکې مسلمانانو ته او وروستی ورڅخه محروم وگرځول شی. د دی ځواب مخکې هم مستند ویل شوی دی او دا چې احتمال لری چې دا جواز د سلفو ښځو د دی امت لپاره وی نه د خلف لپاره د فتنه او فساد له وجهی. نو قاعده کلیه فقهیه تصریح کوی چې لاعبره بالتوهم یعنی داسی احتمال یو توهم دی او اعتبار نلری او هم داسی احتمال په نارینه کې هم امکان لري نو ښایې پر هغوی هم د علم دروازی بندې شي. نو احتمال چې ناشي له یو دلیل مثبت نه نه وي څه اعتبار نه لري او محض توهم دي. او له بلی خوا تعلیم او خط سبب د ژغورل د فتنی نه کېږي او فتنه په جهل له منځه نه ځی. او هم د واضح نص په باره کې داسی احتمالات او حتی اجتهاد جواز نلری او هم د فقهی کلیه قواعد وڅخه خلاف ورزی ده د دغه مفتی صیب چې دغه فتوی د شفاء د حدیث په هکله ورکړې دی او هم بله فقهی قاعده کې تصریح

شوی چې "لا حجه مع الاحتمال الناشي عن دليل" <sup>۱</sup> یعنی استدلال مقبول او مفید نشي راتلای له داسي احتمالاتو سره چې ظاهر الحال د نص يې تاييد ونکړي او يوازي مجرد توهم بلل کېږي نو داسي احتمالات چې مفتي صيب ذکر کړيدي د ظاهر نص سره هېڅ نه لگېږي نو د ده توهمات دي چې ټول باطلو استدلالو باندې خپله ځتبوي بنا کړي ده او داسي فتوي نشي کيدای يو اسلامي يقيني ثابت اصل ته چې تعليم او کتابت نسوانو ته دي څه مانع وگرځي. او دا چې د شفاء بنت عبدالله حديث په قاطعيت سره ليک لوست ښځوته جواز ورکوي اوصحيح حديث دي. نو مجال د احتمال او اجتهاد ورکې نشته او دا يوه واضحه او معلومه ده، منل شوي مسأله ده او په دې هکله مقدمه د سيرکبير کې داسې قصه ذکر شوي ده چې «خاقان» د ما وراالنهر د اميرانو نه وينځي سره مخکې د هغې د عدت له تيريدو نه وړ سره يو ځای شوي و، او چې خلک پري خبر شول نو دينې روحيه هم په هغه وخت کې قوي وه نو ټولو له دغه امير نه د بيعت د خلع کولو په هڅه شول، او دا خبره خپره شوي وه، خو د دربار علماؤ فتواوې صادري کړي وي چې خاقان ته جواز لري او داسې او داسې ..... آما د خلکو کرکه ورځ په ورځ زياتيدله خو چې خاقان د وزيرانو سره د خلاصون لاره لټوله او پدې لړ کې د امام سرخسي نوم واخستل شو، چې هغه په سرخس نومي ځای کې لويه مدرسه لري او خلک ورته درناوي کوي، هغه نه د فتوي غوښتنه وشي، وزيران له سپينو او سرو زروسره وړ روان شول، او هغه يې دربار ته راوست، نو خاقان ورته وويل: که صدارت وزارت هر څه غواړي، سپين او سره زر هر څومره غواړي دا ټول ډرکول کېږي خو ماته لاره پيدا کړه، چې د خلکو له خولي نه بچ شم.

امام سرخسي ورته وويل: دا نص قاطع دي او حديث هم قوي دي، د ازادي «حري» ښځې دري حيضه او وينځي لپاره دوه حيضه عدت د رسول الله صلى الله عليه وسلم په صحيح حديث کې ټاکل شوي دي او که نص قاطع وي هغه کې اجتهاد ته مجال نشته او زاري وشوي خو خبره بله نشوه،

بيا په اذيت اووهلو لاس پورې شو، هر څومره چې غذا بونه پرې راوستل شو بيا هم خبره بدله نشوه نوا مر وشو چې بندي يې کړي، هغه په زندان کې پنځلس کاله ولويده خو هيڅ څه نرم والی دده په وينا کې ونه ليدل شو او شاگردان د داسې جليل القدر استاذ نه د گتې پورته کولو لپاره جيل ته ورتلل، او هماغلته شيخ شمس الدين سرخسی هغوي ته دالمبسوط مسائل املاء کول، ځکه هغه کفیف «پوند» و، او لدې کبله په سرد هري مسالې کې په مبسوط کې داسې ليکل شوي دي: قال الامام الاجل الزاهد احمد بن محمد بن أبي السهل السرخسی املاء يعنې: املاء کړه بزرگوار زاهد امام احمد د محمد زوي او محمد د ابی سهل سرخسی زوي دامساله.

شاگردانو دا ټول ليکل او کله چې بشپړ شو، نو بيا ئې سیرالکبير د امام محمد شيبانی رحمه الله ور املاء کړل، او د المبسوط ۳۰ (ديرش) جزء او د سیرکبر پنځه جزء بشپړ شول او د هغه جناب د حبس موده هم بشپړ شوه، او شپږم ټوک د سیرالکبير پاتې شو. بيا شاگردان کور ته ورغلل او وی غوښتل چې هغه هم بشپړ کړي. خو هغه جناب به ويل: زما فکر په زندان کې ټول و، او حافظه مې هم ښه وه، اوس د کور مشاکل زما حواس پرېشانه کړيدي خو بيا هم شپږم ټوک بشپړ شو، خو نه لکه نورو غوندي، کله چې سړی گوري له ورایه څرگندېږي.

ښائي پام ولرو: چې اصلی مبسوط چې ظاهرالروايه مسایل د امام محمد شيبانی پر روايت له امام ابوحنيفه رحمه الله نه ورکې را غونډ شوي و، هغه په جنگونو کې وړک شوي او اثار يې هم نه و. او يوازې همدغه املاء د امام سرخسی ده، چې د امام محمد رحمه الله مبسوط يې له خپلې حافظې نه املاء کړيدی او مخطوط د سرخسی مبسوط د پاریس په کتابتون کې و، او جامعه دول عربي، په ډېر قيمت سره ورته اخيستی او بيا طبع شوي دي. او اوس چې په ټول جهان اسلام کې د مبسوط اوسیرکبير کتابونه ليدل کېږي ټول ددغه معروف امام رحمه الله رحمه واسعه د حافظې محصول دي، چې پر همدې قاعدي دده د ثبات او ټينگار له امله ورته پيش شو، منظور دا چې د قاطع اوصيحي حديث په وړاندې داسې تعليقات جواز نلري او بي

له شك او شېبې نه ښخو ته ليك لوست او علم ورزده كولو كې څه شرعی مانع نشته.

(( والله الهادي الى سواء السبيل ))

۸۷- زما هدف د دې فتوی په ردولو كې دا دی چې نه غواړم د داسې بې بنیاده او واهي فتواو، پر بنسټ اسلام د دښمنانو د سهامو د واردولو ښه شی، چې دا څرنګه دین دی چې تعلیم او تعلم او د پوهنې لارې چارې ورکې نشته، حال دا چې د ښځې حقوقو د پانګوالۍ مفکورې تر اغېزې لاندې لومړی په اصطلاح د نهضت له پيژنې نه په اروپا كې پيل شوی دی او د یو بنسټیز فطري محور په چوكاټ كې ندی سنجول شوی او یوازې د پانګوالۍ په بازار كې يې حقوق له نارینه سره یو برابر اعلان شوې دي، خو ددې مقابل كې د امن ماوی او د کورنۍ مستقر غېږ له لاسه ورکړېده. د ښځې او مېړه اړیکې د دوستۍ، مرستې او یو بل سره د ژوند په ناخوالو اړم ګرځیدل دی او دواړه د محبت او یو بل ته د مرستې په خاطر سره مشترك ژوند د همدې دین د اوامرو د اطاعت کولو لپاره ترسره کوی، د دوی دواړو مسئولیتونه د دین په وړاندې یو شان ته دی او دواړه ښايي ضرور د دین په چارو پوهه ولری نه دا چې د علم دروازی پرې بندې شی او نارینه او ښځینه دواړه جاهلانی پاتی شی او یا یوازې ښځه جاهله له دین نه بې خبره پاتی وی. او هم یولي په نامه مسلمانان ښځه نه یوازې جاهله پاتی کوی او هغې ته داسې منزوی موقف ورکوی چې د هغې نقش په ټولنه كې له ذهنيتونو نه وباسی، حال دا چې ښځه داسې اغېزمنه ټولنیزه دنده لری لکه د نارینه و دندی په شان ځکه الله (ج) فرمایي: "والمؤمنون والمؤمنات بعضهم اولياء بعض يامرون بالمعروف وينهون عن المنکر"

ترجمه: سړي مومنان او ښځې موناتې ځینې د دوی دوستان دی، د ځینو نورو (نوپه ایمان كې ټول سره یو شان دی) حکم کوی دوی په نیکو (چې د الله او د رسول الله اطاعت دی) او منع کوی له بدو (چې د

د الله او د رسول الله نه مخالفت دی. یعنی د دعوت او رابللو دنده خیر او ښیګڼې ته د اسلام په مقتضی نارینه او زنانه دواړو ته سپارله شویده چې اړومرو به بنده د الله تعالی هدایات عملی کوی او دا هله تر سره کیدای شی چې د علم او پوهنې دروازی یو شانتنه د دوی پر مخ پرانیستل شی او د اسلام د موازینو په رعایه کولو سره ورته هغه حق یې په ټولو امورو کې چې الله (ج) ورکړیده او په سنت د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) ورباندې وضاحت راغلی دی ورکړشی، نو بیا به داسی ټولنی د نیکمرغی روستی پړاو ته رسېږي. او کچېری په څېر سره وکتل شی نو دا حقیقت په ډاګه کېږي چې دا دین بشپړ او کامل دین دی، او امکان نلری چې یوه مسئله د خلکو د اړتیاوړو تر قیامته او پدی شریعت کې یو اصل ورته نه وی، اما نقصان په موږ کې دی یا زموږ په عقولو کې او یا زموږ په فهم او برداشت کې، او یا زموږ په ارادو کې دی چې غواړو خپله خبره په زوره وی او که په رضا پلې کړو، نو د فتنی او فساد لری کول په تړلو د علم د دروازو نه حاصلېږي او لازیاتېږي. رښتینی حل د کتاب او سنت په تطبیق کې لاس ته راځی.

له حضرت انس بن مالک نه روایت شوی چې یوه اعرابی په جومات کې امتیازی وکړی، ټول صحابه کرامو ورته په قهر او غصه پاڅیدل، اما رسول الله (صلی الله علیه وسلم) وویل: "لا تزموه" یعنی امتیازی مه پری بندوی، او کله چې د اعرابی امتیازی خلاصی شوی نو دلوه یې د اوبو وغوښتله او پری واچولی او پخپله یې دغه ځای ووینځه. او صحابه کرام یې چپ پاتی کړه چې ورته څه وواپی یا یې ووهی. دا د عملی لارښوونه دی امت ته چې په حسنه اخلاقو او افعالو تاسی کولای شی دین وساتی او د خلکو پر زړونو کې یې په معقولیت سره ځای کړی. نه په

<sup>۱</sup> اللؤلؤ والمرجان فیما اتفق علیه الشیخان اماما المحدثین. ص ۸۶ لومړی ټوک  
جميعه احیاء النشرات الاسلامی.

زور او زیاتی سره نو که د اسلامي نړۍ چارواکو د خپل دغه واقعي لارښود  
تگلاره غوره کړي وای دا حال به پر عالم اسلام نه وای.  
والله علی ما اقول وکیل و طلی الله علیه و علی آله و اصحابه اجمعین  
پوهاند محمد اسحق حسنین خیل



## اهم ماخذونه

- ۱ قرانکريم
- ۲ ابن الاثير، البدايه و النهايه او مجموعه سياسي و ثائق د عهد نبوي (ص).  
د محمد حميدالله دريمه طبعه کال ۱۳۷۹.
- ۳ ابن الجوزي زاد المعاد بتحقيق شعيب الانوط د موسسه الرساله چاپ  
۱۴۱۲هـ-۱۹۹۲م
- ۴ ابن العثيمين وغيره من الشيوخ، فتاوى المراه المسلمي، طبع جمعيه احيا  
اثرات ۱۴۱۴ هـ ق
- ۵ ابن القيم الجوزيه، تحفه المودود فى احكام المولود، طبع مطبعه الامام  
مصر کال ۱۴۱۱ هـ
- ۶ ابن تيميه شيخ الاسلام، منهاج السنه، کال ۱۹۹۶ م
- ۷ ابن تيميه، شيخ الاسلام، مجموعه الفتاوى کال ۱۹۲۸ م د الرياض  
چاپخان
- ۸ ابن حجر العسقلانى فتح البارى د البهيه المصريه چاپخانه غلورمه طبعه  
۱۴۰۸هـ-۱۹۸۸م
- ۹ ابن حجر د بلوغ المرام للحافظ احيا تراث اسلامي چاپ دوهم طبعه  
۱۴۱۶ هـ ق-۱۹۹۶م
- ۱۰ ابن حزم و هو الامام ابو محمد بن على بن احمد بن سعيد بن خرم د  
دارالفکر چاپ مصر کال ۱۹۷۲م
- ۱۱ ابن عايدبن حاشيه د حلبى چاپ کال ۱۴۱۰هـ ق
- ۱۲ ابن قدامه، المغنى د هجر په چاپخانه مصر امبانه کې کال ۱۴۰۸-۱۹۸۸م
- ۱۳ ابن هشام، سيرت د الرياض چاپخانه کال ۱۹۲۸م
- ۱۴ ابن كثير الباعث الحثيث شرح اختصار علوم الحديث للحافظ د احيا تراث  
چاپ ۱۹۹۶م
- ۱۵ ابن كثير تفسير د احيا تراث اسلامي ټولنې لخوا په کويت کې په کال  
۱۴۱۶هـ ق-۱۹۹۶م چاپ شويدي
- ۱۶ الادب المفرد للام البخاري د طشقند چاپ ۱۴۰۰ هـ ق
- ۱۷ الشوکانى، نيل الاوطار د حلبى چاپخانه مصر کال ۱۴۰۸ هـ-۱۹۸۸م
- ۱۸ الشيخ ظفر احمد عثمانى، احكام القران، القسم الاول والثانى طبع مطبعه  
البهيه مصر ۱۴۰۹هـ

۱۹. الشيخ محمد انور كشميري، فيض الباري شرح صحيح البخاري د مكتبه حقانيه چاپ پشاور پاكستان
۲۰. الموصلى - الاختيار لتعليل المختار د امام چاپخانه كال ۱۹۷۲م
۲۱. النووي شرح صحيح مسلم موسسه مناهل العرفان بيروت، ص، ب، ۱۲/۵۹۲۱.
۲۲. امام ابوالطيب محمد شمس الحق عظيم ابادي چي په (۱۲۷۲-۱۳۲۹ هـ كې وفات شوى دى).
۲۳. امام احمد رحمه الله، مسند، د الرياض د چاپخانه چاپ كال ۱۹۱۱م
۲۴. امام الدين الخطيب اللاهوري، حاشيه پر كتاب تصريح طبعه د دهلي كال ۱۹۶۸م
۲۵. امام الدين بن لطف الله اللاهوري، التصريح د كامل چاپ كال ۱۹۷۰م
۲۶. امام محمد بن اسماعيل الامير الهمنى الصنعانى اوله طبعه دارالفكر ۱۴۱۱- ۱۹۹۱م
۲۷. پوهاند حسين محمد اسحاق، دعوى و وسائل البات ان از نگاه فقه و قانون، درسي كتاب د شرعياتو پوهنځى د دريو ټولگيو لپاره د امهات المومنين د پوهنتون چاپ ۱۳۵۷ هـ ش
۲۸. د ابن العربي تفسير د حلبى طبع په مصر كې كال ۱۴۱۲ هـ ق
۲۹. دكتور محمد سليمان عبدالله الاشقر زېده التفسير پنځمه طبعه ۱۴۱۲ هـ ق- ۱۹۹۲م
۳۰. د قرانكريم پښتو تفسير د حرمينو شريفين د خادم هديه د چاپ كال ۱۴۱۲ هـ ق- ۱۹۹۲ م
۳۱. د قرطبي تفسير طبع د الحلبي كال ۱۴۱۲ هـ ق- ۱۹۹۲ م مكتبه دارلشعبا مصر
۳۲. د كشاف تفسير د دار الفكر چاپ كال ۱۴۱۱ هـ ق- ۱۹۹۱
۳۳. شيخ نظام تر مشرى لاندې د يوې ډلې علماو تاليف، الفتاوى الهنديه د الحلبي طبعه كال ۱۴۱۰
۳۴. مرغنياني، هدايه طبع مطبعه الاميرييه مصر كال ۱۴۱۲ هـ ق-
۳۵. مقدمه د ابن خلدون
۳۶. ناصر الدين الباني، حجاب المراه المسلمه فى الكتاب والسنة د احيا تراث چاپ ۱۹۸۸م
۳۷. وهبه الزحيلي، الدكتور- الفقه الاسلامى وادلته طبع الحلبي مصر ۱۹۹۱م.

# ختیځ بیارغونې اداره (کور) د خپرونو خانګه د معیاري کتابونو د چاپ مطمینه مرجع



په دې وروستیو وختونو کې موږ چاپ کړي دي:

۱. تواریخ. پښتون، افغان، افغانستان، قدرت الله حداد فرهاد
۲. د اسلامي فقهې اساسات، پوهاند حسین خیل
۳. د موادو مقاومت، د انجنیرۍ د پوهنځي لپاره، انجنیر معشوق پتیار
۴. سلګۍ په لویدیځ کې، د حفیظ الله تراب د لنډو کیسو درېیمه ټولګه
۵. اجتماعي نظریات، ارواښاد استاد گل پاچا الفت
۶. په افغانستان کې د قانون جوړونې تاریخي بهیر، قاضي سیداختیار سباوون
۷. وېره د سابوېنې په رڼا کې، ډاکټر کبیر ستوری
۸. پښتني قبیلې او خېلونه (د پښتنو قبیلو بشپړ قاموس، د افغانستان د علومو اکاډمۍ پنځه کلنه څېړنه)
۹. طبي مایکروبیولوژي، محمد عمر درمان
۱۰. د نړۍ اسلامي هېوادونه او مسلمان اقلیتونه، پوهنمل شاه محمود منګل
۱۱. د سرو زرو ونه او ملا محمدالدین نور په زړه پورې نکلونه، ژباړن رسولی
۱۲. د اریانا موقعیت او د اریانیانو ځینې جغرافیایي سیمې، ډاکټر گلجان ورور وردګ
۱۳. په دځانیانو ژورډو وګړو کې د ځنډنې پرانګاېس پېښې، څېړونکۍ: پوهنیار ډاکټر عبدالواحد بولټیک

## چاپ ته چمتو:

- د افغانستان پخوانۍ او اوسنۍ پولې، پوهاند غلام جیلاني عارض
- د نولسمې پېړۍ په پای او د شلمې پېړۍ په پیل کې د پښتنو ځینې استوګنځي

## ډیر ژر به چاپ شي:

- ښه (د لنډو کیسو ټولګه)، روشنا وردګ
- سرحدات افغانستان در طول تاریخ، پوهاند غلام جیلاني عارض
- یخچال او مدرن ایر کانډیشن، انجنیر عبداللطیف وردګ
- د چرګانو ساتنه
- د خاورې حاصلخیزې او د نباتاتو تغذي
- د اقتصادي پرمختیا تیوري او پلان جوړونه، محمد بشیر دودبال
- جغرافیه اقتصادی افغانستان، پوهاند محمد ظریف تینوال
- افغانستان در عصر صفاریان، سیدامین مجاهد
- او نور

خپلو کتابونو د تصحيح، ټاټپ، ډيزاين او چاپ لپاره زموږ سره په  
دې پتو په تماس کې شئ

**Dr. M. Farid Bazger**  
G.P.O. Box 607, Peshawar, Pakistan  
Tel. +92-91-841280, 845637, 45504 Fax. +92-91-841089  
Mobile: 092-0303 7869775  
E-mail: kor\_bazger@hotmail.com

او يا د دعوت د خپرونې له لارې: C/O M.Tariq Bazger

P.O.Box 289, 2001 Lillestrom, Norway  
Mobile: +47-90856195  
Phone and fax: +47-63844384-85  
E.mail: dawatnet@start.no  
Website: <http://home.no.net/dawatnet>

